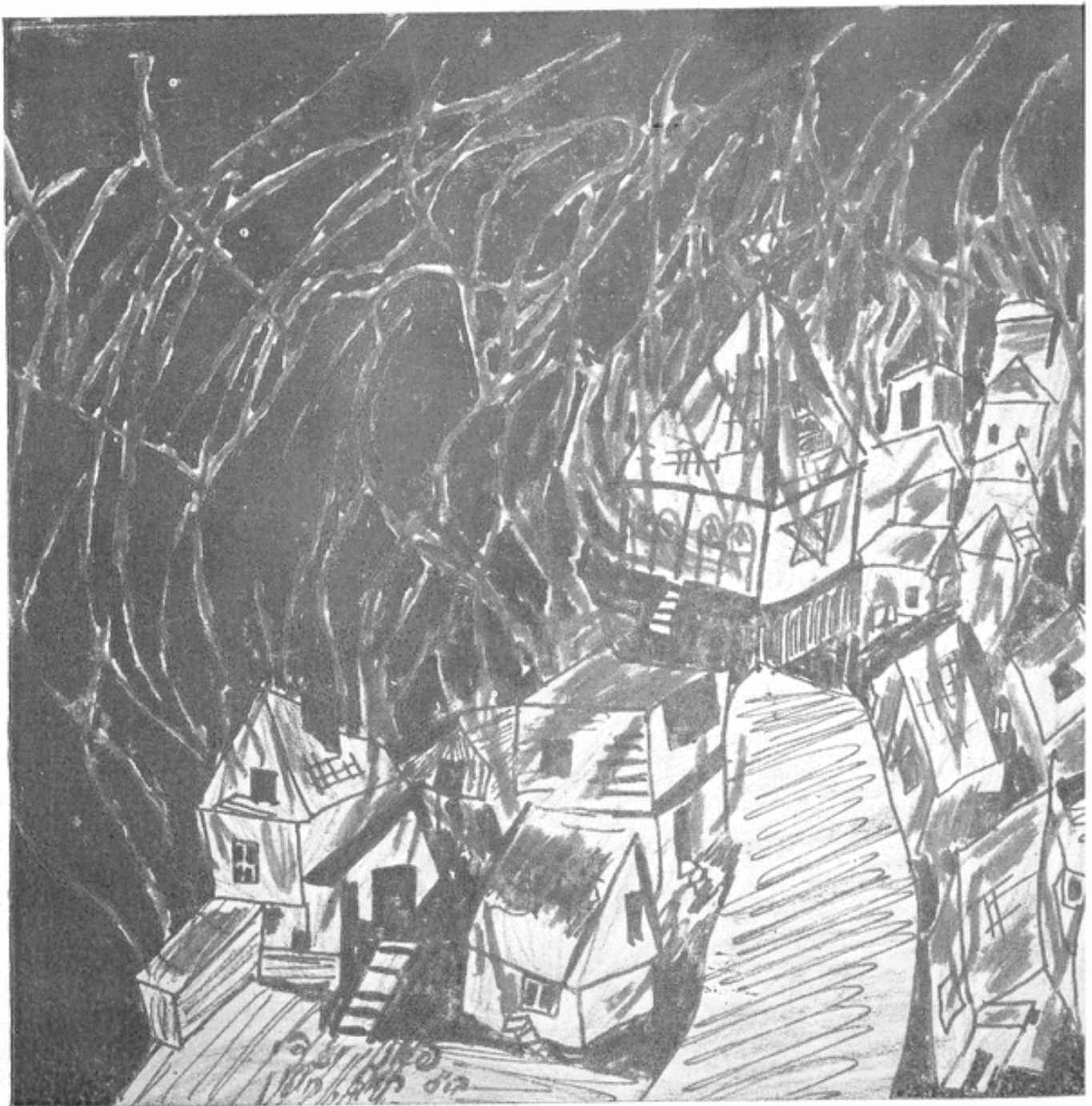

פּוּקֵס

ה ק ה י ל ה

מזיריטש

ה ק ה י ל ה

מזי ריטש

PINKAS HACHEHILAH MEZHIRITCH

Edited by Nathan Livneh

Published by the Mezhiritch Committee in Israel

Tel-Aviv — Winnipeg

Printed in Israel

כל הזכויות שמורות

תל-אביב, תשל"ד/1973

ערך: נתן ליבנה

חברי המערכת:

ישראל סבוראי, מרדכי מצמן, משה אריון

הוצא לאור ע"י ועד יוצאי מזיריטש בישראל

תל-אביב—ויניפג

דפוס "סלע", רח' הנגב 8, טל' 31061

פנקס הקהילה מז'יריטש

ב פ נ ק ס :

ישראל סבוראי, במקום הקדמה, 5
אברהם צווייג, * * 6

אין פאָרגאַנגענע טעג

צבי מאַצמאַן, שבתדיקער שפּאַציר אין מעזשיריטש, 8
שמעון עפשטיין, מײן שטעטעלע מעזשיריטש (ליד), 11

ערב חורבן, חורבן

משה אריון, אין מעזשיריטש פאַר דעם חורבן, 12
ישראל זינמן, גבורה ותקווה על פי תהום, 16
דב סמור'זוב, הדרך לחיים, 21
משה שרייבער, אַ לעבן אין באַהעלטעניש, 25
אסתר זינמאַן, דער לעצטער יום כיפור אין מעזשיריטש, 30

בטכס חנוכת החדר, 32

חלוקת המילגות, 33

דערעפּענונג פון צימער מעזשעריטש, 35

סטיפענדיעס פאַרטיילונג, 37

תלמידים כותבים – קינדער שרייבן

אורלי בגדי, חברי היקרים, לא אשכח אתכם, 40
מרים ג'מאל-חן, מז'יריץ' בבנינה ובחורבנה, 41
יהודה רוט, איכה, 42
אורה פּנגרל, עם קריאת ספר הזכרון, 43
דפנה בביץ, * * 44

200 שנה לפטירת המגיד ר' דב-בר ממז'יריטש

מרדכי בונה (ביבער), שביל הזהב של המגיד, 54

י. י. סיגאַל, אַליין (ליד), 50

מסיפורי חסידים על המגיד, 52

נתן ליבנה, מעשה בר' דב-בר המגיד ממז'יריטש שביקש להביא הגאולה (בלדה), 53

צו זייעד אַנדענק — דער סטיפענדיעס-פּאַנד

מרדכי מאַצמאַן, די גרינדער פון פּאַנד, 57

פּסח גאַלדמאַן ז"ל, 58

פייגע גאַלדמאַן ז"ל, 71

פראדל גערשמאַן ז"ל, 59

גדליה און ביילע לובאַטע ז"ל, 59

ביילע לובאַטע ז"ל, 60

ענע לובאַטע-עפּשטיין ז"ל, 60

חנה פּלאַסקער ז"ל, 61

ד"ר יעקב קופּערבאַנד ז"ל, 62

אברהם און אידא קלאַנאוּו ז"ל, 62

יד לבנים

ברוך גאַלדמאַן הי"ד, 69

בננו היקר צבי'קה יזרעאלי הי"ד, 64

יומן קרבות, 65

מכתבי ניצולים מיד לאחר השואה (1944—1947)

מכתבים מאת אסתר זינמן, יעקב פּוּלישוק, ל. רובינשטיין, ח. שטרנשוס, 67—69

יוצאי מזיריטש שנפּטרו, ז"ל, 70

פטירת המגיד, 72

ב מ ק ו ם ה ק ד מ ה

כאשר עזבנו את מז'יריץ' עיירתנו בכדי לעלות ארצה, שמחים ומתרגשים מאד לרגל המאורע הגדול בחיינו, היינו גם מלאי תקווה ואמונה, שרבים רבים יבואו אחרינו. קרובים, חברים, ידידים, הנוער כלו, רוב יהודי העיירה.

כאשר עלה היטלד לשלטון בגרמניה, הקשבנו לנאומיו הארסיים, הקוראים לרצח ושפיכת דם, עקבנו אחרי תכניותיו השטניות, בפרט בנוגע ליהודים – מלא הלב חרדה. רגשות פחד ואימה שלא ידענו, אולי, פשרם. וכאשר החלו להגיע ארצה יהודים פליטי גרמניה, מיהרנו להיפגש אתם, לשמוע "עדות חיה" מפיהם על מעשיהם של הנאצים, רשעתם ושנאתם התהומית ליהודים ומה, לדעתם, ילד יום ?

עדותם באה עלינו כגשם זלעפות. החרדה בלב גברה. כאילו ניבא לנו משהו איום. אך לשואה כזאת לא פיללנו. לא תארנו לנו שמבול־דמים כזה אפשרי באמצע המאה העשרים. חששנו מניצול היהודים לרעה, משיעבודם למלכות הרישעה – אך לא יותר מזה.

ואחר כך, כאשר גברה המלחמה והיטלד נחל נצחון אחרי נצחון והקשר עם אחינו באירופה המנוצחת נותק – שוב לא שמענו על יקירינו וחברינו. גברה הדאגה: מה מתרחש שם בעצם? מה לעשות? ומה יהיה? המלחמה היא טוטאלית, עולמית. מלחמת עם "עליון" בעולם כלו, ועם זה מבקש לשעבד ולהדביר תחתיו עמים רבים אחרים ואולי גם להכחידם ובראש וראשונה את בני עמנו, אשר הבחירים שבהם נמצאים תחת שלטוננו...

ושמועות רודפות שמועות ואי הודאות והעדר ידיעות מכרסמים בלב, וכאן בארץ אנו נמצאים בין הפטיש והסדן. בין רומל והצבא הבריטי – ובין האנגלים והערבים. אלה ואלה מבקשים את רעתנו – ובעמדנו בעמדות הגנה ובישובי הספר, בשדה ובסדנא – כל מעיינינו נתונים להורינו, לאחינו ואחיותינו, לבני משפחותינו, לחברים וידידים, לגורל כל קהילות ישראל שם, שם...

וכאן השערים סגורים. יהודים, שרידי התופת הנאצית, נרדפים באניותיהם הרעועות בלב ים, מגורשים מחופי הארץ, שוב נכלאים מאחורי חוטי תייל. הישוב מוחה, מפגין, יוצא מגדרו לבטל את רוע הגזירה...

וכאשר נגמרה המלחמה, ונודעה כל האמת האיומה, וכולנו יושבים מקוננים ומחכים שיבוא משהו משם, מהניצולים, אולי משהו מבני המשפחה, אולי חבר או ידיד, אולי...

אך הבשורות – בשורות איוב הן. מבני משפחתך – אף אחד לא ניצל. לא נשאר מהם זכר...

כל יהודי מתקבל בזרועות פתוחות, וכל אחד מספר את סיפורו הטרגי. מזעזע לב ונפש.

וגדול מאד הכאב. ורב מאד הצער. ובני הקהילות השונות שנשארו לפליטה, בארץ ובכל אתר ואתר מתאחדים ומתקשרים יחד, כרוצים להחיות אשר לא ניתן להחיות.

ומקצת מבני קהילת מז'יריץ' הפזורים בעולם, מתכנסים ומבכים יחדיו, ומתכננים ואף מרבים לעשות. נחמה פורתא. אך נחמה היא.

ובמשנה מרץ אנו מתמסרים לעבודת יצירה. להגנה. וכה עד שקמה מדינת ישראל. עד שכל השערים נפתחו לרווחה בפני כל יהודי ויהודי. עד שחזינו ועוד נחזה בקיבוץ גלויות. עד שציון וירושלים שוכנות ותשכונה לבטח.

השנה מלאו מאתיים שנה לפטירתו של מיסד־מפיץ החסידות המגיד ר' דב־בר תלמידו של הבעש"ט, אשר איווה את עיירתנו כמקום מושבו ושמה נקרא עליו. לא נעלים שאנו, שרידי היהודים של מז'יריץ' בישראל ובתפוצות, גאוותנו עליו. ולא רק מפני שהמגיד הוסיף כבוד לקהילתנו והנציחה בקרב עמנו לדורי־דורות, אלא מפני שהשפעתו היתה ניכרת במשך כל השנים הרבות ובדורות אחריו על חיי הקהילה ועל יהודיה. בתורה ועבודה, בדרך־ארץ ובמידות ובמעשים טובים. וזאת תפארתנו. המגיד היה ראוי לאבות־אבותינו והם היו ראויים לו. ושלשלת זו נמשכה עד שניתקוה זדים.

יהי המעט הזה שאנו מביאים לזכרו בחוברת המצומצמת שלפנינו רצוי ומקובל על לב כל דורשיו בישראל ובכל אתר ואתר, שיוסיפו להנות מזיוו של צדיק ז"ל, זכותו יגן עלינו.

ישראל סבוראי

בדחילו ורחימו אני ניגש לכתוב שורות מעטות אלו לזכר בני קהילתנו הקדושה שניספו ואינם.

אחי ורעי הקדושים, יבש מקור דמעותינו מלבפות את גורלכם שהמר לכם מאד. שזה היה גורל עמנו מדור־דור. וכקדושי עמנו בכל הדורות התקדשתם והתעליתם וב"אחד" יצאה נשמתכם הטהורה.

ידעיים אנו שבמותכם צויתם לנו חיים של התחדשות בחומר וברוח. ידעיים אנו שזו היתה אמונתכם הצרופה. מזיריץ עיירתי, על יהודיך הפשוטים, אנשי העמל הישרים, על גדולי הרוח שבך וביניהם המגיד ר' דוב-בר. מה ארחמכם ואוהבכם על כל דורותיכם. הן עיקרי החסידות, שממך יצאו, היו אהבת הבריות, אהבת ישראל, היטהרות והזדככות עצמית לשם השגת נצח-אלוה, שהוא יסוד מהות האדם הנברא בצלם וכן שפלות, דבקות וענווה ואהבה ורעות בין אדם לרעהו וכן כל השאר המידות הטובות, שדבקו בכם מאז ומתמיד והן שציינו אתכם לטובה בכל הדורות והזמנים. ולכל אורך חייכם הקשים והמרודים ידעתם לא פעם להתעלות למזיגה רוחנית שלמה אחת, שהגנה עליכם תמיד מכל מכשלה ומרעין בישין. ידעתם להתעלות – ולשמוח. מעין ו"השמחה במעונו", שגם היא מעיקרי החסידות: לעבוד את השם בשמחה. לא בורכתם במפעלי חרושת ותעשייה ובסחר-ימים שפרנסה בהם, ולכן עניים הייתם, אך לא עניים ברוח. בימי שבת, חג ומועד ידעתם להתעלות ובימי החול עזרתם איש לרעהו וקיימתם תמיד "וחי אחיך עמך", וכי אטו מלתא זוטרתא היא, לקיים כל זאת בתנאים שלכם!

אחי ורבותי, בני קהילתי הקדושה, הן מכם ראינו וכך עשינו: התקבצנו והתחברנו יחדיו למען נעלה את זכרכם על ראש שמחתנו, ואף יום יום, בשכבנו ובקומנו. ובואו וראו: שוב אין דרכי ציון אבלות כפי שהדבר היה כאשר אתם הייתם בחיים; ציון וירושלים הן עתה כפי שראיתם אותן ביפה שבחלומותיכם... כן יהי רצון וחלומכם זה יקוים ויהא קיים לעד.

אברהם צווייג

לאחר הסתלקותו של הבעש"ט בשנת תקל"ג, עמדו התלמידים ועשו עליהם לרבי את ר' צבי בן ר' ישראל בעל שם טוב. שנה שלימה ניהל ר' צבי במזיבוזש את הרביות וכל התלמידים עולים לרגל אליו וכפופים למרותו. לתקופת השנה בחג השבועות ישב ר' צבי בראש השולחן ותלמידיו עמו. פתאום פתח ר' צבי ואמר:

– היום נגלה אלי אבי ז"ל ואמר לי, שהשכינה וכל הפמליה שלה לקחה את צרורה שלה ועברה להסתופף בצל קורתכם, רבי דוב.

אותה שעה עמד ר' צבי פשט מעליו את האיצטלה הלבנה והלביש בה את ר' דוב ממזריטש וציווה עליו לישב בראש השולחן. מאז ואילך נעשה המגיד ממזריטש מנהיג החסידים.

אין פארגאנגענע טעג

צבי מאַצמאַן

דער שבת'דיקער שפאציר
אין מעזשיריטש

פאפולער געוואָרן צווישן דער יוגנט אין שטעטל
וואָס לעכצט נאָך אַ ביסל קונסט.

פון צווישן דער גרופע הערן זיך די קולות
און ס'מערקן זיך די באַוועגונגען פון שמואל'קע
אוצניק און חיים רויצימרינג. ביידע אַמפערן זיך
איבער דער רעפיטיציע, איבערן סופליאַר און
ווי אַזוי אויסשפילן דאָס ליד „א תורה'לע — אַ
סחורה'לע“. יעדער איינער פרוווט עס מאַכן לויט
זיין געשמאַק.

עטלעכע טריט ווייטער פאַרנעמט די גאַנ-
צע ברייט פון גאַס די גרופע פון דער „אינטעלי-
גענציע“. דאָרט זענען בולט די לאַכנדיקע און
פרייליכע פייגעלע משה באַבעס; דער סטאַ-
טעטשנער אַבער פרייליכער, ברוך משה באַבעס
(איצט אין קאַנאַדע); פייגעלע גוז, די געלערנטע
און דער לעבעדיקער גייסט פון קרייז; חוה'לע
צוויטאַווסקאַיאַ, וואָס האָט גרויס דערפאַלג (איצט
אין אַמעריקע); הערשל געלמאַן, דער משכיל
און ציוניסטישער עסקן און איטע געלמאַן, וואָס
איז פול מיט איניציאַטיוו און טעמפעראַמענט
(ביידע אין אַרגענטינע); אסתר רובינשטיין,
קאַנצענטרירט און דערוועקט צו זיך כבוד; וואָ-
ווע זילבערשטיין, אי תורה אי מעשים; פראַדל
יאַנאַווסקי וואָס שטרעבט צו גרויסע זאַכן (איצט
אין קאַנאַדע); שלומקע ברווושטיין, דער גרויסער
אַרגאַניזאַטאָר (איצט אין ישראל); מאַניע פיג-

די „הויף“־גאַס הויבט זיך אָן מיטן שיינעם
הויז פון משה באַבעס רעכטס און מיטן הויז
און גאַרטן פון משה נעווירקאווער לינקס.
פון דאַנעט הויבט זיך אָן אַ נידער לענג אויס
עטליכע הייזער און דערנאָך אַ גלייכער, לאַנגער
וועג וואָס אַנטקעגנאיבער, פון שפיץ בערגל,
קוקט אַראָפּ סטעצקיס פּרעכטיקער פאַלאַץ. אויף
ביידע זייטן וועג — ברייטע, גרינע פעלדער,
וואָס פון זייער גראַז אַרויס ווינקען פאַרשידענע
שיינע, פאַרביקע בלומען.

קיינ שום גוי וועט נישט פאַרבלאַנדזשען אין
אַ שבת'דיקן טאַג אין שטאַט אַרײַן, אין יידישן
תּחום, איינשליסליך די „הויף“־גאַס. שבת געער
די גאַס אינגאַנצן צו די שפאַצירנדיקע. עלטערן
און יוגנטליכע שפאַצירן גרופעסווייז, הנאהדיק,
לענגאויס די גאַס. פּיס־טריט און אַ קליינער רווח
איז צווישן איין גרופע און דער צווייטער.

פון דערווייטנס זעט זיך דער רושיקער
קרייז פון „ליוביטיעלעס“. זייערע ספּעקטאַקל-
פאַרשטעלונגען האָבן אין שטעטל זוכה געווען צו
אַ גרויס דערפאַלג. ס'דאַכט זיך, נישט קיין הויז,
ווי די יינגוואַרג זאַל נישט איבערשפילן די ראַלן
פון די העלדן פון די פאַרשטעלונגען און נישט
זינגען די קופלעטן און דוועטן וואָס זענען שנעל

סאך פון ישעיה סאפאזשינער אדער פון יענקל יאניווקער און זיך צעגאסן אין נאסטאלגישע לי-דער, פול מיט צער און טרויער. ווי א דערפרישן-דיק ווינטל און ווי א ווארימע פרילינג-בשורה האבן געווירקט די ציון-לידער, געזונגען מיט פאטאס און רעליגיעזן ציטער:

גרויסער נאט, מיר זינגען לידער,
אינדער הילף ביסמו אליין.
נעמט צענויף די סנאפעס, ברידער.
ביז די זון וועט אונטערגיין.

פארשטייט זיך אז דער „נאש-בראט“-קרייז איז דא צווישן די שפאצירנדיקע. דער פרייליכער ישראל'יקל משה באבע'ס גייט בראש. שטענדיק וויצלט ער זיך און שטענדיק איז ער פרייליך און זינגענדיק (איצט אין קאנאדע); בויע רא-זמאוסקי וואס איז שטענדיק וואך צו אלע „קהל“-שע עניינים; דוד זילבערמאן וואס איז גלייך עולה געווען און דערנאך מאטגעשלעפט נאך זיך חברים; דער מיושב'דיקער יענקעלע גאלדמאן; אברהמ'לע שטערנשוס, דאס „גמרא-קעפל“ וואס איז געווארן א ביסל אן אפיקורס; ישעיהו רו-בינשטיין וואס האט געענדיקט די גימנאזיע אין דאנציג, מיט א שטיפערישן שמייכל וואס נעמט איין הערצער, און נעבן אים זיין צוקונפטיקע פרוי די קלוגע, קולטורעלע בת'קע. יענקל אייזן-בערג, דער פארשטענדליכער. גאלדע רובינשטיין, וואס האט ליב דאס לעבן און דאס לערנען. משה ישראל אהרונים, וואס פארברענגט אלע זיינע טעג אין זיין טאטנס וועלדער און פעלדער, רייך און ארבעטסזאם. שרה גלובאנד מיט די איי-דעלע מאגירן, די נאבעלע גיטל ווייסמאן, די ערנסטע שפּרה גלובאנד, די חנעוודיקע ביילקע רויטלמאן און די אקטיווע בווי זילבערמאן (איצט אין ישראל) און אנדערע.

אין קרייז וויצלט מען זיך און מ'דערציילט זיך אנעקדאטן. מ'רעדט מיט הומאר און מיט חכמה וועג „תורה און סחורה“, ע-לע-איי שיחת-חולין פון תלמידי חכמים. זיי זענען געווען די ערשטע אין שטעטל וואס האבן געזינגען אין א כאר. ווען מ'האט געפייערט אין שטעטל דאס געבן די באפור-דעקלאראציע און מענטשן

קלשטיין די אויסגעצייכנטע פעלדשערין; מינדל-חיימנים וואס קלערט בלויז פון אידעאלן, ביל-דונג און ציוניזם. רחל רובינשטיין די איבערגע-געבענע, מיטן גאנצן הארצן, קראנקשוועסטער; דער גוטמוטיקער, שמייכלדיקער יהושע חימ-בערג, אליעזר ליסקא, פון די ערשטע וואס איז איבערגעשפרונגען קיין ארץ ישראל; ראזע רו-בינשטיין, די פרייליכע אפטימיסטיין (איצט אין ארגענטינע); די געטרייע לאה'קע אייזנבערג (איצט אין קאנאדע); די הארציקע סאניע און צנע (צענא) סרולעוויטש (איצט אין ישראל), לאה'קע רויטלמאן וואס קאן האלטן געזעלשאפט, שיינדל ברוממאן וואס שטרעבט מיט יוגנטליכן פייער צום ציל (איצט אין ישראל) און אלע אַנ-דערע. יעדע איינע — אן אויסדרוק פון חן, השכלה און לעבנספרייד.

און שמועסן שמועסט מען וועגן הויכע ענ-יינים. וועגן רעוואלוציע און וועגן „סאנין“ פון ארציבאשעוו; וועגן ביל'ו און וועגן ד"ר הערצל, „עמיגראציע“ און „אטאעמאנסיפאציע“. מ'דיס-קוטירט מיט התלהבות, אבער מיט טאקט. מיט דרך ארץ. מ'איז מותר איינער דעם צווייטן. ווי ס'פאסט פאר אונז קרייז וואס פארנעמט זיך מיט הויכע עניינים.

די גרויע מיטלמעסיגקייט וואס דאס שטעטל האט געקאנט געבן האט זיי אלעמען ניט באג-נוגנט און יעדער „באפליגלטער“ האט געזוכט א וועג אין דער גרויסער וועלט אריין זוכן ביל-דונג. אדעס, קיעוו א. א. א. אנדערע בילדונג-צענטערס. מ'האט געלערנט טאג-און-נאכט און געלעבט אויף ברויט-און-וואסער. א מאל-א-מאל האט מען געקראגן פון דער היים א ביסל געבעקס, גענדזן-שמאלץ, פלוימען-איינגעמאכטס, עטליכע קערבלעך און א סך א סך מאמע-ליבע און טא-טע-זארג. מיט דער צייט זענען זיי „געווארן מענטשן“, זיך צוריקגעקערט א היים, ווו די עלטערן זענען ארומגעגאנגען ארום זיי אויף די שפיץ פינגער און ממלא געווען אלע זייערע ווונטשן.

אפטמאל איז מען זיך צענויפגעקומען אין

טער זענען שוין געל געווארן און ניט איין פאר-
טריקנטע טרער מערקט זיך אויף זיי.

זי לייענט אין דער סדרה פון דער וואך מיט
א ניגון פון פארגאנגענער שיינקייט און מיט
טאקט פון וועלכן דו קאנסט הערן אן אפלאנג
פון הארצ-קלאפן פון אונדזערע אמהות — שרה,
רבקה, רחל, לאה. ווען ס'דערהערט זיך דער
רעש פון די אַנקומענדיקע געסט, הערט זי אויף
דאָס לייענען און פאַרבעט גאַסטפריינדלעך
אַלעמען אין שטוב אַרײַן, וואָס האָבן שוין דער-
ווייל באַוויזן אַרײַנברענגען אַ העמער קאַלט
וואָסער פון ברונעם און זי דערלאַנגט זיי כלים
צום טרינקען. פירנדיק מיט זיי ביני-לביני אן
האַרציקן, שבת'דיקן שמועס.

פון דאָנעט פירט דער וועג אַרויף אויפן
באַרג. לענג-אויס סטעצקיס גרויסן פאַרק. אויפן
שפיץ באַרג רעכטס — באַוויזט זיך די געגאַרטע,
כישופ'דיקע אַלייע. דאָס איז געווען אן אידעאָ-
לער פלאַץ זיך מתיחד זיין מיט דער נאַטור.
ס'איז געווען דעמאָלט אַ מין שטרעמונג —
„צוריק צו דער נאַטור — צוריק צו ציון“. איז
קיין ווונדער ניט וואָס דאָס אַרט האָט געצויגן
און באַצויבערט די יוגנט מיט אַ מאַגענעטישן
קראַפט.

הויכע, אַלטע ביימער איבער אַ ברייט גרי-
נעם פעלד. צוויטשייערייען פון פאַרשידענע פיי-
געלעך האָבן צוגעגעבן אַ מין געפיל פון פריי-
הייט. ווי באַצויבערט זענען אַלע געשטאַנען פון
דער ווונדערליכער שטילקייט און שיינקייט
אַרום. דערנאָך האָבן זיך אַלע אויסגעזעצט אוי-
פן גראַז. אַ בין האָט געזשומזשעט אַ מין „תפילה
זכה“. שמעטערלינגען האָבן ווי דעמאָנסטרירט
אַ פרעכטיקן פאַרבן-שפיל באַלויכטן פון די
זון-שטראַלן. און אין דער פאַנטאַזיע האָט מען
זיך געזען ערגעץ-וווּ ווייט-ווייט, וווּ ס'ווערט
געבויט אַ לאַנד און ס'ווערט געבוירן אַ פאַלק,
וווּ ס'ווערן געוועבט נייע פאַדים פאַר אַ ניי
פריי לעבן אין שויס פון דער נאַטור, וואָס סיני-
טאָ אין דער וועלט אירס גלייכן.

פון עברית — נ. ליבנה

זענען אַרויס אין די גאַסן מיט אַ פייערלעכער
דעמאָנסטראַציע, זענען די חברים פון דעם קרייז
אַרויף אויפן גאַנעק פון הימבערגס הויז און
געזונגען „התקוה“ מיט גרויס התלהבות. גרויס
און קליין וואָס האָבן אַנגעפילט די גאַס האָבן
געוויינט מיט טרערן, נאַכוונגענדיק זיי.

צווישן די שפאַצירנדיקע האָט אויך גיט
געפעלט די יוגנט, די צוקונפטיקע פירער פון
השומר-הצעיר און אַנדערע ציוניסטישע יוגנט-
באַוועגונגען. צווישן זיי האָט מען געזען אליעזר
קאַמיניק, פסח גאַלדמאַן, אידל וויינער, ברוך
אייזנבערג, לייבוש קולינער, מלכה אייזנבערג
און חיה ליסאַק (איצט אין ישראל), אסתר אייזנ-
בערג, דויד הימבערג און בלומע רויטלמאַן (אין
ישראל). זיי אַלע שפּרודלען מיט יוגנט. זיי גייען
אַנדערש, קלערן אַנדערש, פירן זיך אויף אַ-
דערש. עפעס מערקט זיך אין זיי אַ שטאַרקער
שטאַם וואָס זאָגט צו אַ סך. און ווירקליך, אין
יאָרן אַרום זענען זיי געווען די וואָס האָבן אויס-
געפאַרמט דעם גייסטיקן אויסזען פון שטעטל.
אויסגעטאַקט דעם נייעם דור. מיט יוגנטגלי און
שטורמיש האָבן זיי צעטריבן דעם נעפל פון
שטעטל און עס באַלויכטן מיט נאַציאָנאַלער אויפ-
לעבונג, מיטן נייעם ארץ-ישראל-געזאַנג. זיי
האַבן אַנגעצונדן אין יוגנטליכע הערצער פונקען
פון ארץ-ישראל-ליבע וואָס האָבן זיך דערנאָך
צעפלאַקערט אין איין גרויסן פלאַם פון בענ-
קעניש און הגשמה (פאַרווירקלעכונג).

דער רעש פון די שפאַצירנדיקע ווערט אַלץ
גרעסער. נאָך יוגנט פון פאַראַלעלע קרייזן גייען
ווייטער. אויף אַלעמענס געזיכטער איז אויס-
געגאַסן א יומטובדיקע שטימונג.

אין אַ זייטיקן וועג, צווישן אַ סך פרוכט-
ביימער און שאַטן-ביימער באַהאַלט זיך דאָס רו-
ייקע הויז פון דער פאַמיליע ליסאַק. דאָס איז די
אַפרו-סטאַנציע פון די שפאַצירנדיקע. די מוטער
פון דער פאַמיליע, די ערליכע באַשיידענע גאַלדע,
אַנגעטון פשוט און יומטוב'דיק — אַ זיידן, ווייס
טיכל אָפן קאַפּ און מיט ברילן, און לייענט
פון אַלטן טייטש-חומש אַרויס, וואָס זיינע בלע-

מיין שטעטעלע מעזשיריטש

שמעון עפשטיין

מיין שטעטעלע מעזשיריטש, אין סאמע הארץ פון וואלין,
וויגעלע פון מיינע קינדער יארן, ווו כ'בין
ייד און מענטש דערצויגן,

ווא אומעטום האבן מיך באגלייט מיין מאמעס גוטע אויגן.
ווא כ'בין אין חדר געגאנגען, מיט קינדער זיך געשפילט,
ווא דער טאטע אין זיין טלית האט מיך איינגעהילט – –

דארט האב איך מיין יידישקייט איינגעאטעמט טיף אין זיך,
ווי-זשע קאן איך דיך מעזשיריטש פארגעסן אזוי גיך ?

א, מעזשיריטש, שוין א יובל אז כ'האב דיך ניט געזען,
אבער שטייסט נאך אלץ פאר מיינע אויגן, ווי דו ביסט געווען :
חדר-און-מלמד, שול ווא כ'האב געדאוונט, חברים מיינע, שכנים.
איך זע זיי אלעמען ווי אין משפחה-נאענט, לעבט אינאיינעם.
דאווענען צוזאמען, האנדלען, העלפן זיך, רעדן-טראכטן אין איין שפראך.
מעזשיריטש, קהילה-קדושה, איין גרויסע משפחה אונטער איין דאך.
און איך צווישן זיי. כ'זע דארט אויכעט זיך – –

ווי-זשע קאן איך דיך מעזשיריטש פארגעסן אזוי גיך ?

א, מעזשיריטש, א צופאל בלויז האט אונדז געלאזן לעבן.
ווען דו ביסט רוצחיש אומגעקומען אין סאמע-מיטן שטרעבן,
אין מיטן גרויסן ציון-חלום פונעם גלות-ייד,
איז וועלן מיר, געבליבענע ביים לעבן, ניט ווערן מיד.
דיין אנדענק תמיד טראגן וועלן מיר טיף אין זיך – –

ווייל ווי קענען מיר, מעזשיריטש, דיך פארגעסן אזוי גיך ?

ווייל ווער ווייסט, אפשר-גאר איז אייער זכות אונדז בייגעשטאנען
און ס'איז אין אייער זכות ישראל אויפגעשטאנען
און מדינת-ישראל איז אין אייער זכות פארהאנען – –

א, מעזשיריטש, מיר וועלן דיך געדענקען נאך לאנגע, לאנגע יאר
און איבערגעבן וועלן מיר דיין ליכט פון דור צו דור.

ערב חורבן

חורבן

אין מעזשיריטש פאר דעם חורבן

משה אריון

פאר דער מלחמה. כ'זיץ אין דער היים, אין מעזשיריטש, און גרייט זיך עולה זיין קיין ארץ-ישראל. ווארט מיט אונגעדולד. מיין חבר היים שטערנשוס, האט זיך שוין געלאזט אין וועג אריין, אבער צוליב פארשידענע סיבות האט ער זיך צוריקגעקערט. אנטוישט און דערשלאגן. אויך פאר מיר איז עס געווען א גרויסער קלאפ. בלית ברירה, זענען מיר ביידע געזעסן אין דער היים און געווארט.

און אט, אין איינעם א פרייטיק-צו-נאכטס, ווען מיר האבן שפאצירט נעבן יתומ'ס אפטייק, זיינען אונדז באפאלן עטליכע שקצים מיט שטעקנס. איך האב געכאפט א שווערן קלאפ איבערן קאפ און א פארגאסענעם מיט בלוט און באווסטלאז האט מען מיך געבראכט א היים. איך בין אזוי געלעגן באווסטלאז דעם גאנצן שבת. צופעליק האט זיך געפונען דעמאלט אין מעזשיריטש א יינגער פוילישער דאקטאר און ער האט מיך אפגעראטעוועט. איך בין געלעגן קראנק עטליכע וואכן. איך דערמאן זיך היינט, מיט ליבע און טרויער, ווי אזוי מיינע חברים זענען געזעסן נעבן מיר און מיך אפגעהיט. זיי זענען געווען באזארגט. מורא געהאט איך זאל ניט צומאכן אן אויג, מיינע געטרייע, איבערגעגעבענע חברים! צום גרויסן ווייטיק זענען זיי כמעט אלע אומגעקומען.

ערשטער סעפטעמבער 1939. יענער פינצטערער היסטארישער טאג. די דייטשן האבן אקופירט פוילן. עפעס א מאדנער געפיל האט מיך באהערשט. פון איין זייט, כ'בין זיך מודה, בין איך געווען א ביסל צופרידן וואס דאס אנטיסעמיטישע פוילן, פול מיט יידן-רוצחים, האט געקראכט. כ'האב אבער אויך געווסט, און אפילו אינסטינקטיוו געפילט, אז חורבן פוילן הייסט אויך חורבן פון יידישע קהילות און יידן-מארד.

חודש אלול. ניט נאר א פיש ציטערט אין וואסער. אויך יידן לעבן אין שרעק און ציטערניש. גאנץ מעזשיריטש לעבט אין פחד און מורא. אט איז שוין ראש-השנה (ווי סימבאליש: די גרוי-זאמע, שרעקליכע מלחמה האט זיך אנגעהויבן אין די ימים נוראים!). יידן אין מאקאראווער

קלויז זיצן און שמועסן פאליטיקע: „וועט פוילן אויסהאלטן דעם קלאפ?“, און וואס וועלן טון ענגלאנד און פראנקרייך? „און די גרויסע?“, (אזוי האבן יידן גערופן די באלשעוויקעס); צי וועט אמעריקע זיך אריינמישן ווי אין דער ערשטער וועלט-מלחמה? — וועגן אלץ האבן יידן געשמועסט אין מעזשיריטש, נאך ניט וועגן דער טויט-סכנה וואס דראט דעם יידישן פאלק. צו האבן מיר געהאט א פארגעפיל פונעם גרויסן אומגליק וואס רוקט זיך אן אויף אונדז? אפשר יחידים. אבער קיינער האט זיך ניט פארגעשטעלט דעם גרויסן אונגעהוירן חורבן פון יידישן פאלק וואס די מלחמה ברענגט מיט זיך.

דעם צווייטן טאג ראש-השנה האבן זיך שוין באוויזן אין מעזשיריטש די ערשטע יידישע פליטים. מיין שוועסטער רחל ז"ל האט געבראכט א היים א משפחה פון לאדזש. רייכע יידן וואס זענען געקומען מיט אן אייגענער אויטא, און אפילו מיט א גוי, א שאפער. דערנאך זענען געקומען א סך אנדערע, שוין אן אויטאס, מידע און אויסגעמאטערטע פונעם לאנגן וועג. מעזשיריטשער יידן זענען שטענדיק געווען גרויסע מכניסי-אורחים שלא-על-מנת-לקבל-פרס. יידישע סאלידאריטעט און גאסטפריינטלעכקייט האט זיך ניט גענויטיקט אין ארגאניזאציעס. ס'איז געווען נאטירלעך און א זעלבסטפארשטענדליכקייט.

נאך ראש השנה. אלע אין שטעטל רעדן וועגן מחבלים און שפיאנען. ס'באווייזן זיך געראטעוועטע אדער אנטלאפענע פון דער צעשמעטערטער פוילישער ארמיי. כ'געדענק ווי ס'האט זיך אזוי באוויזן זלמן כיסערמאן ז"ל און דערציילט וועגן דער גרויסן אומגליק. יעדן טאג קומען אן נייע פליטים. אט מארשירן דורך דער דייטשישער גאס עטליכע צענדליק פליטים. זיי גייען קיין קארעץ. קינדער און יוגנטלעכע, און איך צווישן זיי, באגלייטן זיי. שטיל מיט טרויעריקע בליקן און אנגעווייטיקטע הערצער. צי איז עס געווען א פארגעפיל אז גאר אינגליכן דערווארט אויך אונדז דער זעלבער גורל?

א סך גויים זענען ארויס זיך צוקוקן אפן ביזן ווונדער. די דייטשישע גאס ווערט אנגעפילט פון זיי. איינער, אלקעסאנדער סאלאוויי (מיין טאטע ז"ל האט געארבעט ביי זיי אין הייז און כ'האב געקענט גוט די משפחה), האט אנגעווייבן שטארק לאכן. א מין קינסטלעך (און אפשר טאקע נאטירלעך) ווילד געלעכטער. און די אנדערע גויים נאך אים.

ס'האבן זיך געצויגן טרויעריקע טעג. פול מיט יידישע זיפצן און שווערן געמיט. קיינער האט ניט געקאנט זיך פארשטעלן וואס ס'דערווארט אונדז. מה ילד יום. אין שטעטל האט זיך צעטראגן א ידיעה אז די רויטע ארמיי איז אריבער די גרענעץ און אז א סאוועטישער טאנק האט פארריונעט אין א בלאטע אונטערן שטעטל. מיר זיינען געלאפן זען דעם טאנק. איך געדענק, אז אויך יאנקעלע פוקסמאן איז געווען צווישן אונדז. יא, ס'איז ריכטיק, ס'א ריכטיקער סאוועטישער טאנק! אין א פאר שעה שפעטער זיינען דורכגעגאנגען די גאסן מאסן פון רויטארמיער, מידע און פארשוויצטע פונעם לאנגן גאנג. דער מארק איז פול געווען מיט מענטשן. די פאליטרוקן האבן גלייך ארגאניזירט א מיטינג, און מ'האט אונדז דערקלערט, אז די רויטע ארמיי קומט ניט ווי אן אקופאנט, נאך ווי א באפרייער.

ס'האט זיך גאנץ גיך ארגאניזירט די נייע מאכט. איך געדענק ווי מ'האט ארעסטירט די פוילישע פאליציאנטן, און בשעת מ'האט זיי געפירט, האבן זיי געכליפעט ווי קליינע קינדער. ס'איז געווען דאס ערשטע מאל, אז כ'האב רחמנות געהאט אף א פוילישן פאליציאנט, וואס פאר אונדז, יידן, איז ער געווען דער סימבאל פונעם פארדארבענעם, מערדערישן פוילן. ס'זיינען אריבער אייניקע טעג פון דער נייער, סאוועטישער מאכט. דאס טאגטעגלעכע

לעבן האָט זיך ווידער באַנייט. אין איינעם אַ דאָנערשטיק האָט זיך פאַרשפּרייט אַ שמועה, אז די פּאַליאַקן פון ליפּקע האָבן זיך געלאָזט אָף מעזשיריטש נקמה צו נעמען. דער מאַרק איז פול געווען מיט גוים. ס'האָט זיך אָנגעהויבן א מוראדיקע פּאַניק. אלע זיינע געלאָפּן. איך דער-מאָן זיך, עזריאל שטיינדעלס מוטער איז געלאָפּן און געשריגן: „ריזשוט!“ (מען שעכט!) ס'איז געווען אַ נס אַז קיינער איז ניט צעטראָטן געוואָרן דורך די גויעשע פּערד-און-וואַגנס וואָס זיינען ווילד געפּלויגן.

איך און מיינע חברים האָבן אין יענע טעג אַ סך אַריינגעקלערט. וואָס וועט זיין מיט אונדז? וואָס וועט זיין מיט אונדזערע חלומות וועגן ארץ-ישראל? צי איז שוין אַלץ פאַרפּאַלן?

איך און מיין חבר, אייזיק קראַמער ז"ל, האָבן פאַרטראַכט א זייער נאַאיוון פּלאַן: זיך לאָזן דורך רומעניע קיין ארץ ישראל. אייזיק האָט מיר געזאָגט, אז ער קען גוט דעם וועג ביז סניאַטין, אויף דער גרענעץ, און אין סניאַטין גופא האָט ער חברים. מיר זיינען ביידע אַנטלאָפּן פון דער היים, דורכגעמאַכט שווערע נסיונות ביז מיר זיינען געקומען אויפן וואַקזאַל פון סניאַטין. דאָ האָט אונדז די ענ-קאָווע-דע אַרעסטירט: איך בין אַפּגעזעסן אין טורמע אַ חודש-צייט. אַלץ געטענהט, אַז איך בין אַ פּליט פון לאַדזש און אַז איך זוך מיינע עלטערן. וועגן גורל פון אייזיקן האָב איך זיך דערוווסט ערשט נאָך לאַנגע יאָרן, אז מיר האָבן זיך באַגעגנט אין לאַנד. מ'האָט אים נאָכן אַרעסט, נאָך אייניקע טעג, באַפּרייט. האָט ער געפרוּווט נאָכאַמאַל אַריבער די גרענעץ. מ'האָט אים געכאַפּט און פאַרשיקט אויף אייניקע יאָר קיין רוסלאַנד. זיין משפּחה האָט ער שוין מער ניט געזען.

מיט גרויס מורא און דאגה האָב איך זיך אומגעקערט אהיים. אַלע אין שטעטל האָבן געוויסט ווהין מיר האָבן זיך געלאָזט, און פאַרשטייט זיך, אַז ס'איז געווען א מוראדיקער חטא ביי דער סאַוועטישער מאַכט. איך האָב זיך ניט איינמאַל איבערצייגט, אַז כ'האַב געהאַט א סך מזל, וואָס מ'האָט מיך ניט פאַרשיקט אַלס א "ציוניסטישן פּאַשיסט" צו די ווייסע בערן. דאָס האָט מען מיר ניט איינמאַל געלאָזט הערן לערנענדיק אין פּעדאַגאָגישן אינסטיטוט אין ראָוונע. און דאָסזעלבע האָט מייין שוועסטער טייבל געהערט אין מעזשיריטש פון „פּריינט“.

אַזוי זיינען דערווייל אריבער כמעט צוויי יאָר. ס'איז מיר געווען זייער שווער צו פאַרטרייבן פון האַרצן מיינע ציון-חלומות. נאָר איך האָב דעמאַלט א סך און געשמאַק געלערנט, און דאָס האָט אַביסל געהאַלפּן צו פאַרגעסן דעם חלום, וואָס האָט גענאָגט ווי ציין-ווייטיק.

יוני 1941. דייטשלאַנד איז פּלוצעם באַפּאַלן סס"ר. ווידער אַ מלחמה. איך האָב זיך גלייך געלאָזט מיט טרעמפּן אהיים, קיין מעזשיריטש. ס'איז ווידער געווען אין מעזשיריטש אן אַטמאָספּער פון יאוש און אַפּאַטיע. קיינער האָט זיך ניט געקענט פאַרשטעלן, אז דער מלאַך-המוות גייט אונדז נאָך פּיס-טריט. קיינער האָט ניט געוויסט וואָס צו טון. מיין חבר משה קאַמיניק, איז געקומען צו מיר מיט אַ פאַרשלאָג: אַנטלויפן עד יעבור זעם. מיר וועלן אונדזערע עלטערן ניט קענען העלפּן, און די סכנה דראָט קודם-כל אונדז, דער יוגנט“.

כ'האַב זיך ניט געלאָזט איינרעדן. דער טאַטע ז"ל איז געווען קעגן. „ס'איז אוממעגלעך, האָט ער געזאָגט, אז די קולטורעלע דייטשן וועלן אויסהרגענען די יידן, זיי זוכן נאָר קאַמוניסטן...“

שוין אַ וואַך ווי ס'צייט זיך די מלחמה. מ'האָט שוין געהערט די האַרמאַטן, וואָס זיינען געשטאַנען ביי קלעוואן. איך האָב אינסטינקטיוו געפּילט אז דער טויט דערנענטערט זיך. איך - געגאַנגען צו מיינע חברים, און זיך ביי זיי געבעטן: לאַמיר אַנטלויפן!

מיר האבן זיך ארגאניזירט א קליינע גרופע: איך, בערל זינמאן, איצע קלורפיין ז"ל, מיכל צווייגנבוים, וועלוול גארדין ז"ל. דער טאטע מיינער איז געווען קעגן ביז דער לעצטער מינוט. איך האב אים געבעטן, אז מיין שוועסטער כאסיע ז"ל זאל מיטקומען מיט אונדז. צו דעם האט ער בשום אופן ניט געקענט מסכים זיין.

זונטיק דעם 2טן יוני 1941 אינדערפרי, זענען זיך צענויפגעקומען מיינע חברים געבן אונדזער הויז. מיר האבן זיך אפגעזעגנט מיט אונדזערע טייערע. יא, ס'איז געווען א געזע-גענען זיך אף אייביק. מיר זענען אלע געווען ווי פארשטיינערט פונם גרויסן ווייטיק. קיינער האט ניט געוויינט. ניט מיר, ניט די עלטערן. דער רב ר' שלמה גארדין ז"ל האט אונדז געגעבן זיין ברכה. ציטערנדיק און שטיל. מיר האבן זיך געלאזן אין אומבאוווסטן וועג אריין. מער האבן מיר אונדזערע טייערע שוין קיינמאל ניט געזען.

דאס לעבן ווי פליטים אין רוסלאנד בעת דער מלחמה איז געווען ביטער-שווער. אפטמאל אונדערטרעגליך. אבער דאס איז א קאפיטל פאר זיך. דער עיקר — מיר זענען לעבן געבליבן. חוץ איצע קלורפיין ז"ל. ער האט ניט אויסגעהאלטן דעם שווערן וועג און עלנט און קראנק איז ער געשטארבן אין דער פרעמד.

מיר זענען געבליבן לעבן. אנגעקומען צו א זיכערן ברעג — קיין ארץ ישראל. אבער ביז היינט פיינעקט אונדז אונדזער געוויסן, און דער געדאנק וואס עקבערט ווי א ווארם: צו האבן מיר געהאנדלט ריכטיק? צו איז'ס געווען יושרדיק מצד אונדז, קינדער, ראטעווען זיך און לאזן די עלטערן הפקר ערב דעם גרויסן שטורם?

ומה מעטה ידיעתנו על ר' דוב בר המגיד ממזריטש. שהיה לגבי הבעש"ט מה שיהושע בן נון היה לגבי משה. אנו שומעים רק הד דפיקותיו של הקבים שלו. הוא היה כמעט משותק ברגליו. פרט רב-משמעות ואדיר הסמל. הוא שנתן כנפים לתנועת החסידות, שהצמיחה כנפים להמוני יהודים עניים ודוויים להמריא אל עולם החזיונות והשמחות, היה נטול רגלים. כלום אין בחסידות מבחינה ידועה כל החיים כולם על רגל אחת, כל התורה כולה על רגל אחת, כל הקדושה כולה על רגל אחת? החסידות אמרה: ואהבת. הנה רגל אחת. שוב אמרה: והאמת. הנה רגל שניה. ואיך זיל גמור.

נאמר במלכים ב', ג': והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. נראה לי פירושו של הכתוב כך: המנגן לעולם יש לו פניות להתפאר בעצמו שהוא ידע נגן, אך הנגן, כלומר, הכלי, הדומם, אין לו כל פניה. זה שאומר הכתוב: אם יהיה המנגן דומה לכלי ניגון, ותהי עליו יד ה'. זה גם פירוש הכתוב כשופר הרם קולך. היינו, כשופר ממש, שאין לו שום מחשבה זרה, כך תרים קולך ללא כל פניה. ואם כך תעשה ותגיד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, כי הדבר היוצא מן הלב נכנס ללב.

ישראל זינמן

גבורה ותקווה על פי תהום

דברי אזכרה שנאמרו בערב לזכר קדושי מז'יריץ' ביום ט"ז בתשרי, א' דחזה"מס תשל"ב, 5.10.71, במלאת כ"ט שנים לשואה, בהיכל יהדות ווהלין, גבעתיים, ישראל

השואה האיומה שירדה על עמנו, ונצחונות הפאשיזם הגרמני עד שלהי 1942, היכו בהלם לא רק את אלה שהיו בתוך גבולות שטחי הכיבוש הגרמני, אלא אף את יהודי הארצות החופשיות, ואת הישוב העברי בארץ, במיוחד. היתה זו השמדה פיזית של שליש מעמנו. של הריכוז הי- הודי הגדול ביותר, המגובש, בעל מסורת של חיי תרבות ורוח וערכים יהודיים עשירים. מרכז זה היה מקור ובסיס לתנופה יהודית וציונית, דתית וחילונית. כאן התנשאו מנהיגים והתפתחו אידיאולוגיות, שהשפיעו על הקבוצים היהודיים בעולם כולו וכוונו את מהלך חייו של העם בדור שלפני השואה. היוזמים והמבצעים העיקריים בהשמדת יהודי אירופה היו הגרמנים. היו להם שותפים בקרב מרבית עמי אירופה. אמנם, חלק מהם שותפים סבילים בלבד אך איש לא עשה דבר להצלת היהודים. בכל זאת נמצאו חסידי אומות העולם, שסיכנו חייהם בהצלת יהודים — אך אלה היו מעטים. היו אלה מקרים יוצאי דופן, הראויים לכל השבחים.

ליהודים לא היה לאן לצאת, לברוח. ארצות העולם היו סגורות בפניהם. עדיין לא היתה קיימת מדינה יהודית, שהיתה מוכנה לקלוט כל יהודי. בעלות הברית לא עשו מאומה לשיבוש מכונת ההשמדה הנאצית. כלום אין לראות בכך שותפות פסיבית לטרגדיה היהודית, שאין משלה בעולם? חוקרי השואה יודעים לספר, כי הדו"חות הראשו- נים של ממדי השואה ומהותה נתקבלו בהרגשה עמוקה של חוסר אמון מחד גיסא, ופאטאליזם מוחלט מאידך גיסא. הידיעות הראשונות על השואה הדהימו את הנהגת הישוב בארץ. גם כאן היתה נטייה שלא להאמין לספורי הזוועה, אולם המציאות חזקה מן הדמיון. ב-11 בנובמבר

אחי ואחיותי בני מז'יריץ':

אפתח דברי בדברי הנביא ירמיהו: "מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי".

ואכן, כיצד נוכל להזכיר את הנשמות הטהו- רות, שנכרתו מגופנו לפני 29 שנים, בעיירתנו הקטנה מז'יריץ', מבלי שנשמע את קול הדמים הצועקים אלינו כל הזמן מן האדמה ההיא, ומבלי שעיננו תהיה מקור דמעה.

ככל שהשנים חולפות גוברים רגשותינו ומא- ויינו להתיחד עם זכר קדושי קהילתנו ולעלות דמות דיוקנה הנפלאה והבלתי נשכחת. יהודים יקרים — אנשים, נשים וטף, ביניהם עסקנים באמונה ונוער ציוני גלהב — כולם שומרי הגחלת בעבר, תהיינה נשמותיהם הקדושות צרו- רות בצרור חיינו לעד.

איתרע מזלי, ובימים הטרופים ההם היה מקומי ביניהם. ראיתים ושמעתים ברגעי חייהם האחרונים. ותמיד, תמיד, עד יומי האחרון, יהדהד באזני טרטור מכונות היריה שקצרו בהם כקציר העומר, וניתקו פתיל חייהם. חובה קדושה אני מרגיש לחזור, בפני עצמי ובפניכם, על כל מלה ומלה וקול תחנוניהם. קול חרישי מהול בפחד ותמיהה על כבשונו של עולם, שיש בו גם מן הגבורה של קידוש-השם היהודי. קול בכים של תינוקות חבוקים בזרועות אמהותיהם. יכולני לומר, שזכרונות שואה אלו הם חלק בלתי נפרד מחויותי וזכרונותי כל הימים. גם אם ארצה לעיתים להשכיחם מלבי לא אוכל, כי עיני מקור דמעה, וכל מה שהם נטלו אני רואה את עצמי נוטל. חלקי עמהם גם בהיותו כאן, בארץ המולדת.

ועירתנו בין הראשונות. האקציה הראשונה הייתה ב-25 במאי 1942, בחג השבועות. גם ההשגחה הטוטאלית של הפתרון הסופי הקדימה אצלנו: ב-23 בספטמבר 1942, שחל אז בסוכות. אנו, השרידים ממז'ריץ', טוצ'ין, לודוויפול, נפגשנו בסתר היערות. הטמנו ראשינו בעמקי השוחות והבורות. התחבאנו בין צמרות העצים. לא שמענו ולא ידענו מהעולם החיצון. שום שליח או סימן חיים לא הגיע אלינו. לא רק שהיינו מנותקים מהעולם החי, אלא פרפרנו בין חיים ומות. כל שסובב אותנו היה רע ואכזר. לכל שעה בחיינו נודעה משמעות מיוחדת. הסביבה האוקריינית העוינת התנכרה, הסגירה, הלשינה, שדדה והרסה חיים ורכוש. רקע היסטורי עקוב מדם קדם לשנאת היהודים בקרב האוכלוסיה שבתוכה חיינו. אדמות פולין ואוקריינה הן ממוקדי האנטישמיות הקיצוניים בדורות האחרונים. כל מה שהתרחש באוקריינה ובפולין לא היה, אלא התלקחות חדשה של האיבה הישנה והמושרשת בקרב רוב העמים הסלאביים. בפולין טענו כי היהודים, שישבו בארץ זו במשך מאות שנים, הם נטע זר ועויין. המדינאים הפולניים בקשו לפתור את כל הבעיות הפנימיות המטרידות ע"י גישול והפקרת יהודים. בנסיבות אלו בחרו הנאצים באדמת פולין, עריה ותושביה כמקומות בטוחים, לעסוק בהם במלאכת ההשמדה. באוקריינה ובפולין נמשך ההרג של היהודים, גם אחרי התמוטטות הרייך הנאצי.

בחדשים הראשונים שלאחר המלחמה, התחוללה נדידה רב-כוונית של אנשים. דרך גבולות וארצות בחלקי אירופה השונים, שהיו כבושים בידי הנאצים. היו אלה שיירות של מגורשים ואסירים, החוזרים לבתיהם ולמולדתם. ימים ספורים בלבד לאחר הניצחון הגדול של בעלות הברית וברית המועצות על הפאשיזם ההיטלראי, שמתי את פני דרך הרים ונחלים והגעתי לחופי ארץ, לעמי. ראיתי את הפליטים ששרדו מהתופת הנאצית. במיפגשים בחלם, לודז', בראטיסלאווה, בוקרשט, גרץ, אוסטיה ע"י רומא, ממש הרגשנו שהים מפריד בינינו לבין המולדת. ואילו

1942 הגיע שדר מהקונגרס היהודי העולמי לידי המנהיג הותיק יצחק גרינבוים ז"ל, ראש ועדת ההצלה בארץ, בו נאמר: "מאמצים רבים נעשים על-ידינו בימים האחרונים בקשר לידיעות הוועדה המגיעות מפולין". הצלב האדום הבינלאומי, המועצה העולמית של הכנסיות, הארגון הבינלאומי אומי להצלת ילדים — כולם נתקלו בתשובה שלילית מהשלטונות הנאציים, בבקשתם לבדוק את אמיתות השמועות. הרב הראשי לישראל, הרצוג ז"ל, נפגש בנובמבר 1942 עם הנונציוס בקושטא (לאחר מכן האפיפיור יוחנן העשרים ושלושה) — והכל לשוא. אמצעי הלחץ מצד המעצמות על גרמניה, להפסקת הטבח, היו מוגבלים. שר החוץ הבריטי, אנטוני אידן, תשור בתו היתה פסקנית: "פנטסטי — בלתי אפשרי!" הוברר גם, שהמדינות הניטראליות אינן מוכנות לעשות דבר של ממש. אף סגרו את גבולותיהן על מנעול. היתה דרישה של ועד ההצלה להמיר את מדיניות ההשמדה במדיניות יציאת יהודים מתחומי כיבושיה. דרישה אחרת היתה, שימליצו בפני הארצות הניטראליות להעמיד אניות לשם פינוי פליטים מארצות הבלקן — כולן נענו בסירוב.

הדרישה מממשלת בריטניה, שתעמיד את 37,000 רשיונות העליה שנותרו במסגרת מדיניות הספר הלבן לרשות הניצולים, נדחתה. ולא זו בלבד, אלא שבריטניה הערימה קשיים פרוצדוראליים בדרך עלייתם ארצה. הללו עברו שבעה מדורי גיהנום עד שזכו באישורים אלו. הועברה הוראה לפרטיונים להרוס את מחנות ההשמדה. כבר בתחילת המלחמה התברר כי מעצמות הברית אינן מוכנות לקחת חלק פעיל בהצלת יהודים.

פנו ישירות לסטאלין, צ'רצ'יל ורוזוולט בדרישה לבצע פעולת נקם נגד הפולקס-דויטשע. וועידת ברמודה, שהתקיימה באפריל 1943 בהשתתפות מעצמות הברית, הוכיחה בבירור, כי אלו אינו רוצות או אינן יכולות לעזור בהצלת יהודים.

ראשונים להשמדה היו, כידוע, יהודי ווהלין —

הטורפות, על חייהם ביערות, במרתפים, בעליות הגג, ויחידים — אצל אוקריינים ופולנים, תמורת רכוש והבטחות לגמול בבוא היום. היו גם נסיונות נועזים להסתתר ולהחזיק מעמד בגיטו השרוף אחרי האקציה השניה. שבועיים. ששה שבועות. ואולי רק לבודדים מאתנו ידועים מבצעי הגבורה בהתארגנותם ובכלותם.

אחרי האקציה הראשונה בחג השבועות, גות-רה מחצית מיהודי מז'יריץ' בבית לאה הימברג, בו השתכנו גם היודנראט והמשטרה היהודית. חצר קטנה הפרידה בין בית זה לבין הבתים האחרים. היה שם מרתף גדול ועמוק, בו אחסנו קרח בקיץ ופרי בחורף. סופר בעיירה, שהמרתף שימש מקלט ליהודים בפרעות הפטלורים וה-בולשביקים במלחה"ע הראשונה. בזמן השואה של האקציה הראשונה רבים נצלוהו כמקלט, בשעות החטיפה ושלושה ימים לפני השחיטה. אחרי גמר הטבח, בשעה 12.00 לפי פקודת הגיסטפו, התחילו להתקבץ שרידי משפחת, שכנים מבית סבא, ממשפחות זבודניק ושכנא קרמר, בתוך הבתים של תחום הגיטו, אשר נקב-עו ע"י הרוצחים. כל הגיטו הצטופף בשני רחובות בלבד: ברחוב ברקו יוסלביץ' וברחוב בתי הכנסת והאיטלזים — עד לבית המטב-חיים הישן, שמאחוריו הנחל הקטן, אשר גדותיו מכוסות בקני סוף, והבלוניה, שאדמתה בוצית ומכוסה פרחי בר לרוב. מראה הטבע היה קודר, מאז נאסר עלינו לטפל בחי ובצומח.

ובכן, לראשונה ספורם של קומץ אנשים, שאירגנו מחבוא בחשכת הלילות של הגיטו הישן, שמבואותיו מגודרים ושמורים ע"י שונאי ישראל, השוטרים האוקריינים ימ"ש. נחפר מעבר צר ומוסווה מבית אפל — למרתף הגדול בבית הימברג. מתחתיו היה קיים מרתף סתר עמוק יותר. מעטים בלבד ידעו עליו. אני הוכנסתי בסוד המבצע הודות לאבי היקר יהושע ז"ל. התקנו מחבוא לחמישים נפש, והכנו מזון, מים, מצעים ורכוש דל שעוד נותר. התקנו סידורים סניטא-ריים במידת האפשר. בתוך כתלי הקירות של המרתף היו כוכים עמוקים בצורת גורן. בכל כוך כזה שמו לחם יבש, סלק מיובש (במקום

המשחתות הבריטיות חסמו את דרכנו באכזריות והתגרו בנו.

פליטים יהודים אלו נצבו לא רק בפני תנאים חמורים, אלא נתקלו ביחס עויין מצד האוכלוסיה האוקריינית והפולנית. אלו קבלו פנינו באיבה גלויה, בחששם כי שרידי הטבח עלולים לתבוע זכותם הלגיטימית על הרכוש שנשדד על ידיהם או העבר אליהם. באזורים אלו נשמעו תכופות קריאות הסתה בנוסח: "עלינו להשלים את מלאכתו של היטלר!" אנשי כנופיות של הרוצ-חים האוקריינים, הבולבובצים והבנדרובצים, לא הניחו את נשקם לאחר שהסובייטים שלטו במ-דינות המשוחררות. הם המשיכו להסתתר ביע-רות, בהפנותם נשקם כלפי הקומוניסטים, הפול-נים, ובעיקר כלפי מעט היהודים שנותרו בחיים. שכן, רצח יהודים עלה בקנה אחד עם תפיסת עולמם. במז'יריץ' נרצח בתוך בנין משטרה יהודי צעיר בן משפ' שלייפר מלודוויפול. בעיר קילצה נערך פוגרום ביהודים יוצאי מחנות ההשמדה. בחדשי אביב 1945 נרצחו בפולין 351 יהודים (בהם נשים וילדים) ע"י רוצחי ה-א.ק. אליבא-דאמת: תקופה מסויימת נאלץ המשטר הסוביי-טי להתגונן נגד אויב משותף, שהיה זהה עם שנאת היהודים, וליטול תחת חסותם יהודים ניצולים.

זכורה תקופת הריפאטריאציה מרוסיה לפולין. יהודים בעלי אזרחות פולנית לשעבר נדדו מפולין לארצות הבלקן. זכורה תקופת הקואורדינציה של הארגונים הציוניים, החלוציים, בחסותם של הבריגדה היהודית ושליחי העלייה במחתרת שה-ביאו יהודים לחופי המולדת, הארץ היחידה שרצתה לקבל את היהודים ושרידי הניצולים, וזאת מתחת-לאפם של הבריטים. אלה שניצלו מגיא-ההריגה, ונשארו לפליטה, נהרו לביתם, למולדתם, ולאחיהם בישראל, כשהם עוברים בים, ביבשה ובדרכים לא דרכים. יש עדויות לרוב על דרך היסורים של יחידים בני עיירתנו, שזכו והגיעו לחיות עמנו בארץ. לראשונה אחרי תקופה של 29 שנים, מאז פקד את עיירתנו הטבח האכזרי בשחר האקציות, סופר על מאבקנו בגיטו מז'יריץ'; על הינצלם מצרפני החיות

בצידו האחד בביתו של יהושע'לה השמש מה- קלויז המקארובי, ובצידו האחר בביתו של מיכאל זוודניק. המבצע אך קרוב לשלושה חדשים ע"י ארבע משפחות. ביניהן גרשון כץ הכובען ואשתו חנה התופרת, ושמעון — פליט מאוסט-ראה, שכנויו "הקאצאפ", שהתגורר בתקופת הגרמנים בביתו של חיים קראמר הצעיר. הוא בחר להיות ספר. בנו היה חברי לכתה, ויחד רקמנו בגיטו תכניות כיצד להשיג נשק ולברוח ליצרות. חברי הטוב ז"ל, הוא ששתפני בהכנת הבונקר שנעשה בלילות בעיקר. מהאורווה של הלוקעס, שיציאתה פנתה לצד הנחל — מאחורי האיטליו של שכנא הקצב, בעל הזקן הלבן, ומאחורי הגנה של נחמקה קנטור — נכרתה מנהרה לכוון המגרש העזוב, מקום ביתו לשעבר של גרשון לאגר. היא היתה בקוטר חבית של דגים מלוחים, ובאורך של 15 חביות כאלה. את האדמה העבירו בדליים או שקים אל הנחל, במסווה של שאיבת מים לצרכי כביסה. מהמנהרה נכנסו לבונקר החצוי לשני תאים בגודל 2x2 מ"ר, ובגובה קומת אדם. עמקו מפני האדמה היה כמטר וחצי. הקירות והתקרה נתמכו בקורות של בתים הרוסים, עם ציפוי לוחות עץ. דחפו לשם גם סמרטוטים וקש לשמירת החום בחורף. בכל תא קדחו ארובה לאור ואויר, בקוטר חבית קטנה, שהוסווה למעלה בענפים, קוצים ואשפה. את האויר שאבו לפי עקרון של מאוורר: מותקנת היתה טורפדו מונעת ע"י שרשרת אופ-ניים. בתוך הבונקר היה מלאי של מזון דל, מים בחביות ובסירים, וזה צריך היה להספיק לחדשי החורף. אחרי תקופה של כחדשיים הגיעה אלינו הבשורה הרעה על גילוי מחבוא היהודים בגיטו מז'יריץ. הם גילו התנגדות של גבורה עילאית בנסותם לברוח. סגן מפקד הגיסטאפו נחתך עמוקות בצוארו מתער שהיה בידי שמעון. גרשון כץ ויתר הגברים הלמו במוטות ברזל על ראשי השוטרים, עד שנורו למות. הנשים והילדים הובלו חיש, תוך כדי הצלפות, אל מרתף הגיסטאפו הידוע לשימצה, בביתו של הרוקח הפולני הזקן שולקייטיס. סופם בקבר האחים הגדול.

סוכר) חיטה, גריסים מטוגנים ובעיקר כדי מים וחביות פח מסוגים שונים. הכניסה למרתף התחתון היתה מאחורי מדרגות העץ של המרתף העליון. היה קבוע פתח צר מכוסה בארגז רפש, דרכו ניתן היה להודחל פנימה. חדשים ארכו ההכנות. הוספנו מצרכים כפי שרק יכולנו להשיג בזמנים כאלה.

גורלי העוור להנצל הוביל אותי יום לפני סגירת הגיטו, לצאת עם עלות השחר יחד עם קבוצת פועלים שעבדו בניבירקוב, בהם חברי משה ומיכל'ה שרייבר. המקום שימש אסם תבו-אות אזורי לצבא הגרמני. בהיותנו בעליית הגג בקסרקטין הצבאי שבניבירקוב, מתחת לאפס של הגיסטאפו והאוקריינים, נודע לי, שאת שרידי משפחתי ואת כל השכנים והמכרים שבמרתף, גילו, והובילום כצאן לטבח לבורות הפתוחים בצעגעלניע, הספוגה דם יקירינו.

מעשה תפיסתם נודע לי מפי גויים בתקופה מאוחרת יותר. מדי בקר שרצו בחרבות הבתים ההרוסים הערלים של כפרי הסביבה, וחטטו בין החפצים הפזורים, שמא ימצאו חפץ יקר ערך בשבילם; עקרו דלתות וחלונות, הורידו רעפים מהגגות והעמיסום על עגלות — לבתיהם שבכ-פריס. בעברם על-ידי בנין האבן של הימברג הציצו מבעד לאשנבים העמוקים, שדאו בנויים ארובות-ארובות עד לתוך המרתף התחתון. והנה עלה בדעתם, שנודף ריח של נשימת אדם. הם הזעיקו אנשי משטרה, אשר ירו כמה צרורות לתוך האשנבים, ונקל לתאר הבהלה והלילה שקמו. הם ניסו מולם להמלט, וכך גילו את הירידה המוסווית מתחת למדרגות. תשושים ומו-כים הובלו 50 נפשות טהורות בשיירת-מוות לדרכם האחרונה, אל קבר האחים בשדות הצע-געלניע.

מחבוא אחר, מלאכת מחשבת הנדסית, אשר הודרכה ע"י החוש לחיים, מתואר (לפי עדות אנשים שראוהו) להלן:

בונקר זה נבנה במקום שעמד הבית הישן של משפחת לאגר, שנהרס עוד לפני הקמת הגיטו ומעליו אשפות ושברי חרבות. המגרש גבל

בפתיון ובמלכודות מתוחכמות ניסו להוציא את כל אלה שהסתתרו עדיין ביערות, כדי להקל על עצמם את מלאכת הרציחה. לרוע המזל, עמדו איתני הטבע לצדם. הרעב הציק, והיה צורך לחפש מזון בשדות ובכפרים. הקור והכפור עמדו בעצומם בחודש דצמבר 1943, וכך נלכדו בידיהם יחידים וקבוצות. אין בכונתי לגולל את כל הפרשה של נרצחי קודרינקה הקדושים.

זהו פרק מזעזע למספר ולשומע. בודדים מני-צולי מז'יריץ', התגוררנו בכפר אורדוץ, בבית קטן אחד. 20 איש היינו. נמצאו בינינו יהודים מטוצ'ין: משפחת שולמן, פישל וכן משפ' מלודו' וחלם. במחיר לחם ותפוחי אדמה עבדנו אצל האכרים תחת חסותם, כביכול, של הבנדרו-בצים.

כבר שמענו את הדי רעמי התותחים של החזית המתקרבת. כבר פעמה תקוה קלה בלבנו — אולי נרוחם, אולי נוושע! כלום לא מלאו נחלי התרעלה בשדות נבירקוב, ביערות הבוד, מדב-דיבקה, זאוטה, אורודיץ, ז'ארנובקה, הכפר ליפקה, הקסרקטין של ניבירקאו, בדרך לעבודה לסטופה, דיוון, אסטאויה, מאטייבקה — דם יהודים! ? התלינים הדורסים, אוקריינים ארורים, הם שהשמידו את כל הניצולים במקומות אלה. הם שטבחו את כל פליטי קודרינקה. בנס גמלט על נפשו יהודי בחשכת הלילה, כשראשו ופניו שטופים בדם, ובשורת איוב בפיו. וכך עלה בידינו להמלט בכוון יערות הפרטיזנים, שנמצאו באותם ימים בז'ארנובקה. שקענו בשלגים הע-

מוקים וגששנו בשבילי היערות המפותלים. רצה הגורל שנישאר בחיים, שרידים ועדים למעשיהם הנפשעים של מרצחים, חלאת המין האנושי. עברנו את המערכה האחרונה על סף יום השחרור ב-1 בינואר 1944. חזינו בחרבות העיירה מז'יריץ' והכפרים שמסביב.

כיצד החזיק הלב מעמד ולא התפלץ — לא אדע עד היום הזה.

מעשה גילוי הבונקר היה עם עלות השחר. אז כבר טובבו שודדים אוקריינים ופרקו לבנים מבתי אבן ורעפים מהגגות המשופעים של בתי מז'יריץ'. פחים מגולוונים וכו'. פתאום הבחינו אלה בעמוד אבק מיתמר לפניהם, נעלם ומופיע חליפות. אנשי הבונקר לא הבחינו בין יום ולילה, ובעת שאיבת האויר הרצופה, גדחס האויר החם החוצה ונוצר מעין עמוד-אדים. כשהמשטרה התקרבה והסירה את הענפים מאותם מקומות, התגלה חור מכוסה רשת. כשפרץ לפתע גודש אויר חם מלווה ריחות ירו הללו פנימה. המתחבאים ניסו להימלט, אך יד התלין קצרה בם עד אחד.

עוד ועוד ניצבות לנגד עיני תמונות של מעשי גבורה וזוועה גם יחד. היו נסיונות הצלה של יחידים וקבוצות שפעלו, או ניסו לברוח עם נשק ביד, אולם הגורל עכב בעדם. גם על סף השחרור נפלו יהודי מז'יריץ' חפים מפשע. משה גלקר ויהושע אסצ'יקס, שניהם מהגשר, נורו בטעות על ידי הסירת הסובייטית, שחשדו בהם שהם בנדרובצים. הם ביקשו להתקרב לחיילים הרוסים ולהגיש להם עזרה, אבל הגורל המר חרץ דינם למוות.

עוד ספור על גורל שרידינו ביערות: באחד הכפרים, קודרינקה, היה רכוז של כ-60 יהודים בעיקר מטוצ'ין, שנמלטו מהגטו הבווער ליערות פוסטומיט. ביניהם חיתה משפחה ממ-ז'יריץ' — דוד, בנו של יוסקה הטייח עם אשתו בתיה וארבעת ילדיהם. הכרתי אותם מילדו-תם. הם גרו בשכנות לבית סבי יוסף זימן ז"ל. ראיתם ביערות, דברתי אתם בקודרינקה. במשך תקופה של שנתיים החזיקו מעמד בבונקרים ביערות, ורק בשבוע האחרון, כשהצבא הנאצי נס בבהלה מפני הצבא הרוסי המנצח, הונף הגרון של השטן האוקרייני האכזר על ראשיהם. הבנדרובצים הלאומניים הקיצוניים רכזו את שארית היהודים באמתלה שהם זקוקים לכוחות מקצועיים לשרות חילותיהם. כך, אמרו, לא יאוונה להם כל רע.

הדרך לחיים

וורוניז'. שם נתקבלנו לעבודה באחד הקולחוזים. אני הצלחתי עד מהרה לרכוש את אמון ההנהלה ואף הוזמנתי לבקר בחדריהם. אפילו חדר-מגורים נתנו לנו בביתו של מזכיר הקולחוז. ובכן, אנו זוכים ליחס הוגן וטוב. התזונה אמנם דלה ומצומצמת, אך הסתפקנו בזה שניתן לנו, ביחוד שלא הרגשנו שום אפליה. אדרבא, היו מקרים בהם אפשרו לנו לקבל למעלה מהקצוב והמותר.

אולם לא הרבה זמן יכולנו לנוח בגן-עדן על-ידי-אדמות זה. יום אחד קבלתי צו-גיוס וכעבור כמה ימים נשלחתי לחזית הדרום-מערבית, כפי שזו כונתה אז. התחנה האחרונה שלנו היתה ארוז'בא ומשם עמדנו לצעוד ברגל לחזית. לא הספקנו להרוזק לכת — והגרמנים הנחיתו מן העורף צבא רב. היינו בסכנת-כיתור וקבלנו פקודה לסגת ולהתאמץ לפרוץ לנו דרך כדי לצאת מהכיתור. לאחר הליכה של כששים קילומטר בחשכת הלילה האיצו בנו המפקדים להתקדם עוד יותר. ממש לרוץ.

בדרך צעידה זו חזרה הגענו עד לנהר. הגשר היה הרוס וכבר כיסה דוק קרח על פני המים. התפשטנו חיש לפי פקודה, עברנו את הנהר שלא היה עמוק ביותר — ושוב המשכנו לצעוד. במשך השנים השתתפתי בהרבה קרבות. בהם עקובים מדם. לא פעם ארבה לי סכנת-גפשות אך יד הגורל השאירחני תמיד בחיים. פעם גפצתי. אחרי-כן, עוד באותה שנה, קפאו לי אצבעות ידי ורגלי, והייתי זקוק לטיפול נמרץ ורק בחודש מאי חזרתי לאיתני ושוב טולטלתי לכל מיני חזיתות.

התאריך זכור לי היטב. גם גשם-השנים אין בכוחו למחקו מזכרוני. ה-27 ביוני 1940. חמשה ימים אחרי הפלישה הגרמנית לרוסיה הסובייטית. מלחמה שבעטייה הפסדנו שלישי מבני עמנו. יצאתי אז בלב כבד מביתנו במז'יריץ' כדי להרוזק לכת, ככל האפשר, לעבר הגבול בכיוון נובוגראד-והלינסק. היינו אנשים מספר. קצת נרגענו מהתעמולה הסובייטית שהנה מחישים תגבורת מהעורף ובוודאי שיצליחו להדוף את הפולש הנאצי. ואכן, התגבורת לא אחרה להגיע. ראינו במו-עינינו את המחנה הגדול, כוח עצום ורב, נע בכביש הראשי, על צידו המודרני, הכבד. "זו שאלה של ימים ספורים בלבד" אמרה ההודעה.

הגענו לנובוגראד. הדי התפוצצויות של פגזי התותחים לא רק שלא נדמו, אלא גברו מאד. הגרמנים התקדמו במהירות של סופה. הם הלמו משפטובקה על נובוגראד ווהלינסק והיינו שם בכל רע. בפגישה עם יהודים מקומיים הם הסבירו לנו, שכאן, על הנהר סלוץ', נמצא קו-ביצורים ענקי על שם סטאלין, ואם כאן לא יצליחו הרוסים לבלום את הגרמנים, הרי שגם הדניפר לא יהא להם למכשול.

החלטנו (אני ובנם של צפורה ונטע פרשטמן) לצעוד עד ז'יטומיר, שם כבר נכרו אותות המלחמה, שכן העיר כולה הופצה עוד קודם לכן ע"י חיל-האוויר הגרמני. נתקבלנו שם בסבר פנים ונשלחנו ברכבת לקייב.

בקייב הגיעונו מהר בשורות-איוב חדשות. הצבא הרוסי נחל מפלות נוספות. המצב החמיר מיום ליום. המשכנו אפוא בדרכנו והגענו לפלך

סוף סוף הגיע גם התור שלנו. כבר התבשרנו שנעשות ההכנות הדרושות לשחרורנו. בחזור הביתה כמנצחים. חיית-הטרף הנאצית הוכתה על-ידינו שוק על ירך. מי פילל שבמשך זמן קצר כל-כך תחול תמורה כזו והם יבקשו להיות ידידינו.

ואכן, כל המשוחררים חזרו לבתיהם. גם אני חזרתי ל"ביתי" במושיריטש. הבית היה הרוס. חורבה. הכל מסביב — שממה. שממה בלב.

התיצבתי בלשכת הגיוס כדי להתפקד, כנהוג בימים ההם. הגשתי את המסמכים שלי לקצין. הוא עיין בהם. העיר לי שהגיעו לאזניו שמועות שרוב היהודים עוזבים את רוסיה ועוברים לפולין. אני הערתי לו על כך שבעצם אינני אוהד כל-כך את הפולנים. מהערתי זו שבע נחת והוא אמר לי במאור-פנים: "בודאי, בודאי, מה השאלה, כלום אפשר להשוות את המשטר שלהם לזה שלנו? אני מקווה שלא תתחרט על החלטתך להשאר אתנו. כאן תהיה מאושר". כעבור כמה ימים קבלתי ממנו פתק עם הצעה להצטרף לאחד הארגונים המנהלים מאבק עם הבנדרובצים במטרה לטהר את המולדת. "נבונים אלה גרועים מהנאצים הגרמנים" נאמר עוד בפתק. "לאומנים ונבונים שיש לטאטאם טאטא-השמד" הוא כתב לי ברוסית ספרותית. אולם שוב לא עשו עלי דברים אלה רושם. לאחר טיול של יום-יומיים בעיירתי החרבה, על אדמתה העקובה מדם אחי ואחיותי ומקטעי-סיפורים על השמדת יהודי העיירה ששמעתי פה ושם מפי גויים וגויות, גמלה בלבי ההחלטה הנחושה לברוח מכאן. לברוח מהר ככל האפשר. הרי גם לי יש מולדת אי-שם ולמה זה אלחם כאן, על האדמה הארורה הזאת, מלחמה לא שלי, למרות שיצרי הסיתיני לעשות נקמה בגויים-הנאצים הללו, שותפיו של עמלק ברצח יהודים. אלא שהמשיכה לארץ ישראל גברה יותר. בלי-לוח נרודי-שינה חשבתי על מלחמות שעוד נצטרך לנהל בארץ-ישראל, ודווקא בזמן הקרוב ביותר, שאם לא עכשיו, לאחר מלחמת עולם כזו, אימתי? ולמה שלא אנצל תעודות של חייל

זכור לי מקרה אחד בו נסעתי לחזית ובפנקס הצבאי שקבלתי היה רשום בסעיף הלאומיות "אוקרייני". בלי היסוס נכנסתי למוזכירות ודרשתי שיתקנו לי את הלאומיות. "אני הרי יהודי" טענתי. המזכיר רמו לי שאין זו טעות כלל; במקרה שאפול בשבי רצוי שלא אהיה רשום כיהודי. אלא שאני עמדתי על דעתי. "כלום נוסע אני כדי ליפול בשבי?" טענתי. המזכיר מיהר ותיקן כדרישתו.

בין היחידות שהשתתפתי בהן היתה יחידת התותחנים המפורסמת ה"קטיושות". הקרב האחרון היה על הנהר אודר, לא הרחק משטטין. כעבור כמה ימים הצלחנו להפגש עם חיל מהצבא האמריקאי. היה זה ב-3 במאי 1945. בימים ההם זועזעתי מאד כשקבלתי מכתב מאכר אחד בו הודיעני כי הגרמנים רצחו את אמי ואת הבית העלו באש. היה זה לפני שיצאתי בפעם האחרונה לחזית. הבדיקה הרפואית המקובלת בצבא הרוסי לפני יציאה לחזית היתה הפעם קפדנית יותר. מאידך גיסא, חיילים היו אחוזי-פחד ובקשו להשתמט. רבים מאוד התאוננו על מחלות קיימות ומדומות. כשהגיע זורי והרופא ניגש לבדוק אותי, בהסבירו שהפעם דרוש כושר גופני טוב, שכן כל פגז משקלו 90 ק"ג, עניתי לו שאינני זקוק לבדיקה כלל, מפני שאין לי על מה להתאונן ובשביל להלום בגרמנים שום דבר לא יקשה עלי.

הרופא הופתע. הוא שאל אותי מיד ללאומיות. נניתי לו שאני יהודי, והוא אמר לי: "סע בשלום ונקום נקמת אחיך ואחיותיך". כשי-נאתי מעל פניו שמעתי מתלחשים: "בן-אדם זה נוסע לחזית בהתנדבות".

עמדתי בדיבורי. כל המשימות שהוטלו עלי זילאתי בנאמנות. פעם, כשהופיע מפקד החטיבה והוא עבר על פני שורות החיילים בהתעכב-זו פה ושם, דיבר מפקד היחידה באזנו בשבחי, חייל ממושמע ומצטיין.

המלחמה נסתיימה. האויב הובס. החלו ההכנות לשחרור חלק מהחיילים לפי הגילים, אלא שאצ-נו טרם הוחל בשחרור, על המקצועיים הוטל לחכות עד שיוכשרו אנשים ויוכלו להחליפם.

קום שלמתי את כל 2000 המארקים שהיו אתי. למחרת מסרתי את כל המסמכים ואותות ההצטיינות שלי לאנשי "עלייה ב'" — והתחלתי להתמחות יחד עם אחרים בהברחת גבולות. לא פעם נתקלנו בביקורת קפדנית, אך איכשהו הצלחנו להתגבר על כל המכשולים והגענו לוינה. בווינה חנה או חיל הכיבוש של בעלי הברית בארבעה אזורים מחולקים. במעבר לאיזור האנגלי קרתה לנו תקלה: האנגלים ניהלו או מאבק עצום נגד יהודים שניסו להסתגל בכל הדרכים לארץ-ישראל. בלשים אנגלים שרצו בכל הגבולות. הם עיכבו את הרכבת, הורידונו מהקרונות ואיימו לאסור אותנו "לעולם ועד". הצלחנו לשכנע אותם שאנו באים מבודפשט בחסות הצלב האדום. הם נאותו לשחרר אותנו בתנאי שנחזור מיד לבודפשט. הסכמנו, כמובן. עלינו לרכבת נוסעים אחרת — ונוסעים חזרה, אך בווינה ירדנו והתפורנו וכל אחד חזר למקומו הקודם. למודי-נסיון, עברנו, כעבור כמה ימים, דרך האיזור האמריקאי, בחסות האונר"א, לגרמניה. בעזרת תמרון מוצלח עברנו משם, כעבור זמן מה, את הגבול הצרפתי והגענו למרסל. שם נרכש בשבי-לנו שבר-אנייה, שזה מזמן יצא משימוש. האנייה שופצה והוכשרה איכשהו להסעת מעפילים. היו אז ימי "השבת השחורה" והחיפושים בקיבוץ יגור, וקראנו לאנייה בשם "יגור".

בימים כתיקנם איש לא היה מסתכן לעלות על אנייה זו ולהפליג לתוך הים הפתוח, אולם "אין בודקים בשעת סכנה". מלאנו את האנייה "כהרף עין". בתחילה היה הים רוגע והכל התנהל על מי-מנוחות ממש, אך בהתקרבו אל מול חוף כרתים התחוללה סערה גדולה והים — כמו נעשה שותף לאנגלים כדי להטביענו. המלחים באנייה ניסו משום-מה להפתידנו, אך אנו ענינו להם בלעג תחת לעג ובגבור הסערה נתנו קולנו בשיר כדי לעודד את החלשים. הרי חופי המולדת כבר קרובים-קרובים...

האנגלים גילו אותנו ושלחו אניית קרב כדי לעצרנו. נסינו להתנגד. אך מה אגרוף-יד אנוש לעומת אגרוף-ברזל? הם העבירו אותנו בכוח לאנייה שלהם — והישר לקפריסין.

מצטיין בקרבות שבידי בכדי להגשים חלומי מימים-ימימה — להגיע לארץ מולדתי, מי יודע, אפשר שוהי הזדמנות אחרונה — ולמה אחמי-צנה?

למחרת שוב הסתובבתי בעיירה ובסביבה, איכרים רמזו לי שאני מסכן את עצמי, שיש אנשים שאינם מעוניינים לראות יהודי מהלך במקומות האלה. אני עניתי שאם לא פחדתי מהנאצים, הרי שאינני פוחד גם מכנופיות אלו. הם מצדם סיפרו לי על כמה מקרים, בהם שלמו יהודים על כך בחייהם. כן שמעתי מאשה אחת כיצד באו באותו לילה גורלי, בו עזבתי את הבית ויצאתי לדרכי — אכרים עם גרזנים לרצחני נפש...

באתי בדברים עם יתר שרידי היהודים שחזרו לעיירה. שוב ביקרנו על יד קברות האחים. ארבעה בורות גדולים בסך-הכל, ליד הכפר נוברקוב. מלמלנו תפילת-קדיש בעינים דומעות ותפילה חרישית בלב שישולם למרצחים כגמו-לם...

יצאנו לדרך ארוכה ומלאת-מכשולים אך גם מלאת-תקווה והחלטה נחושה להגיע אל מחוז חפצנו. למולדת המיוחלת. שיחק לנו קצת המזל: בהשגת רשיונות-יציאה מברית-המועצות לא נתקלנו בקשיים רבים; החווה שנחתם בין של-טונות בריה"מ והממשלה הפולנית, שכל מי שהיה נתין פולני עד 1939 יכול לחזור לפולין, היה לעזר רב ליהודים, מבלי שהפולנים התכוונו לכך. אבל פולין לא היתה, כאמור, היעד הנכסף כי אם קרש-קפיצה בלבד.

שהותנו בפולין לא ארכה יותר משלושה שבועות. שוב לקחנו את מקל-הנדודים ביד. ואכן, הנדודים ממש החלו רק עכשיו. התברר לנו שדרכנו צריכה לעבור את גרמניה. אלה שהיו מעוניינים לקצר דרכם ככל האפשר, ואני ביני-הם, נרשמו בכמה מקומות: בארגון ציוני, בצלב האדום, בקיבוץ פח"ח (פרטיונים), הלוצים חיי-לים). מספר המבקשים לעלות גדל מיום ליום והם לחצו מאד. אני נקראתי במקרה לאן שנקראתי ונשאלתי אם אני מוכן להתיצב למחרת היום עם "דמי הוצאות" בקטוביצה. בו במ-

ביום בהיר אחד החלטנו לערוך הפגנת-ענק. פרצנו את הגדרות, גלגלנו חביות-נפט שהיו במחנה והצתנו אותו לכל עבר. פרצנו החוצה. הנוטרים לא יכלו להשתלט על המצב והם ביקשו את עזרת הצבא שחנה לא הרחק מהמחנות שלנו. קציני הצבא, בראותם כי המצב חמור, הציעו, בעזרת רמקולים, הפוגה: הם יסוגו כמאתיים מטר ואנחנו, שאנו נשגר שליחים והם ישגרו שליחים לשם גיהול משא-ומתן. מעניין, שמפקד הצבא דיבר פולנית רהוטה.

במשא-ומתן הם הסכימו כמעט לכל תביעותינו והסדר הוחזר על כנו. אחרי כן החלו לחלק סרטי-פיקטים לפי הגרלה, וכך, ב-1 בינואר 1947 כבר דרכו רגלי על אדמת הארץ.

ידועות התלאות שעברנו במחנה ההסגר שה-קימו בשבילנו שם האנגלים הנאורים, "מנצחי הנאצים". כל אחד מאתנו נחקר לחוד. אני אמרתי לחוקרי שמלבד עברית אינני מבין שום שפה אחרת. לרגע שמחתי בלבי בראותי אותו מתרוצץ כדי למצוא מתורגמן. אותי הרגיזה במיוחד העובדה שכולאים אותנו מאחורי גדרות-תייל, בדיוק כפי שנהגו הנאצים. אלא שהאנגלים התעלמו מהערות אלו וכיוצא בהן. הם החלו לנהוג שם לפי שיטתם הידועה לשמצה "הפרד ומשול". הם הציבו שומרים ליד כל פתח ושער כדי למנוע קשר כלשהו בין מחנה מעפילים אחד לשני. בכך הם הגדישו את הסאה. החלטנו לסכל מזימותיהם.

אמר המגיד ממזריטש: בגלות קל יותר להשיג רוח הקודש מאשר בזמן שבית המקדש היה קיים. משל למלך, כל עוד הוא שוכן בארמונו קשה מאד להתקרב אליו. אך כשהמלך בדרך, אפילו בן-כפר שאין לו דריסת רגל לארמונו, יכול לבוא אצל המלך באכסניה שלו.

כנגד כל חור בגוף נעשה חור בנשמה.

דברים אלה דמר ר' דוב-בר לבנו המלאך, שהיה מרבה בצומות ובסיגופים.

הלואי ינשקו את ספר התורה באהבה כו, שבה היה מורי הבעש"ט מנשק את הילדים, בשעה שהיה מליכם ל"חדר".

ועוד אמר המגיד ממזריטש:

— ולואי אנשק אני ספר תורה באותה חיבה, שבה היה הבעש"ט מנשק ילד יהודי שבחן אותו ומצאו יודע אלף בית.

אמרו על המגיד ממזריטש, שהכיר פעם בכלי, שהאומן שעשהו היה סומא בעין אחת, כי כוח הפועל בנפעל.

א לעבן אין באהעלטעניש

משה שרייבער

מ'האט ארויסגעטריבן בלויז מענער. פרויען און קינדער האבן זיי דערווייל געלאזן צו-רו. ס'ניט געווען וואס צו עסן. מ'האט אלץ אויס-פארקויפט פאר א שטיקל ברויט. דערנאך האט מען אנגעהויבן כאפן צו ארבעט. מיך האט מען געשיקט אין דארף ברוניוו אנלאדן זאמד. איינמאל גייט צו מיר צו אן אוקריינישער פא-ליציאנט און גיט מיר א שטעקן איך זאל שלאגן יידן. ווען ער האט זיך אויסגעדרייט — בין איך אנטלאפן. מ'איז מיר נאכגעלאפן. נאכגעשאסן. אבער כ'בין אנטלאפן.

איינמאל בין איך געשטאנען אין דרויסן און געשיטן א ברעטל, איז פארבייגעגאנגען א דייטש און געפרעגט: „דו ביסט א טישלער?" כ'האב געזאגט אז איך קאן די ארבעט, האט ער מיך גענומען אין הויף אריין פון גראף סטעצקי. מיר געהייסן פארקלאפן פענצטער, כדי צו שיטן דארט תבואה. בין איך געווארן א „נוצליכער". יידן אן א פאך האט מען געכאפט און זיי געפירט קיין קיעוו, קיין באבי-יאר. איך יונגווארג האט מען ערגעץ-ווו געפירט און דערשאסן.

פון פאלאץ האט מען מיך איבערגעפירט אין דארף ניעויערקאוו. דארט זענען געווען פוילישע קאזארמעס ווו ס'איז איינגעשטאנען דער גרענעץ-קארפוס. דארטן האט מען קאנ-צענטרירט די תבואה וואס מ'האט ליקוידירט ביי די גוים. בערך 80 יידן האבן געארבעט ביי מישן די תבואה, זי זאל ניט פארשימלט ווערן. ס'איז געווען ווינטער-צייט.

די ארבעט איז געווען שווער. עסן — כמעט גארניט. מיר האבן געגנבעט תבואה אין די קעשעניעס און געבראכט א היים. כל-זמן די פאמיליעס האבן נאך געלעבט. אבער ס'זע-נען געווען פאלן ווען מ'האט אויפן וועג גע-

מיר זענען געווען איין יידישע פאמיליע אין אוקריינישן דארף רודלע, נעבן טארגאוויץ (טרוויץ). די עלטערן זענען געווען פויערן. מיר האבן אויך געהאט א קליין קלייטל וואס די אוקריינער האבן פארברענט אין 1932. מיין פאטער איז געווען א פרומער ייד און איז גע-גאנגען דאווענען קיין טרוויץ, א פינף קילא-מעטער. די אוקריינער האבן אונדז ניט געלאזט לעבן. בויקאטירט, אבער מיין פאטער האט זיך געהאלטן ביים פריץ. אים ניט פארלאזט. מורא געהאט בלייבן אן פרנסה. איך האב געהאלפן מיין פאטער באארבעטן דעם פריצישן באדן. קיין אייגענעם באדן האבן מיר ניט געהאט. ס'איז געווען א שווער, געמוטשעט לעבן.

אין שטעטל האבן געלעבט בערך 60 יידי-שע פאמיליעס. ס'זענען דארט געווען עטליכע ציוניסטישע ארגאניזאציעס.

אין אלטער פון 22 יאר האב איך חתונה געהאט און אריבערגעפארן קיין מעזשיריטש (1935) ווו כ'האב געעפנט א קלייטל. מיין פרוי, פעסיע בורשטיין, איז געווען א נייטארן. ווען די רוסן זענען אריין האב איך ליקוידירט דאס קלייטל און געאנגען ארבעטן אויף א מאשין, ביים צושטעלן סחורה. בכלל איז אין שטעטל געווארן „אויס מסחר". די רוסן האבן אויך ארעסטירט „גבירים": חיים קראמער, צו-קערמאן, בעקערמאן א. א. א. מייע עלטערן זענען אנגענומען געווארן אין א קאלכאז.

ווען די דייטשן זענען אריין אין שטעטל האבן זיי גלייך ארויסגעטריבן אלע יידן אויפן מארק. מען האט אונדז אלעמען אויסגעשטעלט אין די רייען און ס'האט זיך אנגעהויבן דער גרויסער חורבן. מ'האט געריסן בערד, געשלאגן, געהרגעט. כ'בין אנטלאפן און זיך באהאלטן.

שפעטער, ווען ס'איז געווארן די געטא, האָט מען צוגעגעבן נאָך אַ ביסל יידן צו דער אַר- בעט. און מיר זענען צוריק געווען 60—70 יידן.

מיר האָבן זיך דערנאָך באַהאַלטן, עטליכע און צוואַנציק יידן, אויף אַ בוידעם. די זשאַנ- דאַרמעריע מיט די ס.ס. האָבן געוואוסט, אַז ס'זענען נאָך ערגעץ דאָ יידן. איז אַרומגע- לאָפן דער פעלדפעבעל, און האָט געשריען: שרייבער! גלאַזער! — ער האָט געוואוסט, אז מיר זענען ניט געהרגעט. האָב איך זיך שיער אַנגערופן. כ'האַב געמיינט, אַז דער פעלדפע- בעל רופט מיר, אפשר וועט ער מיך ראַטעווען. אַ נעכטיקער טאַג! ער האָט אונדז געוואַלט אויסגעבן צו די ס.ס. ס'איז געקומען צולויפן ווייס, „מיינ“ דייטש, און האָט געזאָגט: „רופט זיך ניט אַפּ. איך ווייס וווּ איר זייט!“ מיר זענען געווען פאַרבאַהאַלטן אין שטרוי. ער האָט גע- זאָגט צו מיר און צו נאָך אַ ייד: „טוט זיך אָן און קומט מיט מיר, איך וועל אייך אַפּ- קאַכן אַ קעסל קאַרטאַפּל. גייט ניט אַרויס. ווייל דער פעלדפעבעל וועט אייך אַרויסגעבן.“ בין איך געגאַנגען און כ'האַב זיך איבערגעטאַן אין אַ גויישער לייוונטענער העמד און איך בין אַרומגעגאַנגען פריי אין די קאַזאַרמעס ווי אַ שייגעץ. כ'האַב אַפּגעקאַכט די קאַרטאַפּל און ס'איז דערווייל געווען וואָס צו עסן.

איך געדענק, אַז איך בין געקומען אין געטא און אַריינגעגאַנגען אין אַ שול דאַוונען. זענען אַריינגעקומען די דייטשן און מען האָט אונדז געשלאָגן, געהרגעט. בין איך אַרויס דורך אַ פענצטער. מען האָט געשלאָגן דעם שו- חט שיקעלע, ער איז געשטאַנגען ביים עמוד און געדאוונט. איך האָב געזען, אז ס'איז אַ גרויסער חורבן אויף אונדז, האָב איך געבעטן דעם דייטש ער זאל אונדז באַפרייען, איך האָב גע- בעטן אפשר קען ער אונדז דערלויבן כאַטש גיין דאַוונען. האָט ער דווקא אונדז געלאָזט גיין, ער האָט אונדז גאַרניט געזאָגט. איז וואָס האָב איך געהאַט צו טאָן אין געטא? איך בין געווען איינער אליין, געבליבן אויף צרות. וווּ זאל איך זיין? האָב איך גענעכטיקט דאַרט אויף

שאַסן יידן. אַ 12—10 קרבנות. זענען מיר שוין געבליבן נעכטיקן אין דאַרף. איך האָב גע- מאַכט אַ זשאַרנע פון אַ ריבאַיזון און אַזוי צעמאַלן דאָס ביסל ווייץ און קאַרן פאַר דער פאַמיליע. ס'האַבן דאַרט אויך געאַרבעט אַ 12 פרויען, ביי קיר-אַרבעט און ביי באַדינען די דייטשן. אַזוי ביז דער ערשטער שחיטה, שבועות 1942. איך האָב ניט געוואוסט, אַז ס'איז אַ שחי- טה אין שטאַט. אינדערפרי בין איך אַוועקגע- גאַנגען צו דער אַרבעט. פאַרנאַכט איז געקומען ישראליק זינגמאַן, אַ יינגעלע פון 13 יאָר (איצט אין חיפה) און זאָגט צו מיר: „משה, ס'איז שלעכט, מען הרגעט די יידן אין שטאַט.“ וואָס טוט מען? פונקט איז דער דייטש געפאַרן אין שטאַט, האָב איך אים געבעטן, אפשר זעט ער עמיצן, זאל ער איבערגעבן אַ גרוס. האָט ער געזאָגט: „קענסט שוין גיין פריי אין שטאַט אַריין, ס'איז שוין ריין פון יודן דאַרט.“ בין איך געקומען אין שטאַט און איך האָב דאַרט געפונען מיכלע בורשטיין, די איינציקע געבלי- בענע פון מיין משפּחה. זי האָט מיר שוין דערציילט אַלץ, ווי ס'איז פאַרגעקומען. מען האָט געמאַכט אַ געטא און אַריבעגעפירט פון די דערפער אַ סך יידן. מ'האַט געבראַכט יידן פון הרוביעשאַוו און זיי זיינען געבעך געזעסן אַן אַ שטיקל ברויט. איז דאַרט געזעסן אַ פרוי מיט קינדער, האָב איך געבראַכט פאַר זיי אַ ביסל ווייץ און צעריבן אין דער זשאַרנע. פון די קינדער זענען געבליבן צוויי טעכטער. זיי זענען איצט אין ישראל.

איין פאַרנאַכט האָט מען צוזאַמענגענומען די יידן אין דאַרף, פאַרן אהיים גיין, אונדז אי- בערגעציילט צי אַלע זענען דאָ. צו מיר איז צוגעגאַנגען דער דייטש און געזאָגט: „שריי- בער, בלייב דאָ, מען דאַרף אויסלאָדן קאַרטאַפּל, וואָס מען וועט ברענגען ביינאַכט.“ איך האָב ניט געוואוסט פון גאַרניט. בין איך געבליבן. מיט מיר איז געבליבן אויף אליהו סוקעניק, און נאָך עטליכע יידן. די אַלע וואָס זענען געגאַנגען אַ היים, האָט מען אויסגעהרגעט אויפן וועג. פון 80—70 יידן זענען מיר געבליבן 10.

האָבן ניט געוואָלט הערן. האָב איך געזען, אַז ס'איז שלעכט, בין איך אַרויסגעלאָפֿן פֿון גע- טאָ, און איך בין אויף אַ באַרג אַרויפגעפֿאַרן מי- טן ראָווער. האָט מען מיר שוין נאָכגעשאַסן.

ווייס האָט גזען אין די גריבער אַ ייִדיש מיידל, וואָס האָט געאַרבעט ביי אים אין קיך, האָט ער גענומען אַ ניי-מאַשין און האָט אַרויפֿ- געלייגט אביסל שטרוי און ער האָט די ניי- מאַשין אַוועקגעשטעלט אויפֿן וואָגן — און ער האָט איר געבראַכט צו מיר אויפֿן בוידעם. דאָס מיידל האָט געהייסן דינה קלאַרפֿיין. זי איז שפּעטער דערהרגעט געוואָרן.

איך האָב געזען דורכפֿאַרן איציק גלאָזער, אַ לערער, האָב איך אים געזאָגט: „פֿאַר ניט אין שטאַט, קום אַרויף צו מיר אויפֿן בוידעם, איך האָב אַ בוידעם“. איך האָב מיר געהאַט געמאַכט אַ שטיקל לייטער, צוגעגרייט אביסל וואַסער, עטליכע ברויט. איך האָב צוגעגרייט, אפּש... אפּש... די ערשטע טעג, ווער וועט גיין זוכן ביים דייטש אויפֿן בוידעם יידן? ס'איז געווען ניט שלעכט. מיר זענען דאָרט געווען אַ סך. אין געטאָ האָט געאַרבעט איינע חסיה פֿרידמאַן, האָב איך איר געזאָגט: אַרויף אויפֿן בוידעם! עס זענען געווען מיט אונדז אויך קופּערשמיד, מיכלה בורשטיין, שפּיגלמאַן, ישראל זינמאַן. מיר האָבן געהערט פֿון בוידעם שיסן די יידן ביי די צעגעלניעס. דעם אַנדערן טאָג האָבן מיר געזען ווי די אוקריינער פֿירן דאָס גוטס פֿון די ייִדישע שטיבער.

ביינאַכט פֿלעג איך אַראַפֿלאָזן זיך דורך אַ שטוב, דאָרט וווּ דער דייטש האָט געווינט, הינטער זיין וואַנט, און אַרויסגעגאַנגען פֿון די קאַזאַרמעס דורכן פֿלויט. דאָרט האָב איך אוועק־ געגעבן איינעם אַ פֿאַלאַק מיין זייגער, אַ קאַלד־ רע, און נאָך זאַכן וואָס איך האָב געהאַט — ער האָט געהאַט אַ מיל, בלאַקאוויטש האָט ער געהייסן — און איך פֿלעג ביי אים נעמען אַ פֿאַר ברויט. שפּעטער איז געווען אַן אַרעמע גויע, וואָס איך פֿלעג איר מיטהעלפֿן, ווען איך האָב געאַרבעט אין די קאַזאַרמעס. פֿלעגט זי מיר אריבערוואַרפֿן אַ פֿעקל איבערן פֿלויט.

דער שטרוי. די קינדער, וואָס האָבן געאַרבעט אין ניעוויערקאָוו האָב איך געזאָגט זיי זאָלן ניט גיין אַהיים. יונגע מיידלעך האָבן דאָרט געאַרבעט אין קיך. איך האָב זיי געזאָגט: „גייט ניט אַהיים, די אוקריינער הרגענען“. און אַזוי איז טאַקע געווען. עס פֿלעגן אַרייַן גיין אוקריינער פֿאַליציי און געטאָ און האָבן דאָרט געמאַכט חורבן. כ'האַב דעם דייטש אַ מאל געבעטן אַרייַנגיין אַרויסראַטעווען אַ ייִדיש קינד. אַן אוקריינישער פֿאַליציאַנט איז אַרייַנגעגאַנגען, האָט ער געריסן פֿענגערלעך, ער האָט געריסן וואָס איז געווען צו אַנטאָן. האָב איך געזען, אַז דער דייטש איז פֿונקט געווען אין געטאָ, האָב איך געזאָגט: „איך בעט דיר, גיי אַריין און בעט ביי דער בורשטיין אַ טרונק וואַסער, וועסטו זען ווי אַן אוקריינער רויבט דאָרט“. איז ער געגאַנגען, דער דייטש, און האָט אים אַנגענומען פֿאַרן קאַפּ און האָט אים אַרויס־ געוואַרפֿן.

איך מיין אַז דער ווייס איז עפּעס געווען געראַטן אין אַ יידן. איך האָב אים אַ מאל געהערט זאָגן „אין חלום“ און אַנדערע ייִדישע ווערטער. ער האָט גענומען ביי דער ערשטער שחיטה און איבערגעפֿירט 23 יידן קיין לודוויי- פּאל אין צווייטן ראַיאָן. מיר האָבן ניט געוואָסט, אַז ס'איז אַ שחיטה.

די צווייטע שחיטה איז געווען סוכות 1942. פֿונקט אין דעם טאָג האָב איך געלייגט ברעטער, געמאַכט אַ פֿאַדלאָגע. איז ווייס גע- קומען און געזאָגט צו מיר און צו נאָך יידן, וואָס האָבן דאָרט געאַרבעט: „היינט איז ריין פֿון יודן“. האָב איך אים געזאָגט: „איך בעט דיר, ווייס, גיב אַן עצה, ווי אַזוי גיט מען צו וויסן אין שטאַט?“ זאָגט ער: „איך האָב מו- ראַ, ווילסט — פֿאַר, נעם מיין ראָווער“. איך האָב גענומען זיין ראָווער מיט זיין רוקזאַק, איך האָב אַראַפּגענומען די לאַטע, און איך בין אַרייַנגעפֿאַרן אין געטאָ זאָגן די יידן, אַז ס'איז אַ שחיטה: „יידן צעלויפט זיך, דער דייטש האָט מיר געזאָגט, אַז ס'איז אַ שחיטה“. האָט מיר אַ ייד געוויזן אַ בריוועלע, אַז אין טוטשין האָט מען צעלאָזט דאָס געטאָ, אַ ישועה. יידן

ניט איינהאלטן נאך איין שעה צייט? זאגט ער: „גוט, איך ווארט“. פארנאכט איז געווען א גרויסער שניי, אזא אומגליק אין דרויסן. קלאפט ער אן, מיט דער היטל האט ער געווארפן, מען זאל אים אויפמאכן די טיר. גיט ער א מאך: „שרייבער, איך וועל דיר זאגן. היינט איז א שלעכטער וועטער. גייט ניט היינט“. זאג איך: „היינט אין אונט גייען מיר אוועק“. זאג ער: „ניין, גייט ניט היינט איז א שלעכטער וועטער. זייט נאך א פאר טעג און נאכדעם וועלן מיר זען“. מיט איין מאל קומט ער צוגיין און זאגט: „הערט זיך איין קינדער, ביז וואנען איך בין געווען, האב איך אכטונג געגעבן, איצט איז שוין ריין פון יודן — און ס'איז צו שפעט. גייט אראפ פון דעם בוידעם. איך וועל אייך ארויס-פירן פון די קאזארמעס. און דארט וועט איר גיין ווהין איר ווילט“. פארנאכט האט ער אויפגעמאכט די טירן. ס'איז דארט געווען אזא קארידאר. ער האט אונדז אריינגעפירט אהינ-צו און האט זיך געזעגנט מיט אונדז.

ווי נאר מיר זענען אריינגעגאנגען אין דעם קארידאר האט אונדז די אוקריינישע פא-ליציי באמערקט. גלאזער איז געווען א קורצ-זיכטיקער. איך האב אים געשלעפט ביי די פיס ער זאל זיך אראפזעצן, און זיי האבן אים באמערקט. ווי זיי האבן באמערקט, זענען זיי געלאפן נעמען דאס געווער. ווי נאר זיי זענען אוועק האב איך זיי אלעמען געגעבן א שלעפ, איציק גלאזער, ישראל'יק זינמאן, מיכלה בור-שטיין, און דינה — די רעשט זענען אוועקגע-גאנגען פון בוידעם פריער — נאר מיר 5 זע-נען געבליבן די לעצטע אויפן בוידעם. איך האב זיי פארבאהאלטן אין א שטאל פון שטרוי. און איך מיט ישראל'יק זינמאן זענען מיר ארויס זוכן א פלאץ אין א צווייטער קאזארמע. האבן זיי אונדז באמערקט און זענען אונדז אויפסניי נאכגעלאפן. ישראל'יק האט זיך באהאלטן. איך בין אריין אין א קעסל ערגעץ. מען האט אונדז געזוכט אהין-אָהער. איך האב געקלערט ארויס-צוכאפן די ביקס פון איינעם, כוואלט ריזיקירט

ס'איז געווען ווינטער. א גרויסע קעלט. באַרוועס און נאָקעט זענען מיר געבליבן, כ'האָב אויסגעטאָן פון זיך די לעצטע העמד. פון זיך און פון מיכלה בורשטיין, די אנדערע קינדער האבן ניט געהאט גארניט. איך האב זיי ארויפ-געכאַפט גייענדיק אויפן וועג. אז דער דייטש האט געבראַכט דאָס מיידל צו מיר אויפן בוידעם — האט זי ניט געהאט קיין שיד. האב איך איר געגעבן מיינע שיד און אליין געגאנגען באַר-וועס. מיט סקארפעטקעס פארוויקלט די פיס. דער דייטש האט געזאָגט, אז ער פאַרט אוועק. אפשר אויפן פראַנט. צוויי זענען אַראַפּ-געגאַנגען — ישראל'יק זינמאן מיט דעם לע-רער. ער האט געזאָגט, אז ער האט א היימישן פאליאַק. א לערער, וועט ער צוגיין צו אים. אפשר וועט ער אים עפעס העלפן. איז ער אוועק צו דעם לערער, און אים געזאָגט, אז ער האט זיין שוועסטערס א קאראקולענעם מאַנטל. האט ער אים געגעבן א פאַר ברויט. גייענדיק אזוי האט מען זיי געכאַפט. די אוקריינישע פאליציי. דאָס איז געווען פאַרנאַכט. האט דער דייטש געזאָגט צו די אוקריינער: „איר גייט אוועק, איך דאַרף זיי אליין שיסן. איר טאַרט זיי ניט שיסן“. האט ער גענומען פאַרנאַכט און ער האט געשאסן אַרויף, און ער האט זיי געהייסן לויפן. זענען זיי אַנטלאָפן. איך בין געשטאַנען אויפן בוידעם און געזען ווי זיי האבן זיך באַ-האַלטן אין א קעלער, מען האט זיי באמערקט און זיי אַרויסגעפירט פון דאַרט. זיי זענען אַנט-לאָפן און צוריק ארויף אויפן בוידעם. דער דייטש קומט צולויפן צו מיר, צווישן טאָג און נאַכט, און זאָגט: „דו ווייסט, שרייבער, מען האט זיי אַפּגעלאָזט“. „זיי זענען דאָ אַפן בוי-דעם, איך דאַנק דיר זייער“, האב איך געענט-פערט. און איך האב אַנגעהויבן וויינען. זאָגט ער: „וואָס? זיי זענען דאָ? איך גיב אייך איצט אלעמען אויס. כלויף קלינגען אין פאַ-ליציי און געענדיקט מיט אייך. וואָס ווילט איר, מען זאל מיר הרגענען צוליב אייך?“ זאָג איך אים: „טו מיר צוליב, האַסט אונדז געראַטע-וועט ביז איצט, וואַרט צו ביז נאַכט, ס'וועט ווערן טונקל. וועלן מיר אוועקגיין. קענסט זיך

איך בין. איך האב גערעדט גוט אוקרייניש. זאג איך צו אים: „וויסטו וואס? איך בין א גוטער ערד־ארבעטער. איך וועל דיר אַקערן, און דו גיב מיר אַ שטיקל ברויט“. זאגט ער: „ווער ביסטו?“ זאג איך: „איך בין אַ אוקריינישער“. — ווי קומסטו אָהער? זאג איך: „איך בין אַנטלאָפֿן פֿון די דייטשן“. האָט ער מיר גע־געבן די צוויי פֿערד, איך האָט געאַקערט און ער האָט געבראַכט ברויט.

א סך יידן האָבן אָנגעהויבן וווינען אין די שטיבער. איז וואָס וועלן מיר אליין דריי בלייבן אין וואַלד? בין איך אויך אַרויס אין אַ דאָרף. קאַמיאַנקע. דאָרט האָבן געווינט פֿאַל־יאַקן. איך בין אַריין אין אַ שטוב, איך האָב זיי געמאַלקן די קי, געהאַקט האַלץ. איך און קופֿערשמיד און מיכלע.

איינמאַל ביינאַכט איז געקומען צעלויפֿן ליזער בראַדאליי און קלאַפֿט אָן אין פֿענצטער: „שרייבער, ראַטעווע דיין לעבן!“ ער האָט גע־האַט אַ צעהאַקטן קאַפֿ, דאָס בלוט האָט גערונען, אָן אַ העמד, פֿאַרדעקט מיט אַ שטיקל קאַלדערע. ער האָט אַרויסגעריסן אַ ביקס ביי אַ באַנדע־ראַויעץ. „מען האָט די נאַכט אויסגעהרגעט אלע 90 יידן, וואָס זיינען געווען אין די שטי־בער“. דאָס איז געווען צום נייעם יאָר 1944. ס'איז געווען זייער קאַלט. בין איך אַרויס באַר־וועט אויפֿן שניי, ביינאַכט. איך האָב דערוען דעם ייִדנס מצב, האָב איך גלייך אַרויסגע־שלעפֿט בנימין קופֿערשמיד מיט מיין פֿרוי, און אַרומגעלאָפֿן זוכן נאָך אַ פֿאַר יידן. אַ באַראַנאַוויטשער מיידל האָט דאָרט געהאַט אַ שוועסטער. מען האָט אלעמען געהרגעט. לייב סטאוּ איז געווען אַ בראַקער אין וואַלד מיט נאָך אַ כעלעמער בחור. ער האָט געוואָסט אלע וועגן אין וואַלד. זיינען מיר געגאַנגען אין וואַלד.

אזוי בין סלוטש. דאָרטן זענען געווען רוסישע פֿאַרטיזאַנער, דערנאָך האָט זיך שוין אָנגערוקט דער נצחון איבער די דייטשן.

מיטן לעבן און אַרויסגעכאַפֿט די ביקס. ער האָט זיך ניט דערנענטערט צו אונדז.

איציק מיט דינהן זענען אַוועק צו דעם לערער, וואָס האָט געהאַט דעם קאַראַקולענעם מאַנטל. און זיי האָבן איבערגעלאָזט מיין איצ־טיקע פֿרוי, מיכלע בורשטיין, אליין אויפֿן שניי. איך האָב ניט געוואָסט וווּ זיי זענען און זי האָט ניט געוואָסט וווּ איך בין.

איך האָב אַריינגעגנבעט מיכלען און פֿאַר־דעקט פֿון אויבן מיט מיסט. און די גויים גייען אַריין און זיי ווייסן ניט וווּ מיר זענען.

די צוויי זענען אַוועקגעגאַנגען צום לערער, און דער לערער האָט זיי ניט אַריינגעלאָזט. זע־נען זיי אַוועק צוריק אין די קאַזאַרמעס. ער האָט אויפֿגעהאַנגען דאָס עסן אויף דער וואַנט, וואָס דער לערער האָט אים געגעבן, און זיי האָבן זיך באַהאַלטן אין שטרוי. מען איז גע־קומען נעמען שטרוי, האָט מען זיי געפֿונען. איז נאַכגעגאַנגען ווייס און ער האָט געוואָלט זיי אַרויסראַטעווען. ווי אזוי בין איך דערגאַנ־גען וועגן דעם? די שיקסע, וווּ איך בין געלע־גן פֿאַרבאַהאַלטן, האָט געאַרבעט ביי די דיי־טשן. זי איז געווען אַ דינסט דאָרט. האָט זי מיר דערציילט וואָס דאָרט איז געווען. מען האָט זי אַוועקגעפֿירט אין שטאַט אַריין און מען האָט זיי גענוג געשלאָגן, און צוריקגעבראַכט צו די גריבער און מען האָט זיי געהרגעט — דאָס מיידל דינה קלאַרפֿיין און איציק גלאַזער. ווען ער איז אַוועק צום לערער האָט ער זיך מיטן ייִנגל פֿאַרלוירן. דער דייטש איז נאַכגעלאָפֿן, ער האָט געוואָלט העלפֿן. די שיקסע האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט זיך געריסן די האַר פֿון קאַפֿ. אָבער זיי זענען שוין געווען ביי דער זשאַנדאַרמערע.

מיר האָבן געזען, אז די גויע דריקט שוין צו, האָבן מיר זיך אויפֿגעהויבן און אַוועקגע־גאַנגען אין וואַלד אַריין. אין אַ רעגן־נאַכט האָבן איך גענומען די צוויי קינדער, ישראליק זינמאַן און מיין איצטיקע פֿרוי, איך האָב זיי צוגעדעקט. מיט ביימער, און אליין בין איך אַרויסגעגאַנגען צו אַן אוקריינער פֿרעגן וווּ

אסתר זינמאן

דער לעצטער יום כיפור אין מעזשיריטש

מיר האבן גוט פארמאכט און פארהאנגען דעם פענצטער, מ'זאל גיט ארויסזען קיין ליכט. אנגעצונדן א קליין נאפט-לעמפל און זיך גע- שטעלט זאגן כל נדרי. מיר האבן זיך שווייגנ- דיקע, מיט קלאפנדיקע הערצער צוגעהערט צום בעל-תפילה. בלוטיקע טרערן האבן זיך געגאסן פון אונדזערע אויגן. באוויינט אונדזערע אומ- שולדיקע קרבנות. און זיך אליין. וואס דערווארט אונדז אין גיכן? אונדזערע אויגן און הערצער זענען געווענדעט צום רבונן-של-עולם אין הי- מל, ער זאל אויסהערן אונדזערע תחינות, אונדזער געבעט, געוויין, וואס קאן רירן א שטיין.

מיר האבן געציטערט פון שרעק, טאמער וועט זיך די זשאנדארמערע דערוויסן פון אונ- דזער „אונלעגאלן" דאוונען. אבער אונדזער גרויס „פארברעכן" איז אריבער בשלום. מיר האבן זיך געוונטשן איינער דעם צווייטן א גוט יאר, א כתיבה וחתימה טובה, און זיך צעגאנגען. עטליכע יידן זענען געבליבן אף א גאנצער נאכט, זאגן תהילים.

צו מארגנס זענען די מערהייט יידן גע- נומען געווארן צו ארבעט. די וואס זענען געב- ליבן אין דער היים זענען זיך נאך א מאל צע- נויפגעקומען דאוונען. פאר מיטיק, 11 א זייגער בערך, האט זיך צו אונדז דערטראגן פון דרויסן א לייכטער רעש. מיר האבן זיך איבערגעקוקט און א בליק געטון אין דרויסן. וואס איז גע- שען? אונדערווארטעטע געסט פון שכנותדיקן שטעטל טוטשין. דערשראקענע, מין אן אויס- זען פון מתים און ציטערנדיקע הערצער, דער- ציילן זיי אונדז אז די געסטאפא און די אוק- ריינער האבן ארומגערינגלט זייער געטא. די יידן האבן זיך גיט אונטערגעגעבן. זיי האבן געקעמפט. זיי האבן אליין אונטערגעצינדן אלע

ערב יום-כיפור אין געטא. דאס נעבעכדי- קע רעשטל יידן וואס זענען געבליבן פון דער ערשטער אקציע, שטייען — לעבעדיקע מתים און מיט פארלאזשענע בליקן — אין דער רייע נאך א פארציע פון 200 גראם ברויט, הארט ווי א שטיין. גיט דערבאקן. דאס איז די „לח- מא עניא" וואס מיר וועלן עסן ביים פארפאסטן. ווער ס'האט נאך געהאט עפעס א שטיקל מל- בוש און דערצו נאך א ביסעלע מזל, האט עס אויסגעשטוישט ביי די גויים פאר א ביסל מילך אדער מעל, אדער א שטיקל עוף. די האבן פאר- פאסט „כיד המלך". אבער די מערהייט יידן זענען געבליבן בארוויס-נאקעט און האבן גיט געהאט מיט וואס צו „האנדלען". פארטרונקען האט מען מיט עפעס כמו-טיי. פארזיסט מיט א שטיקל בוראק.

מיר האבן באשטימט דאווענען ביי שוואל שטיינדיל; ערשטנס, ווייל דאס הויז שטייט אין דער נידער און ס'ניטא קיין דורכגאנג נעבן הויז. צווייטנס, דארטן זענען געווען גרעסערע צימערן און ווייניקער מענטשן. די פאמיליע האט נאך גענאסן פון א ביסל מער „רעכט": זיי האבן געהאט א גארבארניע ווו זיי האבן באארבעט פעלן פארן דייטשישן מיליטער און פאר דער אוקריינישער זשאנדארמערע. זיי האבן געארבעט אליין און באשעפטיקט נאך עטליכע יידן.

מיט זון-אונטערגאנג זענען זיך צענויפגע- קומען א ביסל יידן זאגן כל נדרי. יעדער איינער מיט זיין צעבראכן הארץ. די געזיכטער געלב, צעקנייטשט, אפגעצערט, די אויגן ווי פארלאזשן, טרויעריקע בליקן. קיין שפיגל האבן מיר גיט געהאט, ער איז אויך געווען איבריך. מיר הא- בן זיך אפגעשפיגלט איינער אינעם צווייטן. געזען איינער דעם צווייטנס אויסזען.

צעלאפן. דער נס איז ניט געשעען. אף מאַרגן, דינסטיק, זענען מיר ווייטער געגאנגען צו דער אַרבעט. אויך מיטוואַך אַזוי. דערווייל איז שטיל.

דאָנערשטיק פרי. מיר גייען אַרויס צו דער אַרבעט — און עפעס זעען מיר אַן ענדערונג. געסטאַפּאָוזעס אין זייערע שוואַרצע מונדירן און אַ האַקנקרייַץ אַפּן לינקן אַרבל שפּאַצירן שוין אין די גאַסן. אַ ביסל שפּעטער איז דאָס שטעטל פּול געוואָרן מיט אוקריינישע זשאַנדאַר-מען. די היגע און אויך פון די אַרומיקע שטעט-לעך.

פרייטיק אינדערפרי איז אונדזער געטא אַרומגערינגלט געוואָרן. דאָס איז געווען די לעצטע שחיטה פון די איבערגעבליבענע יידן. דאָס איז אויך געווען דער סוף פון מעזשי-ריטשער יידן. ערב סוכות תש"ג—1942.

זייערע הייזער. די טוטשינער געטא גייט אויף אין פּלאַמען! יידן האָבן צעשניטן די שטעכיקע דראַטן פון פּלויט און אַנטלאָפּן אין וואַלד, אין די פעלדער, צום טייך. זיך דערטרינקען. זיי זע-נען אַנטלאָפּן צו אונדז קיין מעזשיריטש. אפ-שר וועט גאָט העלפּן און מיר דאָ וועלן ניצול ווערן... מיר האָבן אַנגעהויבן ציטערן פון שרעק.

ס'שווער געווען ממשיך זיין דאָס דאָוונען. דאָך זענען מיר צוריק אַריינגעגאַנגען אין שטוב אַריין. אונדזערע אויגן זענען ווי אויסגעטרונקט געוואָרן. די הערצער פאַרשטיינערט. זיך שטיל אַנגעקוקט. וואָס וועט זיין מיט אונדז? וואָס וועט זיין?

נאָך „נעילה“. מיר האָבן זיך נאָך אַ מאָל אַנגעוונטשן איינער דעם צווייטן ס'זאל געשעען אַ נס און מיר זאלן בלייבן לעבן — און זיך

פעם אחת קשרו ההידמקים באוקריינה וברייסן קשר נגד היהודים ואמרו להרגם ולבוז את רכושם. כשהגיעה השמועה על כך למזריטש, באו ראשי העדה אל המגיד הקדוש ושאלוהו מה לעשות. כיון שראה כי ניתן כוח בידי המשחית ציוה שהכל, קטן וגדול, יסתתרו ביערות שמסביב לעיר ויקחו עמיהם מרכושם כל מה שניתן לקחת. חבורה אחת הלכה אל בית הכנסת להציל את ספרי התורה ותשמישי הקדושה.

בבית הכנסת תלויה היתה בתקרה מגורה גדולה בעלת שלושים וששה קנים. מגורה זו רכש רבי אהרן הגדול בכסף שקיבץ מתלמידי המגיד ומחסידיו וצירף פרוטה לפרוטה.

כבר הוציאו את כל הכלים חוץ מן המגורה. בינתיים עמד ר' אהרן, בלי להשיג במה שנעשה סביבו, ליד הלון אחד של בית הכנסת והביט החוצה. והנה הבחין שניגשו אל המגורה. כהרף עין היה באמצע האולם. "אל תגעו בה", קרא בקול חזק. שליחים באו אל המגיד להודיע לו מה שאירע וחיכו לפקודתו. המגיד שמע את ההודעה ואמר: "הכול, גברים, נשים וילדים, כל העדה כולה, יתאספו בבית הכנסת".

כשראה שהעדה נתאספה בבית הכנסת שלח אל המגיד וביקש ממנו שירחם עליו ויבוא. המגיד לא ענה. שוב שלח ר' אהרן וביקש ממנו שיעזור לו כלשהו. המגיד לא ענה.

בית הכנסת היה מלא עדת יהודי מזריטש. הכל היו כאן, גברים, נשים וילדים. רק המגיד נפקד מקומו. והנה בא איש שעמד על המשמר והודיע לר' אהרן, שההידמקים נמצאים בעיר. יצא ר' אהרן החוצה ועמד לפני מבוא בית הכנסת.

כשקרבו ההידמקים קרא כנגדם בקול עז:

"למה רגשו גוים?"

מפקד ההידמקים נטרפה עליו דעתו והתחיל מכה באנשיו. הלחקה נתפזרה.

בטכס חנוכת החדר

ב" 2.6.1971 התקיים בהיכל יהדות ווהלין טכס פתיחת החדר על שם קדושי קהילת מזיריץ'. השתתפו רוב חברי הארגון ומנהל בית הספר "רמו" בחולון המאמץ את עזרתנו, סגנו ותלמידי כיתות ח'. את המסיבה ניהל יו"ר הארגון מר ישראל סבוראי, שמסר סקירה על מפעלי ההנצחה של ארגון יוצאי מזיריץ'. להלן קיצור דבריו:

כבוד הרב ידידיה פרנקל,
כב' מנהל בית הספר רמו בחולון מר הראל,
המורים, המחנכים וחברנו היקר משה אריון,
ילדים יקרים וקהל נכבד,

התכנסנו הערב בהיכל יהדות ווהלין לחנוכת החדר ע"ש יהודי מזיריץ' שהיו ואינם עוד. 3 אהבות היו ליהודים אלה — אהבת השם, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל. וברוח זו חינכו את בניהם.

נוער יקר היה שם. רובם ככולם מאורגנים בהסתדרויות נוער ציוניות ובתי-ספר עבריים, וכל זה הושמד ע"י הצורר הנאצי. כשבאו נצולי השואה ובראשם גברת אסתר זינמן שהקדישה הרבה זמן וכח לענין, היתה כל מחשבתנו איך להנציח זכרם של הקדושים במדינת ישראל הקמה לתחיה. ואכן:

א. הוצאנו ספר זכרון, בו נרשמה מזיריץ' בבנינה ובחורבנה. שלא תישכח מלבנו.

ב. ביזמתם הברוכה של יוצאי מזיריץ' בקנדה ובפעילותם האקטיבית של חברינו היקרים יוסף קוצ'ר ופרידל גורנשטיין ז"ל, הקמנו קופת גמ"ח ע"ש קדושי מזיריץ' הנותנת הלוואות בלי רבית ליוצאי העיר, בניהם ונכדיהם, וזה קושר גם את הדור הצעיר אלינו.

ג. ביה"ס רמו בחולון: המנהל, המורים, וחברנו משה אריון גילו הבנה רבה לענין, הודות להם לומדים התלמידים על העיר, כותבים חיבורים, משתתפים באזכרה ועושים הכל בכדי להנציח את יהודי מזיריץ', מי שקורא מה שהתלמידים כותבים ומציירים, מתרשם כאילו הם נולדו במזיריץ'. הם שולטים יפה בנושא ועל כך יבורכו כל העוסקים באמונה בענין קדוש זה.

ד. אזכרות. שנה שנה, בא' דחווה"מ סוכות, אנו עורכים אזכרה ליהודי מזיריץ' שהושמדו. משתתפים באזכרות כל יוצאי העיר, בניהם ונכדיהם ותלמידי ביה"ס רמו ומוריהם, שאימצו את העיר.

ה. קרן מלגות. ביזמתם של יוצאי העיר בויניפג, קנדה, ובמאמצינו כאן הוקמה קרן מלגות ע"ש קדושי מזיריץ' לזכר נפטרים ואנו מחלקים מלגות לתלמידי ביה"ס המאמץ, ולבני בני עירנו, הלומדים בבתי ספר על יסודיים וגבוהים.

ו. עכשו אנו פותחים חדר קהילת מזיריץ' בהיכל יהדות ווהלין, שבו אנו מתיחדים עם הורינו, אחינו ואחיותינו, חברים ידידים וכל קהילת מזיריץ', תנצב"ה לדורי דורות. הבה ונקווה, שבחדר זה ילמדו ויכירו הדורות הבאים, מי היו אבותינו ומה עוללו להם, ויחס העולם כלו להשמדת העם. אז יבינו שלא יבטחו בנדיבים, כי אם בכוחותינו בארץ ובתפוצות. כבוד הרב ידידיה פרנקל הרצה לפנינו על המגיד ממזיריץ' ולקח השואה. עמד בדבריו בעיקר על תפקידו הגדול של המגיד בהפצת החסידות בתקופה קשה ליהודים שלאחר משיחיות השקר של פרנק, ונתן עידוד ליהודים להתגבר על אסון זה. כן עמד על השואה והלקח

שאנו צריכים ללמוד ממנה, שאין לסמוך על אחרים שיבואו לעזרתנו כי אם לסמוך על עצמנו ועל העם היהודי בתפוצות.

מר מריאל צבי קבע את המזווה על משקוף החדר.

2 באי"כ מועד הארגון בוויניפג חתכו את הסרט וכל הקהל נכנס לחדר והתיחד עם נשמות הקדושים.

את טקס חלוקת המילגות הנחה סגן מנהל בית הספר "רמו", מר מ. אריון.

חלוקת המילגות

מר משה אריון: ערב טוב, קהל נכבד — חברי הועד, תלמידים ומורים, בני מז'יריץ' היקרים, אורחים נכבדים,

ערב חגיגי זה מוקדש לא רק לחלוקת מילגות ופרסים, הוא מוקדש בעיקר לזכרם של ילדי מז'יריץ' שאינם עוד. גם במסיבות וחגיגות נעלה על ראש שמחתנו את זיכרם של קדושי מז'יריץ'.

בעוברך ברחובות מז'יריץ' בימות החול ובימי שבת ומועד, בשעות הבוקר, בשעות הצהריים, בשעות הערב, ולעיתים גם בלילות — ישמעו אזניך קולות של משכימי קום; ותיקים מקדימים לתפילת שחרית, קולות מתפללים מבתי הכנסיות ומבית המדרש של "המגיד"; קולות של ילדים ב"חדרים" הלומדים חומש עם רש"י, השרים כולם בחום, ברננה, בניגון היוצא מן הלב; קולו־ניגונו של רבי שמחה רבין, מורנו בבית הספר "אור התורה" שהתאמץ לחבב עלינו את התורה במשלים, אגדות וסיפורים.

יהודים יושבים ליד שולחנות ומתקינים "שלש-סעודות" (את הסעודה השלישית). מרבים בפזמונות ופיוטים, רוויי השתפכות ורגש, כשנשמותיהם לווטות באהבת שבת-קודש, היוצאת לאט-לאט ממעונותיהם. בשעות עילאיות אלה תוקפים את בני החבורה געגועים עזים וכיסופי אין קץ לפדות ולישע משעבוד ומענות ומגלות... אלה הן שעות עגומות, אך ענוגות ביותר. מתוך האפלה המשחירה של בית הכנסת מסתלסלים קולותיהם של בני החבורה, המפזמים פסוקי דומרה בניגון נוגה ודאב...

ערב תל-חי. חנהלה גרשמן חזרה זה עתה מן הפעולה בקן. היא יושבת על מדרגות ביתה ושרה בקול חרישי ונעים: "בגליל בתל-חי טרומפלדור נפל"... בשעה זאת כולם כבר שרויים בשינה, גם הרחוב ישן, על רקע השלוח הלילית נשמע קולה של נערה ממז'יריץ', רווי חלומות וכיסופים לארץ-ישראל הרחוקה—הקרובה...

כל הקולות האלו נדמו, אנו בערב זה, רוצים לדובב את הקולות של ילדי מז'יריץ', תלמידי ביה"ס ע"ש רמו בחולון יציגו בפניכם את החזיון "קיבוץ גלויות" מאת אביגדור המאירי, במאי החזיון — דן להב. אותו חזיון עצמו הציגו תלמידי "אור תורה" וביים אותו מורי ישראל צוקרמן, היושב בתוכנו, אני שמח לברך אותו ואת מורתי הגב' שרה זילברשטיין. הצגה זאת, מוקדשת באהבה וביגון לילדי מז'יריץ' שנכרתו באיבם.

מר מרדכי מצמן הקדיש את דבריו לאנשים שלזכרם ניתנו המלגות. הוא עמד על הקשר שבינינו לבין בני עירנו בוויניפג ואשר הודות לתרומותיהם הוקמה קרן המילגות. בני עירנו שהלכו לעולמם ולזכרם נתרמו המילגות, הלא הם: הניה אפשטיין ז"ל, אותה פגשנו בביקורה בישראל והיא שעמדה לימינו של בעלה מר שמעון אפשטיין יבדל"א בכל פעולה למען הארגון.

פסח גולדמן ז"ל שהתבלט במרצו ופעילותו בקרב בני עירנו שם, הזוג לובאטה, אשר את פעילותם ועזרתם הברוכה אנו זוכרים עוד משנות השלושים כאשר הושיטו עזרתם לעניי עירנו מזיריץ'. ועוד. תנצב"ה.

חבר ועדת המלגות מר א. רובינשטיין חלק 6 מילגות לתלמידי ביה"ס רמו ולבני יוצאי מזיריץ'. מנהל ביה"ס מר א. הראל השיב:

מכובדי, מורים, הורים ותלמידים.

בשם הנהלת ביה"ס "רמו" והתלמידים מקבלי המילגות, ברצוני להודות לארגון יוצאי מזיריץ' על המילגות המוענקות הערב לתלמידינו.

כאשר בית-ספרנו קיבל על עצמו לאמץ את קהילת מזיריץ' עשו זאת התלמידים שלא על מנת לקבל פרס, אלא מתוך הכרה ברורה ללמוד ולהכיר את אורח חייה של הקהילה שקנתה לה מקום כבוד בתולדות הקהילות היהודיות בוואלין ושחרבה בידי העמלק הנאצי.

מאז טקס האימוץ עד היום, קיים קשר אמיץ בין ביה"ס לבין ארגון יוצאי מזיריץ' כשהחוט המקשר הוא המחנך וסגן המנהל מר משה אריון, שאינו חוסך עמל וטורח לקשר בין השותפים במפעל ההנצחה.

מזיריץ' הייתה עיירה של לומדים ותלמידי חכמים. טבעי, אפוא, שבניה המבקשים להנציח את שמה, בחרו להם לשם כך בדרך החשובה של עידוד תלמידים ללמוד התורה והדעת. נקוה שתלמידים אלו, זוכי המילגות, ימשיכו בלימודיהם וינחילו כבוד לבית-ספרנו, למשפחתם, לעירם ולקהילת מזיריץ', ואותם התלמידים החדורים שמץ מתודעת העיירה, ימשיכו, ששלשלת הדורות לא תנותק.

בשירת התקוה ננעלה המסיבה.

ביום פרעזידיום-טיש פון מעזשיריטשער לאנדסמאנשאפט-פארזאמלונג אין וויניפּעג

דערעפענונג פון צימער „מעזשיריטש“ אין היכל יהדות ווהלין

דעם 2טן יוני 1971 איז פאָרגעקומען אין היכל יהדות ווהלין די דערעפענונג פון צימער א.נ. פון מעזשיריטשער קדושים, אין דער אָנוועזנהייט פון כמעט אלע חברים פון מעזשיריטשער פאָר-באַנד אין ישראל ווי אויך דירעקטאָר, וויצע-דירעקטאָר און שילער פון „רמו“-שולע אין חולון, וואָס „פאָראַייביקט“ אונדזער שטעטל.

פאָרזיצער פון פאָרבאַנד, ה' ישראל סבוראי, האָט געעפנט דעם אָוונט און איבערגעגעבן אַ באַריכט וועגן דער פאָראַייביקונגס-טעטיקייט פון מעזשיריטשער אין ישראל און קאַנאַדע. מיר ברענגען דאָ אַן אויסצוג פון זיינע רייד.

כבוד הרב ידידיה פרענקעל,
דירעקטאָר פון „רמו“-שולע אין חולון, ה' הראל,
לערער, דערציער, אונדזער טייערער חבר משה אריון,
טייערע קינדער, חשוב פובליקום,

מיר זענען זיך צונויפגעקומען דעם אָוונט אין היכל יהדות ווהלין, כדי באַנייען דעם צימער א.נ. פון מעזשיריטשער יידן, וואָס האָבן געלעבט — און זענען ניטאָ מער. אומגעקומען דורך די פאָרשאלטענע דייטשישע נאַציס.

דריי ליבעס האָבן פאָרמאָגט אין זיך יענע יידן — די ליבע צום רבונג-של-עולם, אהבת ישראל און די ליבע צו ארץ-ישראל.

און אין דעם גייסט האָבן זיי דערצויגן זייערע קינדער.

און אַ טייערע יוגנט איז דאָרטן געווען. אַלע ווי איינער זענען געווען אַרגאַניזירט אין ציוניסטישע יוגנט-אַרגאַניזאַציעס און העברעיִשער שולע — דאָס אַלץ איז פאָרניכטערט געוואָרן דורכן נאַצישן שונא-ישראל. און ווען ס'זענען אָנגעקומען די ערשטע געראַטעוועטע מיט פרוי אסתר זינמאן בראש, וועלכע האָט געווידמעט אַ סך צייט און כוח צום ענין, איז אונדזער איינציקע מחשבה געווען ווי אַזוי פאָראַייביקן דעם אַנדענק פון די קדושים אין דער אויפֿלעבן-דיקער מדינת ישראל. און ווירקלעך:

א. מיר האָבן אַרויסגעגעבן אַ יזכור בוך וועגן לעבן און חורבן פון מעזשיריטש, זי זאָל ניט פאָרגעסן ווערן פון אונדזערע הערצער.

ב. אַ דאַנק דער געבענטשטער אינציאַטיוו פון אונדזערע מעזשיריטשער פריינט אין קאַנאַדע און אַקטיווע טעטיקייט פון אונדזערע טייערע חברים יוסף קוטשער און פרידל גאַרנשטיין ז"ל, האָבן מיר געגרינדעט אַ נמילות-חסדים-קאַסע א.נ. פון מעזשיריטשער קדושים, וואָס גיט הלוואות אַן פראַצענטער צו כל דכפין פון אונדזערע שטאַטישע, זייערע קינדער און אייניקלעך, און דאָס פאָרבינדט צו אונדז אויך דעם יינגן דור.

ג. די שולע „רמו“ אין חולון, דירעקטאָר, לערער און וויצע-דירעקטאָר, ח' משה אריון, האָבן באַוווּזן גרויס פאָרשטענדעניש, אַ דאַנק זיי לערנען די קינדער וועגן אונדזער קהילה, שרייבן חיבורים, באַטייליקן זיך אין אזכרות און טוען אַלץ כדי פאָראַייביקן מעזשיריטשער קדושים. ווער ס'לייענט וואָס די קינדער שרייבן און מאַלן, באַקומט דעם איינדרוק אַז זיי זענען געבוירן אין מעזשיריטש, זיי האָבן קענען-געלערנט די טעמא — און אַ יישר-כוח דערפאַר אַלע די וואָס זענען עוסק באַמונה אין דעם הייליקן ענין.

ד. אזכרות. יאר-איינ-יאר-אויס, א' דחווה"מ סוכות, ריכטן מיר אָפּ אַן אזכרה פאַר אונדזערע מעזשיריטשער קדושים. ס'נעמען אַנטייל אין די אזכרות אַלע שטאַטישע, קינדער און אייניקלעך און תלמידים און לערער פון דער „רמו"שולע, וואָס האָט אַדאַפּטירט אונדזער שטאַט.

ה. סטיפענדיעס-פאַנד. א דאנק דער איניציאטיוו פון אונדזערע בני עיר אין וויניפעג און אין ישראל, האָבן מיר געגרינדעט אַ סטיפענדיעס-פאַנד א.ג. פון מעזשיריטשער נפטרם

החדר ע"ש קדושי מזיריץ' בהיכל ווהלין

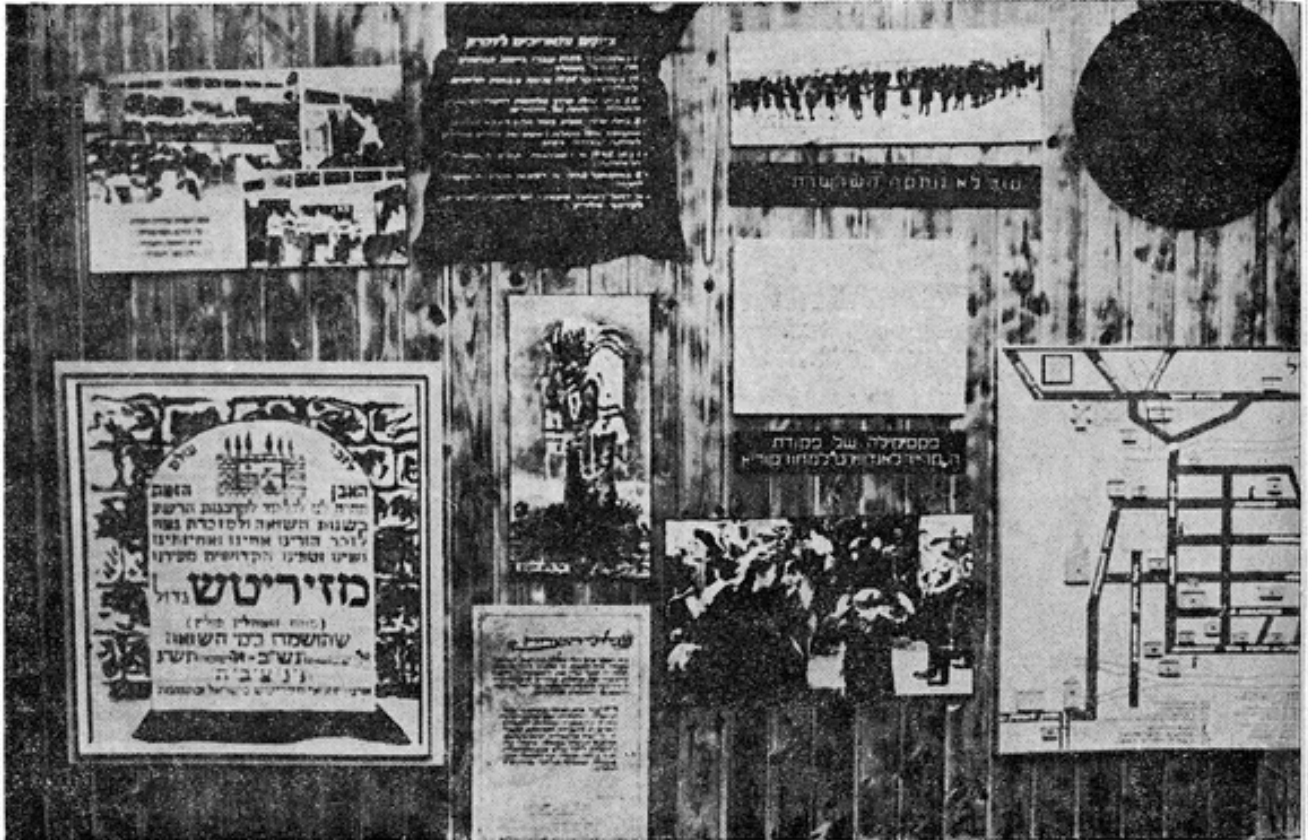
און מיר טיילן סטיפענדיעס תלמידים פון דער אַדאַפּטירנדער שולע און קינדער פון אונדזער לאַנדסלייט, וואָס לערנען אין מיטל-און אין הויכשולעס.

ו. און איצט באַנייען מיר דעם צימער א.ג. פון קהילת-מעזשיריטש אין היכל יהדות ווהלין, אין וועלכן מיר זענען זיך מתייחד מיט אונדזערע עלטערן, ברידער און שוועסטער, חברים און פריינד, קדושים, נפטרם. לאַמיר זיי אַלעמען געדענקען לדור-דורות. לאַמיר האַפּן אַז אין דעם צימער וועלן אויך די קומענדיקע דורות לערנען און וויסן ווער זענען געווען אונדזערע עלטערן און ווי אַזוי זיי זענען אומגעקומען און ווי אַזוי די גאַנצע וועלט האָט זיך באַצויגן צו דער שרעקליכע פאַרניכטונגס-אַקציע פון אונדזער פאַלק. דעמאָלט וועלן זיי פאַרשטיין אַז פּרעמדער חסד איז אַ זינד און אַז מיר קענען זיך פאַרלאָזן נאַר אָף אונדזערע אייגענע כוחות, אָף יידישע כוחות אין דער גאַנצער וועלט.

כבוד הרב יידיה פּרענקעל איז זיין פאַרטראַג וועגן מעזשיריטשער מגיד און וואָס מיר דאַרפן לערנען פון דער נאַצישער שחיטה אָף יידן, האָט זיך אַפּגעשטעלט בעיקר וועגן דער גרויסער אויפגאַבע פון מגיד אין פאַרשפּרייטן דעם חסידים אין אַ שווערער תקופה פאַר יידן נאָכן משיחות השקר פון פּראַנק, און ער האָט דערמוטיקט יידן גובר זיין אָף דעם אומגליק און וואָס מיר

דארפן לערנען פון דער גרויסער היטלער־קאטאסטראפע אין, אז מיר דארפן זיך ניט פארלאזן אף פרעמדע זיי זאלן אונדז קומען העלפן, נאך זיך פארלאזן נאך אפן יידישן פאלק, אומעטום ווו יידן זענען.

ה' מריאל צבי האט אויפגעהאנגען די מזוזה, 2 פארשטייער פון מעזשירטשער פארבאנד

דער צימער איז פון קדושי מזיריטש אין היכל ווהלין

אין וויניפעג האבן איבערגעשניטן דעם באַנד און קהל איז אריינגעגאנגען אין צימער זיך מתיחד זיין מיט די נשמות פון די קדושים.
מיט דער צערעמאניע פון צעטיילן די סטיפענדיעס האט אַנגעפירט ה' משה אריון.

דאָס פאַרטיילן די סטיפענדיעס

ה' משה אריון:

חברים פון קאמיטעט, לערער און תלמידים, טייערע מעזשיריטשער לאַנדסלייט און חשובע געסט, ער איז בעיקר געווידמעט דעם אַנדענק פון מעזשיריטשער קינדער וואָס זענען ניטאָ מער מיט אונדז.

אויך בעת שמחות און פייערונגען, שטענ־

דיק וועלן מיר דערמאָנען דעם אַנדענק פון מעזשיריטשער קדושים. דער היינטיקער פייערלעכער אָונט איז גע־ווידמעט ניט נאָר דער סטיפענדיעס־פאַרטיילונג,

אין דער שול הערן זיך די זינגענדיקע געדריידל-טע קולות פון די בענטשערס, וואס זינגען טרור-יעריקע שיינע ניגונים...
 און א תל-חי-אוונט. חנה'לע גערשמאן האט זיך באר-וואס צוריקגעקערט פון דער „פעו-לה“ אין קו. זי זיצט אף די טרעפלעך פון זייער הויז און זינגט שטיל און געשמאק „בגליל בתל-חי טרומפלדור נפל“...
 אלע שלאפן שוין. אויך די גאס שלאפט. און אין דער שטילקייט פון דער נאכט הערט זיך דער קול פון א מעזשיריטשער מיידל, אג-געזאפט מיט חלום און בענקעניש צום וויי-טן — אזוי נאענטן לאנד...
 און — שא-שטיל. אבער מיר וועלן אין דעם אוונט הערן די שטימען פון מעזשיריטשער

ווען דו פלעגסט דורכגיין אין מעזשיריטשער געסלעך סיי אין דערוואכן סיי שבת און יום-טוב, אין די פרימארגן-שעה'ן, בייטאג און אין אוונט און א סך מאל אויך אין די נעכט — האבן דיינע אויערן אויפגעכאפט די קולות פון די וואס פלעגן אויפשטיין קארא; וותיקים וואס היילן זיך דאוונען שחרית, די קולות פון מת-פללים פון די שולן און פון מגידים בית-מדרש; קולות פון קינדער אין די חדרים וואס לערנען חומש-מיט-רש"י, לערנען מיט ווארימקייט, מיט געזאנג, מיט א הארציקן ניגון; דער מתנגדי-קער קול פון ר' שמחה רבין אונדזער לערער אין דער שולע „אור התורה“, וואס האט זיך באמיט באליבן אף אונדז די תורה מיט משלים, לע-גענדעס און דערציילונגען.

בטכס חנוכה החדר ע"ש קדושי מזיריץ בהיכל יהדות ווהלין

קולות. די תלמידים פון דער „רמוז-שולע אין חולון וועלן פאר אייך פארשטעלן דעם איינאקטער „קיבוץ גלויות“ פון אביגדור המ-אירי רעזשיסירט פון דן להב. דעם זעלבן איינ-אקטער האבן אויך געשפילט די קינדער פון „אור תורה“ און רעזשיסירט האט דעמאלט מיין לערער ישראל צוקערמאן, וואס זיצט דא צווישן אונדז. כ'בין צופרידן אים באגריסן און מיין לערערין, פרוי שרה זילבערשטיין.

יידן זיצן ארום טישן, און ריכטן אפ „שלוש-סעודות“, זינגען זמירות און פיוטים, מיט גע-פיל און השתפכות הנפש, און זייערע נשמות זענען פול מיט ליבע צו שבת-קודש, וואס גייט לאנגזאם אוועק פון זייערע הייזער. די זינגדיקע ווערן פארשאפט פון גרויסע בענקענישן צו ישור-עה און אויסלייזונג פון קנעכטשאפט און פון ביטערן גלות... דאס זענען טרויעריקע שעה'ן, אבער זייער דערהויבענע. פון דער פינצטערניש

איך וויל אייך דאנקען אין נאמען פון דער שולע-דירעקציע און שילער פאר די סטיפענד-יעס. כזויל דאנקען דעם מעזשיריטשער פאר-באנד פאר די סטיפענדיעס וואס ווערן אונדז דא געגעבן.

ווען אונדזער שולע האט אויף זיך גע-נומען אדאפטירן די מעזשיריטשער קהילה, הא-בן דאס די תלמידים געטון שלא על מנת לקבל פרס, נאר מיט טיפער איבערצייגונג און ווילן לערנען דאס לעבן פון דער קהילה וואס האט זיך דערווארבן א נאמען אין דער לאנגיאריקער געשיכטע פון וואלינער יידישע קהילות, וואס דער נאציסער עמלק האט זיי חרוב געמאכט. און ביזן היינטיקן טאג איז אונדזער שולע שטארק פארבונדן מיט אייער פארבאנד — און דער פארבינדער איז דער דערציער און וויצע-דירעקטאר פון אונדזער שולע ה' משה אריון, וואס קיין מי איז פאר אים ניט טיער כדי פארבינדן צווישן די שותפים אין דעם פאראיי-ביקונגס-ווערט.

מעזשיריטש איז געווען א שטעטל פון לומ-דים און תלמידי-חכמים, איז אלזא נאטירלעך וואס אירע זין שטרעבן פאראייביקן איר נאמען. צו דעם צוועק האבן זיי אויסגעקליבן דעם וועג פון דערמוטיקן יידישע קינדער לערנען און וויסן... לאמיר האפן, אז די תלמידים, וואס הא-בן זוכה געווען באקומען סטיפענדיעס, וועלן ווייטער לערנען און דערמיט מכבד זיין אונ-דזער שולע, זייערע פאמיליעס, זייער שטאט, און דער מעזשיריטשער קהילה. און די תלמי-דים וואס האבן אין זיך איינגעזאפט א ביסל פון מעזשיריטשער גייסט וועלן טון, אז די קייט פון דורות זאל ניט איבערגעריסן ווערן. דער אונט האט זיך געשלאסן מיט „ה-תקווה“.

די פארשטעלונג איז געווידמעט מיט ליבע און מיט טרויער, אלע מעזשיריטשער קינדער וואס זענען ייגעראייד פארשניטן געווארן.

ה' מרדכי מאצמאן האט דערציילט וועגן מענטשן, וואס צו זייער אנדענק ווערן פארטיילט די סטיפענדיעס:

א גרויסער אידעאל פארבינדט אונדז ישר-אלדיקע מיט אונדזערע שטאטישע אין וויניפעג, וואס א דאנק זיי איז געגרינדעט געווארן דער סטיפענדיעס-פאנד. אונדזערע אונפארגעסלעכע פריינט וואס אויף זייער נאמען ווערן פאר-טיילט די סטיפענדיעס זענען: ענע עפשטיין ז"ל, איר האבן מיר באגעגנט אין ישראל, די רעכטע האנט פון איר מאן שמעון עפשטיין, אים צו לאנגע יארן אין זיין טעטיקייט פארן פאר-באנד; פסח גאלדמאן ז"ל, וואס האט זיך אזוי אויסגעצייכנט מיט ראט-און-טהאט צווישן אונ-דזערע לאנדסלייט דארטן; גדליה און ביילע לובאטע ע"ה, וואס זייער געבענטשטער טע-טיקייט און הילף פאר די ארימע פון אונדזער שטאט געדענקען מיר נאך פון די דרייסיקער יארן. מיר וועלן זיי קיינמאל ניט פארגעסן.

דער מיטגלידער פון סטיפענדיעס-קאמי-טעט ה' א. רובינשטיין האט פארטיילט 6 סטי-פענדיעס תלמידים פון „רמו" שולע און פון מעזשיריטשער קינדער.

דער שולע-דירעקטאר, ה' א. הראל, האט געענטפערט און געזאגט צווישן אנדערע ווער-טער:

מיינע געערטע, לערער, עלטערן, תלמי-דים,

פעם אחת דפק ר' שניאור זלמן על דלתו של המגיד בלילה. שאל המגיד: "מי בא ז' השיב ר' שניאור זלמן: אני.

שוב שאל המגיד: "מי ז' ור' שניאור אמר "אני".

בפעם שלישית שאל המגיד: "מי ז' שניאור זלמן" — השיב הקול.

פתח המגיד את דלתו.

תלמידים כותבים ומציירים

קינדער שרייבן און מאלן

חברי היקרים, לא אשכח אתכם לעולם!

דבר לא נשתנה מאז, החיים הרגילים נמשכו כדרכם, הכוכבים נצנצו מדי לילה, והשמש זרחה מדי יום ביומו.
העולם לא נע ולא זע לנוכח הפרעות האכזריות אשר פקדו את עמנו על ידי הצוררים האכזריים. אני לא אשכח לעולם את סיבלות עמי בגולה. סבלם אולי כחלום יעוף, אך זכרונותיו המרים לא יחלפו לעולם.
הו, למה העולם כה אכזר? למה, במה חטאתי, כי יתומה וגלמודה מחברים והורים אני. היכן

טכס הנצחת הקהילה ע"י ביה"ס „רמז“ בחולון

אתם חברי? צר לי בלעדיכם. לא נשחק יותר יחדיו, לא נצא לטייל ביחד, למה נפרדנו? שוב לא נויה יחד לעולם.

צר לי על המוות האכזרי שפקד אתכם ואותי לא, הייתי מוכנה להקריב נפשי למוות למען כולכם חברי היקרים. אך לא יכולתי לבצע זאת כי לא בידי תלוי היה הדבר אלא בידי הגרמנים הרשעים.

חברי היקרים, אני לא אשכח אתכם לנצח.
אתם האומללים לא תזכרו את דמותי הקטנה, אבל זכרכם לא יישכח ממני לעולם. יושבת אני לבדי. אף רגע אחד לא פסקו געגועי לאמי. לא אשכח את דמותה ואת הד קולה מרחוק:
"ברחי! קפצי! הצילי נפשך!"

כך עברו הימים הנוראים. משפחות אבדו ילדיהם. ילדים אבדו הוריהם. בגיל רך נשארו יתומים. הכל נשאר כשהיה מלבד היהודים האהובים זכרונם לברכה, שהלכו לעולמם ולא ישובו עוד.

אורלי בגרדי

מז'ריץ' בבנינה ובחורבנה

עומדת אני באותה ככר. אכן, מז'ריץ' לא שנתה את פניה. שדות האכרים זרועים, השמש מציצה מבעד לעננים, הגבעה מוריקה ופרחים בשלל צבעים. הכל כמו שהיה מלבד השקט הנורא הזה, הרגוע. לפני כל הזוועות שהתרחשו במקום, שקט זה לא היה קיים. פה היה השוק, מרכז חיי בני הגלויות של מז'ריץ'. בימי השוק הגיעו סוחרים עם סחורתם המובלת עם עגלות קטנות. פה במקום זה נשמעו לפני שלושים שנה צעקות הרוכלים המכריזים על מרכולתם. קולם העליו של הנערים והנערות השוקקים חיים. נוער זה שהדליק בליבו את שלהבת הכיסופים להגשמת העליה לארץ ישראל, אך רובו לא זכה להגשים חלום זה. על-אף הרעש בעיירה, לא הגיעו אליה כל חדשות העולם הגדול. לתושבי מז'ריץ' היו

א. ע., בי"ס „ארנון“, ז' ב'

ענינים אחרים לעסוק בהם. העדה הקטנה בת כמה אלפי יהודים הכילה מצד אחד רבנים, שו"בים וחזנים שהטביעו את תותמם הרוחני על העיירה, ומצד שני האוכלוסיה שמנתה סוחרים זעירים ובעלי מלאכה שונים, כולם יהודים החיים את חיי העיירה השקטים, הזורמים אט אט מזה דורות. החיים היו די אפורים, אך יהודיה הצליחו לגוון אותם מעט. לימדו עניים, למען הרחיק את הבערות מן העיירה, יסדו ספרית ציבורית, יסדו חוגים שונים: לדרמה, ריקוד ושירה. בעלי מלאכה למיניהם, פחחים, סנדלרים, צורפים, תופרים ועוד, נתקבצו ברחוב אחד. אלה מלאו את חלל האויר ברעש כלי העבודה ובהולם-רעם קורגסים ופטישים. חיים אלו פסקו יום אחד מלזרום בקצב הרגיל עם פלוש הגרמנים הנאצים. אז החלו רדיפות ועלילות שוא

ביהודים. כל זה הגיע גם ליהודי מזיריץ' וחיי העיירה לא היו עוד שקטים ותקינים כתמיד. עשרות משפחות בקשו מקלט אצל הגויים, אך אלה השיבו פניהם ריקם. יום הכליון הקדים בואו. הנאצים המתועבים פרצו לעיירה, הרסוה והרגו יהודים חפים מפשע. כך הגיע קיצה של יהדות מזיריץ'.

מרים ג'מאל-חן

איכה

איכה אבדה העיירה? איכה חרבה, נפלה, נשברה לרסיסים ולא תשוב עוד לעולם. איכה חולל בית הכנסת הגדול? דלתותיו נפלו בפני הפולשים, ספרי הקודש חוללו וטומאו. עדיין נופצו

נ. זיברג, בי"ס „ארנון“, ח' א'

ונשדדו, ומול ארון הקודש רבצו סוסים, מצעם גווילים קרועים. איכה נשרפו, נתמוטטו וחרבו בתי העיירה, נרמסו בידי קלגסי הנאצים ועווריהם האכזריים? איכה אבדו אנשים? נרצחו באכזריות ונטמנו באדמת גבירקוב החמוצה מדמם?... האם מתו האנשים האלה? כיצד יכלו למות? כיצד הם אהבו, שנאו, דברו, חייכו וצחקו? עיניהם הפקוחות-המתות זעקו באלם ומסביבם כותלי בורות אפלים ושחורים. דם, גויות וצחוק שטנים ארור... הוי אוקראינים בוגדניים, גרמנים — רוצחים שפלים! "תבוא כל רעתם לפניך, ועולל למו כאשר עוללו לי, כי רבות אנחותי ולבי דוי"...

אנשים יקרים אלו אינם? הלא יתפוצץ הלב מכאב בראותנו בעיני רוחנו את כל יקירינו האהובים, הקדושים, המוכרים לנו כה טוב, והם קפואים, ראשיהם שמוטים... קבורים... מעוותים... רב העיר, מכובדיה ויקיריה, כל בתי האב, כולם הלכו לקראת המות, מי שפוץ וכואב ומי גאה ומתריס, עיניהם הצוחקות והמבינות, הבורעות באש יה, נסגרו, נקפצו מול המקלעים, שלא לראות, שלא לראות במות אחיהם, וכך נקצרו, נקצרו ללא רחם. ילדי ישראל התמימים והעלזים, כל מצהלותיהם ושאונום עוד מעלה על שפתינו חיוך, חיוך זעיר ומריר שכן כולם נקטפו באיבם, את כולם פלחו הכדורים... פניהם החייכניות, הקטנות והחמודות התעוותו בפחד אין אונים... על רגליהם הקטנות התרוצצו לכאן ולכאן, ידיהם הזעירות פשוטות לעזרה ואין מושיע... כעגלים הובלו לטבח וקפאו, קפאו לנצח... הילדות, היפות והמתוקות, בנות ישראל הצנועות והנאות נקצרו לעשרות ויופין וחמדתן גז ונעלם... אבד. אם על בניה, בנים והורים מומטים יחדיו, אם ובתה החולה מובלות רועדות ונפחדות אל הבורות וגורות, מודעזעות... גרתעות... מתקפלות... צונחות דוממות יחדיו אל הקבר...

אמהות, אבות, זקנים וטף מוטלים יחדיו חללים. כולם כולם אינם ואין דרך להשיבם, משל תופסת אותך מין רוח, יד החזקה ממך, זורקת אותך קדימה וידיך פשוטות אליהם, אל העבר, אתה רוצה להשיבם, להכירם, לחבקם ולנשקם... ידיך פרושות — ואינך מגיע... אתה זועק — ואינך נענה...

וכאשר אתה חושב עליהם כיום הזה, לבך נצבט בקרבך. ולרגע אתה גם חושב: האם יחזור אי פעם אותם ימי אימה? ואתה נשבע, וחוזר ונודר באגרוף קמוץ ונוקשה: "לא, לעולם לא!"

יהודה רוט

עם קריאת ספר הזכרון לקהילת במז'יריץ

תמונות, תמונות, תמונות. זה כל מה שנותר מהם. תמונות מצהיבות באלבומים ישנים. והעינים מביטות, חודרות, עדיין כמסרבות להאמין, והדמעות יבשו זה מכבר, אולם הלב דווי והכאב — ללא נשוא. אני עוצמת עיני ורואה, כמתוך ערפל של דם ודמעות, את מז'יריץ העיירה — היא רחוקה מאד. לא בעולם הזה.

יום ה' בשבוע בעיירה, מה רבה התכונה! עקרות בית מסתובבות בשוק מבעוד בוקר, בוחנות ומחפשות כדי למלא את סלי המזונות לכבוד שבת. מיעצות ומדריכות אלו את אלו. ידי השו"ב ביום זה עמוסות עבודה. השוק הזומה וסואן, קריאות הרוכלים, קירקור תרנגולות וקול המולה רבה נישאים באוויר.

ולמחרת. בערב שבת לאחר צהרי היום. החנוונים ממהרים לסגור חנויותיהם. עקרות הבית ממהרות להחליק פה ולסדר שם לקראת בואה של שבת המלכה. הגברים חוזרים מבית המרחץ, פניהם חכליליות מחום ועונג והם מסלסלים — מי את פאת זקנו המסורקת ומי — בקולו. בית-הכנסת מלא מתפללים. גם עזרת הנשים כמעט מלאה. מחר יחסרו שם מקומות ונשים וילדים יצטופפו שם בעמידה, ימחו דמעה נסתרת מעיניהן ותקראנה ב"צאינה וראינה" באמונה שלמה ובתקוה שבלב...

ובבית עומד ריח ניחוח של מטעמי שבת. השולחן ערוך. בקבוק היין מתנוצץ לאור הנרות המהבהבים. בני-הבית מתרגשים ומקבלים את שבת המלכה כיאות. הנה מסבים כולם מסביב לשולחן, האב מקדש על היין והכל עונים "אמן".

ויש בתים, בהם אחרי הסעודה והזמירות באים הסיפורים על הבעש"ט, ועל המגיד ממזיריץ'. סיפורי חסידים על נסים ונפלאות ועל ציון וירושלים. והלבבות מתמלאים געגועים... ובשאר ימות החול: יהודי העיירה עובדים ועמלים. מי בחנותו ומי בסדנתו. השוק, כרגיל, מלא שאון והמולה. הילדים אצים ל"חדרים" ולבית-הספר ובני הנוער — גם ידיהם מלאות עבודה: למען הקופסה הכחולה, ציונות מעשית, השתלמות בעברית, בארגוני הנוער, בספרייה ועל הכל — ההתכוננות לקראת עליה לארץ החלומות, ארץ ציון וירושלים. רוב יהודי העיירה לא זכו. נרצחו בפראות בידי אנשים חיות טרף. אפשר שהם מסובים עכשיו בירושלים של מעלה. מדוע? מדוע?

אורה פנגרל ב"ס "רמוז", חולון

* *
*

...היהודים שצייתו לפקודת הקלגסים הנאצים הולכים לעבודה בשורה ארוכה. איש מהם לא הלך מרצונו הטוב, דבר זה נסוך היה על פניהם. הם הלכו שחוחים, ראשיהם מושפלים ורוחם נכאה. דחף פנימי צעק ממעמקי ליבם: ברחו, הימלטו, הצילו נפשותיכם! אך הם המשיכו בדרכם. היתה זו דרכם האחרונה, רק מתי מעט חזרו למזיריץ' עיירתם. הטבח בדם קר הלך וגדל. שורות של יהודים עמדו פנים-אל-פנים מול המות האכזרי. נורו ונפלו לתוך הבורות. לגבי רוב רובם של הגויים היה הדבר כשעשוע מבדר, השחיטה גרמה להם עונג — והנאה חומרית פשוטו כמשמעו. מצפונם לא פעל כאשר אנשים חפים מפשע עמדו מול מכונת היריה. זקנים, נשים, ילדים ועוללים... טרטור מכונת היריה היה לרבים מהם כצלצול פעמונים הקורא לביזה ולשוד. מזיריץ' לא שנתה את פניה. שדות רחבי ידיים זרועים. גנו הגדול של ה"פריץ" וארמונו המפואר עדיין משקיפים בגאווה על פני השטח. שדות, גבעות וכרי-אחו מוריקים. השמש מאירה כבימים ימימה. הכל נשאר כשחיה, עיירה מבלבלת ופורחת, רק היהודים שהיו בה — אינם עוד, לא ישובו עוד.

דפנה בביוף ב"ס "רמוז", חולון

כשהיה רבי דוד בר ילד בן חמש, נפלה דליקה בבית אביו. ראה את אמו ממרתת בבכי ושאל אותה: "אמא, כלום יש להצטער כל כך על אבדן בית?" "לא על הבית אני מקוננת", אמרה, "אלא על שריפת מגילת שלשלת היוחסין שלנו. היא מתחילה בתנא רבי יוחנן הסנדלר". "אין בכך כלום", השיב הילד, "אני אמציא לך שלשת יוחסין חדשה, שתתחיל בי". האשה החזיקה מתוך שתיקה את התינוק שנדם מחמת רעב. והנה נתאנה המגיד בפעם הראשונה. בלי שהיות באה התשובה; הוא שמע קול דובר אליו: "קיפחת את חלקך בעולם הבא". "שפיר", אמר, "השכר נתבטל, עכשיו אוכל להתחיל באמת לעבוד את קוני שלא על מנת לקבל פרס". שאל מישהו את המגיד ממזיריטש: "היכן נוטלים התלהבות להשם יתברך?" השיב: "מי שצריך לאש יחפש באפר".

200 שנה לפטירת הנוגיד ר' דבֿר ממוז'יריטש

(תס"ד—תקל"ג / 1773—1704)

מרדכי בונה (ביבער)

שביל הזהב
של המגיד הגדול

נפש אשר הביאה לידי גילויי־גבורה של קידוש השם — הרי בתקופת גזירות ת"ת ות"ט ובימי הרציחות שלאחריה, למרות שגילויי הגבורה של הקרבה עצמית ומעשי קידוש־השם לא היו פחור־תים מאשר אז — כשל כוח הסבל והמוני בית ישראל נתקפו מעין פסיכוזה של מרד כלפי שמיא. צמאון לגאולה ולחרות אחז בהם אף בארצות המערב — ורבו אז „הגואלים" שקמו לישראל, אשר המפורסם שבהם היה שבתי צבי אשר כבש את הלבבות ואף רבים מגדולי ישראל, חכמיו ורבניו, נהו אחריו. אולם האכזבה לאחר

תקופה מסוערת הרת־סכנות של הרס, הש־מדה וכליון לקהילות בית ישראל בערבות אוק־ריינה ומלכות פולין היתה בימי התוהו ומבו־כות האימים שפקדו את מזרח־אירופה במחצית השניה של המאה השבע־עשרה עד שלהי המאה התשע־עשרה, היינו מאז פרוץ מרד הקוזאקים של חמלניצקי (1648— ת"ח) עד פרוץ המהפכה הצרפתית (1789), או, בתאריכים „יהודיים" — מהתחלת הטבח ההמוני שערכו קלגסי חמלניצקי במאות קהילות ישראל, עד ראשית צמיחת ההש־כלה (מנדלסון ותלמידיו) במערב אירופה ותנו־עת החסידות (הבעש"ט ותלמידיו) מאידך גיסא במזרח־אירופה. היו אלו שנות זוועה לקהילות ישראל שכמוהן לא היו מאז גזירות תתנ"ו (מס־עי הצלב — 1096).

גזירות ת"ח היו הרג לשם הרג ושוד באכ־זריות חיייתית, שנתמסכה לאורך כל התקופה הנ"ל. תקופה של קרבות ומלחמות בין מלכות אחת לחברתה: רוסיה ושוודיה, פולין וליטא נלחמות זו בזו כשגייסות צבאות הלוחמים פוש־טים גם הם על ישובי היהודים שבדרכם ועושים בהם שמות. אף בימי רגיעה יחסית — לא ינום ולא יישן שונא ישראל והלשנות ועלילות־שוא על יהודים היו מעשי יום־יום. יהודים נתפסו, נכלאו ונידונו למיתות משונות ואכזריות — והם היה שרויים בפחד מתמיד.

אם חכמי ישראל ומנהיגיו בתקופת גזי־רות תתנ"ו חיזקו את רוח האומה בכוח האמו־נה וביעודיה והחדירו את הרעיון של מסירות־

עודד וחיוק את רוח הפונה אליו. יותר משפעלו תרופותיו פעלו דבריו ויחסו האישי לחולה והעם הוסיף לכינויו „בעל-שם” גם את התואר „טוב”. עד מהרה רבו מעריציו, ביחוד מקרב פשוטי-העם, והחלו לנהור אחריו. לא ארכו הימים וגם רבים מגדולי האומה וחכמיה, רבנים ואנשי סגולה, הכירו בו וביקשו את קרבנו.

בין אלה שהתרכזו מסביב לבעש"ט הצטיין במיוחד אחד, מלמד דרדקי מהעיירה הקטנה טורצ'ין. גם אביו, ר' אברהם מלוקאץ, מלמד עני היה. עוד בילדותו הצטיין ר' דוב-בר בחרי-פותו ושגינותו, בכשרונו המזהיר והוא משך אליו תשומת ליבם של גדולי הדור שבימים ההם, ואלה היו גאים לראותו כתלמיד ישיבה שלהם. בן י"ז נשא לאשה את בתו של ר' שלום שכנא מטורצ'ין, תלמיד-חכם מפורסם במדינת ווהלין. מקהילת קורץ הזמינוהו להיות „מגיד מישרים” בעירם. הוא היה גם סובב בערים וב-עיירות כמגיד ודרשן וכבש את לבות שומעיו. שמו הגיע עד למזיבוש שבפודוליה ועד ל-בעש"ט. הבעש"ט הזמינו אליו ומאו נרקם קשר נפשי בין שני גדולי ישראל אלה.

ר' דוב-בר לא היה מראשוני תלמידיו של הבעל שם טוב, שעה שרבים מחבריו, ביניהם ר' יעקב-יוסף מפולונאה בעל ה„תולדות” ור' יעקב-יוסף בן יהודה מאוסטראה (רבי ייב"י) או ר' פנחס מקוריץ ור' נחום מצ'רנוביל ראו את עצמם לתלמידיו המובהקים. והנה דווקא אותו הועיד הבעש"ט ליורשו למרות שכל תלמידיו האחרים הצטיינו בגאונותם ובחריפות שכלם. כנראה שאלה חסרו את כשרון המנהיגות. לא ידעו לחדור בדבריהם אל תוך הלבבות ולהעלות את העם משפלותו ודכאונו. הם ידעו להגיד „תורה”, לעייל פילא בקופה דמחטא”, אלא שב-כך בלבד לא סגי. ר' דוב-בר המגיד ממזשיריטש לא התישב באהלה של תורה לכתוב פירושים וחיידושים, אלא הקדיש כל כשרונו וכוחותיו, זמנו ומרצו — „להגיד”. לא חלילה להוכיח בבחינת „מגיד דבריו ליעקב” — דברי גיחומים. ידוע שהוא היה דרשן נפלא ומחונן בכשרון רטורי רב. היה תמיד משמיע דבר בעתו ובהגיון

מכן ומיורשו יעקב פרנק, גדלה שבעתיים. עם ישראל בארצות גלותו נקלע אז למצב איום ונת-קיים בו „מחוך תשכל חרב ובחדרים אימה”. מנהיגי האומה ראו הכרח לעצמם לעמוד בפרץ ולשמור על צאן מרעיתם „לבלי ידח ממנו נידח” ומשום כך החמירו בסייגידת ואיימו על הסוטים בענשים שבעה"ז ובעה"ב, ויהודים, חרדים לנפשם, הקפידו בקלה כבחמורה.

והנה קרה מקרה וביום סתיו גשום אחד, כנטות היום, נתכנסו יהודי עיר מרכזית באוק-ריינה לבית-הכנסת לתפילת מנחה-מעריב. ואותו יום השוק היה. בין מנחה למעריב עלה „המ-גיד דמתא” על הבמה והחל להשמיע דברי מוסר ותוכחה לבני עדתו, על שאינם נוהרים בקיום מצוות ומבטלים עצמם מתלמוד תורה. לא כילה הלה את דבריו ועל הבמה קפץ אחד המתפללים, רוכל סידקית, דחה הצידה את ה„מגיד” והטח דברים קשים כלפיו על שהעז להלעזו על עם קדוש דווי ונדכה, וסיים דבריו בהצביעו לעבר איש יהודי אחד: „הנה יהודי זה הטריח עצמו מעיירתו, ובמסירות-נפש בא לכאן, ליריד, בעג-לתו ומרכולתו, כי הדרכים משובשות והשוד-דים בהן מרובים, אך חייב הוא לפרנס את בני-ביתו. בע"ה הגיע לכאן, אלא שסחורתו נתקל-קלה בגשם השוטף ולא מכר כדי שווה-פרו-טה...”

היהודי-מרחוק-בא התכופף כדי להרטיב אצבעותיו לתפילת מנחה והחל באמירת „קר-בנות”, שכן טרם התפלל מנחה. לאחר תפילת מעריב היו חילופי-דברים בין האיש והמתפל-לים, מיד קמה תנועה בביהכ"נ מסביב לאיש הפלאי הוזה והחלו לנהות אחריו. היה זה ר' ישראל בעל שם טוב.

עוד מימי הביניים היה קיים סוג אנשים בקרב היהודים שעסקו בריפוי חולים והשבעות ולחשים, עפ"י תורת הקבלה המעשית. לאלה קראו בעלי-שם, אלא שרישומם בקרב הציבור לא היה ניכר. יוצא מן הכלל היה ר' ישראל דגן. טיפולו בחולים היה שונה לגמרי. שכן יותר משעסק בריפוי הגוף עסק בריפוי הנפש.

הרמת קרנו של כל יהודי ויהודי בראש וראשונה בעיני עצמו. לזקיפות קומתו ולגירוש המרה-שחורה שדבקה בו בעקב המצוקה וחרפת העוני שתכפו עליו. בהטיפו לעם את דרכו בעבודת השם היה דורש לסלק כל מיני עצבות מתוך הלב; אין השכינה שורה במקום שם קיימת העצבות ואין עבודת השם נעשית מתוך עצבות. "עבדו את השם בשמחה". לכו נרננה לשם! הוא היה זה שהעלה אורות מנצנצים בבתי ישראל הקודרים והרעועים, נצנצי אור ושמחה.

דרך חדשה זו, היינו, "שביל-הזהב" כפי שהיינו מכנים אותה כיום, אל לב האדם הפשוט, הקנתה לו פרסום רב. אנשים נהרו בהמוניהם לשמוע דרשותיו ותורתו. רבנים מפורסמים, שנחשבו לראשי האומה וגאונים, ביניהם הרבי שמלקי מניקלשבורג ואחיו ר' פנחס, אב ביה"ד של פרנקפורט דמיין; ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, ר' שניאור זלמן מלאדי, אב שושלת השניאורסונים — צדיק, חב"ד; האחים ר' זוסיא מאניפולי ור' אלימלך מליז'נסק, ר' אהרן הגדול, מיסד השושלת של צדיקי קארלין וסטולין ורבים אחרים, עזבו את בתיהם ומשפחותיהם ודבקו בר' דוב-בר המגיד ממז'יריטש להיות שרויים במחיצתו, כפרים הללו מסביב לאור. "אני נוסע אל המגיד לראותו קושר שרוכי אנפילאותיו" — דברי ר' ליב בן-שרה. אף משכילי הדור נמשכו אליו, ואחד מהם — הפילוסוף שלמה בן מיימון, שהיה מכובד ונערץ ע"י מלומדים בדורות שאחריו ובראשם הפרופ' עמנואל קוך.*

ולב. ואכן, דבריו נכנסו ללבבות השומעים ועוררו בהם — ראשית חכמה — הכרת ערך עצמם. גם של האיש הפשוט בישראל. הוא עודד אותו לבלי להלך כל ימיו אבל וחפוי-ראש כאילו היה חוטא ופושע חו"ש. נהפוך הוא: כל אדם, ואדם מישראל ביחוד, הוא חלק אלה ממעל. וכה אמר פעם בשם הבעש"ט:

"אדם, שהוא קורא בתורה ורואה האורות שבאותיות, אעפ"י שאינו מבין הטעמים כראוי, כיון שהוא קורא בא"הבה גדולה ובהתלהבות, אין השי"ת מקפיד עמו, אף שאין אומר כראוי. משל לתינוק שאביו אהבו מאד ומבקש דבר מאביו. אף שהוא מגמגם ואין אומר כראוי, אביו נהנה מאד."

כן הוא מתריע כנגד ההלקאה העצמית וירצא כנגד אלה המרבים בסיגופים ובצומות על עוונותיהם וחטאיהם בין אם חטאו בין אם גדמה להם שחטאו:

"לפעמים מטעה היצר-הרע לאדם ואומר לו שעבר עבירה גדולה אעפ"י שאינה אלא חומרה בעלמא או שאינה עבירה כלל, וכוונתו כדי שיהיה האדם בעצבות ומכח זה יבטל מעצבותו עבודת הבורא. וצריך האדם להבין ברמ"א את הזאת ויאמר אל היה"ד: איני משגיח על החומרה... וכו'. ושקר אתה מדבר."

וכך פעל ר' דוב-בר ועשה הרבה למען

*...לסוף הגעתי אל עיר מז'יריטש, ולאחר שנחתי מעמל הדרך, הלכתי אל בית הרבי מתוך תקוה, שיציגוני לפניו לאלתר. אלא שאמרו לי, שאינו יכול עדיין לדבר עמי, אבל אני מוזמן לסעוד על שולחנו ביום השבת יחד עם אורחים אחרים, שבאו לכאן לבקרו, ואז אוכה לראות את האיש הקדוש פנים אל פנים ולשמוע דברי תורה נשגבים מפיו ואף על פי שכינס זה יהיה כללי, אוכל לחשוב אותו, מאחר שאשמע בו דברים המכוונים במיוחד כלפי עצמי, לראיון פרטי.

ובכן באתי ביום השבת אל הסעודה המלאה הדרת קודש ומצאתי שם המון אנשים נכבדים שבאו לכאן מגלילות שונים. לסוף הופיע גם האדם הגדול בהדר דמותו המעוררת יראת הכבוד, והוא לבוש מלבושי אטלס לבן. אפילו נעליו וקופסת הטבק שלו היו לבנות (הצבע הלבן בעיני המקובלים סמל החסד). הוא נתן שלום לכל אחד ואחד מן האורחים החדשים.

הנאספים הסבו לשולחן, ובשעת הסעודה שררה דומיה חגיגית. משגמרו לאכול, פתח הרבי בניגון נאדר ומרומם את הרוח. אחר הניח ידו על מצחו, וכעבור שעה קלה התחיל קורא: צ. מעיד ה. ז. מ. מעיד

רוסיה, הוכרז הד"ר גרדיא לעמוד במבחן לפני חכמי הרופאים מרוסיה ואז נתקבל בעירנו לרופא המחונן, והיה הולך חגור חרבו על ירכו לאות הכבוד. והרבה נפלאות מספרים ממנו בעירנו. לעת זקנתו קראו לו בשם "רבי"... וכו'. עוד "עדות חיה", מעל גבי מצבתו של אדם משכיל רם-מעלה על גדולתו של המגיד והשפעתו על קרובים ורחוקים ועל חוגים שונים ומגוונים בקרב עם ישראל בימים ההם.

החל משנת 1760 בערך איווה המגיד את מז'יריטש כמקום מושבו הקבוע. בזכותו של המגיד נעשתה מז'יריטש עד מהרה לתל-תלפיות. מקום עלייה-לרגל של אלפים ורבות מאוקריינה, מרחבי פולין וגליציה, כשבמרכזה הדמות המופלאה וכובשת הלבבות אשר שלוה ובטחון וחוץ ונועם בדבריו ובאמרי-פיו.

מצב העניינים בקהילות ישראל לפני ואחרי הופעתו של המגיד ותפיסת עולמו של המגיד לשינוי פני הדברים — שתי נקודות אלו יש בהן בלי ספק להבהרת דמותו של המגיד גם כיום, מאתיים שנה לאחר פטירתו.

צוק העתים הילך אימים על היהודים הנדכאים והשחוחים, ודווקא בשנים טרופות אלו השתלטו על קהילות ישראל בעלי הזרוע מחד גיסא והלמדנים המיוחסים שקבעו במרבית ה-עניינים שברוח, מאידך גיסא. ואילו האדם הפשוט התהלך כצל, "נשכח מאדם ואל". עם הופעת הבעש"ט והמגיד ממז'יריטש ניטל השלטון מבעלי הזרוע והגדולה מבעלי התלמוד וההלכה. בתערער מעמדם של היחסנים והורמה קרנם של פשוטי-עם. עבודת הבורא — לאו דווקא ב"מלוא הכרס"

שלמה מיימון היה רציונליסטן מובהק. בהמשך דבריו הוא אמנם מלגלג על כל מה שראה ושמע אצל המגיד, לאחר ששקל את הדברים בכוח ההגיון והמחשבה, אולם "אין המקרא יוצא מידי פשוטו", ודבריו שנאמרו מהתרשמות ראשונית נמצאו קולעים יותר מאשר דבריו האחרים — במרווח הזמן.

ועוד משכיל, יהודי מתבולל איש פרוסיה, רופא החצר. מסיבות כל-שהן התגלגל לסביבות שלנו ומצא את מותו באוסטראה. וזה נוסח הכתובת שנחקקה על מצבתו שם:

פ. ג.

הישיש הוקן שהלך ושמש חכמים, אשר שמש להרב בוצינא קדישא מ"מ דק"ק מז'יריטש מ. אהרן במוה"ר שמשון דאקטאר גארדא נפטר כ"ד אדר ב' שני תק"ע לפ"ק

ת. ג. צ. ב. ה.

כתובת זו העתיק ר' מגדל ביבר בספרו מזכרת לגדולי אוסטראה.

"מהולל ומשובח בלשון חסידים — כותב עליו ר' מגדל ביבר — אשר מעריצים אותו ונפלאות יספרו ממנו. אומרים אמור כי פרייסן ארץ מולדתו וכי רופאו של מלך פרייסן היה ומפי סבו, שנודע לו מהרב האלוקי המגיד ממז'יריטש זצ"ל, שעזב את ארצו ומולדתו והלך לשמש את המגיד ממז'יריטש. ומספרים שהוא אמר למגיד: "אנא, רפאני מחולי הנפש ואני ארפאך מחולי הגוף". וקבלתי מפי זקנים נאמנים, אשר בעת שנכבשה מדינת פולין לפני ממשלת

ר. ש. מ. מעיר נ. וכו' — את כל האורחים החדשים, איש איש בשמו ובשם מגוריו. תמהנו על זה הרבה. כל אחד מאתנו נצטווה לפסוק פסוק מכתבי הקודש. איש איש אמר את פסוקו, והרב התחיל לדרוש דרשה שהיתה מיוסדת על כל הפסוקים הללו. אף על פי שהפסוקים לוקחו מספרים שונים שבתנ"ך ולא היה שום חיבור וקשר ביניהם, בכל זאת צרפם ואגדם יחד כאילו היו דבר אחד שלם. ופלא גדול מזה: כל אחד מן האורחים דמה למצוא באותו החלק מן הדרשה המיוסדת על הפסוק שלו, דבר הנוגע אל עצמו ואל העניינים הקרובים ללבו. צריך לומר, שהשתוממו על זה במידה שאין למעלה ממנה.

כביכול, בין יהודים ושאנים בני-ברית, ע"י הכנסת שינויים בהווי היהודי, בלבוש, בשפה וכו'. תוך שמירה על המסורת היהודית בבית ("היה יהודי באהליך ואדם בצאתך" ניסח יל"ג כמאה שנה אח"כ). נוסדו "סלונים" להתקרבות בין יהודים ולא-יהודים, שבסופה המרת דת והשתמ"דות ובין המשתמדים — גם נכדו של יוזם ההתקרבות — מנדלסון המלחין.

לעומת זאת חגגה החסידות את נצחונה ב"רחוב היהודי". אנשיה היו חדורים רגשי אמונה ובטחון, משא-נפש וחזון ליעודים נעלים, מלאים כיסופי-גאולה והעברת זדון מן הארץ. הרי שבכוח זה יכול היה הלל צייטלין ללכת למשרפות הגזים, כשספר הזהר פתוח בידו והוא משקיע בו כל מעיינו. וכמוהו יהודים רבים אחרים כששירת התקווה ואני מאמין בפיהם והם קוראים בשם ארץ ישראל.

המגיד ממוזיריטש היה זה, שאירגן הראשון, את חיי האומה מבחינה חברתית-סוציאלית תוך שילוב יסודות של פעילות נפשית, עשייה ויצירה בחדווה ובגיל, תוך תקווה לחיי נצח בזה ובבא. הוא עשה את התנועה לכעין פרוודור להתחדשות וכמיהה לגאולה, שנתגלגלה לבסוף בתנועה ציונית-חלוצית, שבעקבותיה קמה מדינת ישראל. ואם היו בזמן מן הזמנים, גם בימינו אלה, חסידיים ויהודים חרדים, שהתנגדו ומתנגדים לציונות — ניתן לומר, שאלה מעולם לא הבינו ולא ירדו לסוף דעתם ותורתם של מיסדי החסידות — הבעש"ט ור' דוב-בר, המגיד הגדול ממוזיריטש, שלדידם מעולם לא היו קיימים "אוגנדה" ותח"ליפים אחרים לציון וירושלים, שגם את אלה כללו ב"חד הוא".

מלאות מאתים שנה לפטירת המגיד ר' ד"ב ממוזיריטש — מאורע הראוי לציון הוא לא רק בעולם החסידות כי אם גם, ולו בעקיפין, בתולדות ההתפתחות של תנועת חיבת-ציון — התנועה הציונית. ואם תרצו — אף בתנועה הציונית-סוציאליסטית-דתית.

בש"ס ובפוסקים. גם תפלה בכוונה וברגש מעמקי הלב לעבודת השם תיחשב. והוא הדין בקיום המצוות: "רחמנא ליבא בעי". היתה זו מהפכה בחברה היהודית. לפתע פתאום מרגיש היהודי הפשוט שגם הוא "בן אדם". סר צל הדכאון מעל פניו. הוא החל לזמר ולרנן בעת תפלתו, ולא פעם בחדווה ובששון. לרבים מבני ישראל היה כאילו אור במושבותיהם.

המגיד, כקודמו הבעש"ט, בניגוד למקובל עד אז שכל יהודי, כפרט, נושא באחריות על שמירת עיקרי היהדות — הטיף לאחריות כל-לית של כל בית ישראל — השפעה מתורת הקבלה המיוסדת על השיטה שמקורה בתורת האחדות, בניגוד לשיטה הדואליסטית-טרנסצדנטלית. כלומר, העולם כולו, עליונים ותחתונים, החי, הצומח והדומם — כולם אחדות אחת ויחידה. אלהים נמצא בכל. "כוח הפועל בנפעל" פרט ויחיד מהווה עם עצם קיומו חלק כלשהו מבורא-העולם. חלקיק של דבר גדול ונשגב הקיים לעד. משום כך עשו השניים לליכודה של האומה כולה. אחדות כוללת סביב אישיות חסודה — הוי אומר הצדיק — שבו גלומות התכונות של כל הנוהים אחריו והוא שמצרפן ומלבנן כחוליות בשרשרת הנצחית אשר "אורייתא, קוד"שא-ברוך-הוא וישראל — חד הוא". וזוהי גדולתו של ר' דוב-בר אשר יצר-הרחיב את תנועת החסידות, שמאה אלף איש ויותר התכנסו בכת אחת תחת דגלה.

שתי תנועות התנכלו לחסידות בראשית דרכה, נלחמו בה ולא יכלו לה: האחת שיסודה בקודש ובראשה עמד הגאון מוילנא. בועם אפו הוא הפעיל נגדה כל מיני אמצעים קשים וקטלניים עד כדי רדיפות וחרמות והוצאתם מכלל ישראל. ברם החסידים לא נכנעו וקיבלו עליהם כל היסורים באהבה ובשלוות נפש ואף הוסיפו לגדול ככל שרבו הרדיפות. גם רבים ממחנה המתנגדים דבקו בתנועה החסידית. השנייה היתה תנועת ההשכלה שבראשה עמד משה בן מנחם מנדלסון. תנועה זו הטיפה לאמנסיפציה ושוויון,

י.י. סיגאל

אליין

אז ר' דב־בער מעזשיריטשער האָט צום ערשטן מאל
 אָנגעטאָן זיין ווייסן לייוונטענעם בגד,
 איז ער אַריבערגעגאַנגען אין אַן אַנדער וועלט.
 ער האָט זיך אין דער זון פון פענצטער אַוועקגעשטעלט,
 און וואָס ער האָט געזען נאָר מיט די אויגן:
 די שטיבער, די גראַע גאַס, ביימער מיט צווייגן –
 אַלץ האָט זיך אין גרינגער ליכטיקייט אַרויפגעהויבן,
 און אויך אין אים – האָבן זיך אויסגעלייטערט די יסורים,
 וואָס ער האָט געטראָגן פאַר קראַנק און אַרעם,
 פאַר די געפאַלנסטע, וואָס זיינען צו אים געקומען
 מיט זייער קאַרגן וואַרט, מיט זייער בליק דעם שטומען,
 מיט זייער וואַגלשטעקן אין דער מידער האַנט.
 מיט זייער בעטלער־טאַרבע אויף דער בעטלער־פלייצע,
 זיך אַוועקגעשטעלט ווי שאַטנס אונטערן שאַטן פון זיין וואַנט
 און געוואַרט אויף זיינס אַ בליק, ווי אויף אַ גוטער שעה...

איצט וועט ער יומם ולילה פאַר זיי שפינען
 די גרויסע טרייסט ווי פון ווייסע קלאַרע פעדים.
 זיינע ליפן מורמלען זינגענדיק:
 אוי, חדש, חדש גאַט,
 חדש, פאַטער האַרציקער,
 חדש ימינו, גאַטעניו, כקדם.
 און וואָסער פסוק, וואָסער וואַרט ער זאל ניט נעמען,
 איז דורכגעליכטיקט, דורכגעלויטערט, דורכגעהעלט.
 און אַזאָ זוניקייט צעפינטלט זיך אויף זיינע ברעמען
 ווי ווייסע טויבן וואַלטן זיך אויף זיי אַוועקגעשטעלט.
 ווער עס זאל אַצינד ניט עפענען די טיר פון זיין געצעלט
 וועט זיין אַ מלאך און אַ גאַטס־שליח
 מיט דער בשורה וועגן ביאת המשיח.
 און דער מעזשיריטשער צעוויגט זיך תהילימ'דיק:
 פאַרוואַסזשע קומסטו ניט,
 פאַרוואַסזשע קומסטו ניט אַצינד,

דו הקדש־הויקער מיט די אויסגעטרערטע אויגן ?
 איך וואלט דעם הויקער פון דיין רוקן אראפגעטריבן.
 פארוואסזשע קומסטו ניט,
 פארוואסזשע קומסטו ניט אצינד,
 דערשלאגענער יחיאל מיטן פארהאקטן שווייגן ?
 איך וואלט די ליפן דיינע ליכטיק אויפגעשלאסן
 אין א גאלדן זינגען צו דעם בורא ברוך־הוא :
 הנה לא ינום, אוי, לא ינום ולא יישן.

פארוואסזשע קומסטו ניט,
 פארוואסזשע קומסטו ניט אצינד,
 ר' הערצל דיינס זון, דו ווייסט – משוגענער חתן ?
 איך וואלט די הענט צעשפרייט אריבער דיר מיט ברכה
 און גאטס חסד וואלט זיך ווי א באלזאם פריש געגאסן
 אריבער דיינע אקסל די געבויגענע, די צעבראכענע.

פארוואסזשע קומען זיי ניט, אוי פארוואסזשע קומען זיי ניט ?
 צי ווילסטו, טאטע־פאטער, זיי ניט אויפריכטן ?
 נאך מיר אליין האסטו געוואלט זיך ווייזן אין דיין ליכטיקייט
 און מיר געהייסן זיך היינט אנטאן אין דיין ליכטיקייט.
 פאר מיר אליין אבער אוי, טאטע־פאטער, איז צופיל.
 צופיל איז זי פאר מיר אליין נאך, דיין גרויס ליכטיקייט.
 ברענג כאטש איין ארעמאן, איין בעטלער אין מיין הויז,
 איך זאל זיך טיילן מיטן גענאד פון דיין גרויס ליכטיקייט.

לפני פטירתו של רבי ישראל בעל־שם־טוב שאלוהו תלמידיו מי ימלא את מקומו. השיב: "מי שיגיד לכם כיצד משברים את מידת הגאווה הוא יהיה לכם לראש ו". לאחר פטירתו של הבעל־שם־טוב שאלו התלמידים ראשונה את רבי דוב בר ממזריטש: "כיצד משברים את הגאווה?". ענה המגיד: "מידת הגאווה שייכת לבורא יתברך, כמו שכתוב: 'ה' מלך גאות לבש'. על כן אין עצה לעקוד מידה זו, אלא חייבים אנו להלחם בה כל ימי חיינו". מיד ידעו חבריו שהוא הראוי למלא את מקומו של רבם.

על הכתוב "צדיק כתמר יפרח, כארו בלבנון ישגה" אמר ר' דוב־בר: שני מיני צדיקים הם: אחד העובד את ה' בתום־לב ובדביקות, טורח רק לתיקון נשמתו, ולעולם אינו שוקד על תקנתם של אחרים. זה משול לארו, שאינו עושה פירות. עליו הכתב אומר: "כארו בלבנון ישגה". וכנדרו הצדיק המתייגע להחזיר גם אחרים למוטב ולקרוב את כל הבריות תחת כנפי השכינה, והוא משול לתמר, העושה פירות. עליו הכתוב אומר: "צדיק כתמר יפרח".

פעם נתבקש המגיד להביא את הגאולה. שאלו אותו מן השמים: "מי הוא הדוחק את הקץ?" השיב המגיד: אני הוא. שאלוהו מן השמים: "ומי נתן לך את הזכות לכך?" השיב המגיד: "צדיק הדור אני, ועלי החובה לקרב את הקץ. "ומי מעיד על כך, שאתה צדיק הדור?" השיב המגיד: תלמידו, התבריה הקדושה. יצאה בת-קול ואמרה: "יקומו ויעידו". הלך המגיד וכינס את תלמידיו ושאלם: מי הוא צדיק הדור? שתקו. שנה המגיד ושילש את שאלתו. אך התלמידים לא אמרו כלום. היתה שתיקה ארוכה. אחר כך לחש המגיד: – הפסדנו, הפסדנו.

אחרי פטירתו של רבי בר ממזריטש ישבו תלמידיו בחבורה וסיפרו על מעשיו. כשהגיע תורו של רבי שניאור זלמן, שאל: "האם יודעים אתם, מפני מה הלך רבנו בכל בוקר אל הבריכה ושהה על שפתה זמן מה קודם שחזר הביתה?" איש מהם לא ידע. "הוא היה לומד", אמר, "את שירת הצפרדעים שאמרו לכבוד הבורא. ימים רבים עוברים עד שנלמדת שירה זו".

המגיד ממזריטש לא היה מקבל כתלמידים אלא אנשים נבחרים; אומר היה עליהם שהם נרות שעווה יקרים, ואין צורך אלא להדליקם ומיד הם בוערים בשלהבת טהורה. למדנים רבים שבאו אליו ללמוד מפיו היה מפטירים לבתייהם ואומר שאין תורתו הולמת אותם. אבל כמה בחורים, שעדיין לא היו ראויים להיות לתלמידיו, נשארו בקרבתו כדי לשמש אותו ואת תלמידיו. מכנים היו אותם בשם מסיקי התנור, כי זו היתה אחת מן המלאכות שבחרו בהן. אחד מן התלמידים, רבי שניאור זלמן, שמע בלילה, קודם שנרדם, שבחדר הסמוך מתעסקים שלושה מן הבחורים הללו בהסקת התנור, ובשעת מעשה היו סחים ביניהם על עקדת יצחק. האחד אמר: "למה מרעישים כל כך את העולם על מעשה אברהם? מי לא היה עושה מה שעשה הוא, אילו ציוה אותו השם יתברך עצמו? זכרו נא, כמה אנשים מסרו נפשם על קידוש השם בלי שנצטוו על כך! מה דעתכם על זה?" השני אמר: "אני סבור, שענין מסירת הנפשות היקרות ביותר אצל בני ישראל אין בו עוד משום זכות יתירה, מפני שהם נושאים בקרבם את ירושת האבות הקדושים; מה שאין כן אברהם, שהיה בנו של עובד אלילים". הראשון משלושת מסיקי התנור השיב: "מה היה ערכו ומשקלו של דבר ברגע שהשם יתברך בכבודו ובעצמו פנה אליו". עתה טען השני: "אל נא תשכח, שהוא השכים בבוקר והכין הכל לדרך בלי לשהות עם בנו שעה אחת בבית". הראשון לא קיבל את הנימוק. "אילו היה השם יתברך פונה עתה אלי", אמר, "לא הייתי ממתין כלל עד הבוקר, אלא באמצע הלילה הייתי שם פעמי לדרך כדי למלאות את ציווי". והנה אמר הבחור השלישי ששתק עד עתה: "בתורה נאמר: 'כי עתה ידעתי', ולהלן כתוב: 'ולא חשכת את בנך את יחידך ממני'. לכאורה אין צורך במלת 'ממני'. אבל דוקא מתוך מלה זו אנו למדים משהו. כי בשעה שהמלאך עצר בידו של אברהם לא חש אברהם שמחה בלבו על שנשאר יצחק בחיים, אלא עדיין היה חש אפילו ברגע זה ועוד יותר מבתחילה את השמחה שעשה את רצונו של השם יתברך. לפיכך נאמר: 'כי עתה ידעתי' – עתה, כשהמלאך כבר עצר בידו של אברהם". הראשון משלושת המסיקים לא השיב עוד דבר, וגם חבריו נשתתקו. רבי שניאור זלמן לא שמע עוד אלא את איוושת הגזירים המתלקחים בתוך התנור.

נתן ליבנה מעשה בר' דב-בר המגיד ממז'דיטש שביקש להביא הגאולה*

הַיְדִמְקִים הַשְּׁמֵי הַעוֹד תַּחֲשֶׁה:	שְׁלַחוּ קְהִלוֹת-יִשְׂרָאֵל אֶל דָּב-בֶּר
וְלִבֵּשׁ אֶת בְּגָדוֹ הָאֲטָלָס הַלְבָּן: וְאֶזְרָר וְכִפָּה וּפְזֻמָּק וְגַם נֶעַל: וְעֵטָף טְלִיתוֹ כְּלָה צָמֵר צָחוּר: וּבְמִטָּה-הַלְבָּנָה-הַלְבָּן-שֶׁל-רָבוֹ	הַטְהַר ר' דָּב-בֶּר וְלִבֵּשׁ הַשְּׂמֹחָה הָאֲצֻטָּלָה-שֶׁל-רָבוֹ הַפְּשֵׁתָן הַלְבָּן כְּשֶׁלֶג כָּלָם כֹּה צָחִים וְלִבְנִים וְהָרִיחַ עוֹד גַּם מִקְפָּסָה הַלְבָּנָה עַג סְכִיבוֹ וְהָרִים גַּם אֶל עַל:
וְקוֹל שֶׁבְרַעַם לוֹ יַעֲנֶה בְּסוֹפָה: אֵךְ אִישׁ לֹא שָׁמַע עוֹד שִׁיחוֹ עִם קוֹנוֹ:	שָׁמְעוּ בַעֲלֵי־הַדָּפִיקוֹת בְּמַעוֹפָן זְמַן רַב עוֹד עָמַד וְקָרָא בְּגֵרוֹנוֹ
סָאָנִי אוֹפְנִים חַיִּית-קִדְשׁ שְׁאָנִי: לְפָנַי:	רָגְזוּ בְּמְרוֹמִים עַל דְּחִקוֹ אֶת הַקֶּץ וְשָׂרְף כְּכָר יוֹרֵד עִם הַגֹּשֶׁם
זוֹ לִי גַם חוֹבָה וְגַם זְכוּת אָב רַחוּם: זְאֵבִי-עֲרֵבוֹת מֵהַ תִּשְׁלַח רַק בְּהֵם: חֲזִיב אֲנִי קֶץ-הַגְּלוּת לְקָרֵב:	אֵךְ רַבִּי דָּב-בֶּר עִם קוֹנוֹ רַק בְּלִבְד אִם רוּעָה נִתְתַּנֵּי לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְצַדִּיק-בְּדוֹרֵי קְרִבְתִּנִּי אֵלַיךְ
מְרָה הַגְּלוּת כְּלַעֲנָה אָב מֵתָק: וְאֲנִי אוֹיֵה לִי הַחֲזִיב בְּנַפְשָׁם	אָבִינוּ מִלְכֵנוּ חֲזִיבִים אוֹי זֹאת שְׁנִינוּ מִשָּׁל לְמַקּוֹת דָּמָם-הֵם בּוֹ יִרְחָצוּ וּמֵה תַעֲנוּג מִצַּדִּיק שְׁחִיב:
וּבֵת-קוֹל שִׁיצָאָה הַכְרִיזוֹת סְחוּר-סְחוּר וּמִי הַמַּעֲיֵד כִּי אֶתָּה צַדִּיק הַדּוֹר: וְתַחֲב כְּרָבוֹ הַמַּטָּה בְּאֶזְרוֹ: וְיִצָּא בְּרִקְדוֹ-שֶׁל-שְׂמֹחַת-הַתּוֹרָה: שְׂאֵלוּ אִי - אִי - אִי: תְּלַמִּדֵי קְדוֹשֵׁי:	עָצַר הַשָּׂרָף לֹא פָנַע בּוֹ הָאוֹר צַהַל ר' דָּב-בֶּר וְהִדְקָה הָאֶזְרוֹ וּפְצַח בְּרִנָּה-שֶׁל-לוֹמְדֵי-הַתּוֹרָה שְׂאֵלוּ אִי - אִי - אִי חֲבֵרִית וְכִלְיָה

* את השיר יש לקרוא שורה אחת מימין ושורה אחת משמאל.

ניגון שמחת-תורה לתלמידי הבעש"ט

או תרעם הרעים והכה הוא בצור
והקול התפוצץ והקיד הקרים:
והכריתו בת-קול וענו לה הרים
והכריתו בת-קול וענו לה הרים
לך כנס ועידו:

מהר ר' דב-בר ושנס את מתניו
אף אין שליטה לגשם על אצטלה-של-הרב
והנשם כחץ ויורה בפניו:
בא הוא יבש והזעיק שליחיו:
ובראשם רב ישראל ורב עזריאל:
הרץ ר' ליב בן-שרה מרובנה העיר:
עמדו לפניו כה יעזר להם אל
והצא מלפניו גם בשמחה ובשיר

הניגון המשולש: של הבעש"ט, המגיד ממוזיקליטש ובעל התניא

שלקם חיש-מהר אל מגיבו' ופולונאה
אל ברדיצ'ב ואל קרלין ויטומיר ולובלין
אל ויטבסק ואל לאדי לוי'נסק ואנפולי:
אל לויצק וקו'ניץ קורץ וצ'רטוביל:
וגם אל פודול וריסן גליציה ופולין:

ולא יצאו הימים והם באו התיצבו
איש-על-מתנתו באו והיו במחנה גם
חבריו-תלמידיו עם תלמידיהם הם:
ר' צבי בן ר' ישראל הבעל-שם ור' יעקב-יוסף:
ר' יעקב-יצחק ור' מנחם-מנדל:
ר' שלמה ור' זאב ור' לוי-יצחק:
רבי שנאור-זלמן ורבי ישראל
ר' וסיא ר' אהרן ור' אלימלך

וְגַם סָבָא בָּא עִם מַעֲשֵׂיֹת לְרַב
שְׁמַהֲלֵךְ הוּא קָאן אַךְ כָּל חַיֵּי הֵם
וְכֵן כָּל הַשָּׂאָר כָּל הָרֵאֻיִים
וּמֵאַחֲרֵיהֶם עוֹד כָּל הַמַּסִּיקִים

וְאֵךְ בְּגוֹיֵי חֵידוֹ הַמְּלֵאךְ ר' אַבְרָהָם
שׁוֹם:
לֹא יִסְפְּרוּ מֵרַב שְׁכֵן יִרְבוּ אָמֵן:
עֲמִדוֹ הֵם בְּמַעַל וְר' דָּבִי-בֶר בַּתְּוֹךְ:

וְר' דָּבִי-בֶר עוֹמֵד וְהֵם עוֹמְדִים תוֹהִים
וּבְקוֹל הַמַּתְנַן שְׁמַתְחֵטָא וְרַךְ

וְר' דָּבִי-בֶר מְרִים קֶצֶה הַמַּטָּה בְּנִחַת:
שׁוֹאֵל הוּא כְּשֶׁאֵל הַתִּינוּקוֹת-שֶׁל-בֵּית-רַבָּן:

מִי הָאִישׁ צְדִיק-הַדּוֹר הוּא

אֵה לִי אָמְרוּ אָמְרוּ:

הַשְׁתוּמְמוּ נִדְהֵמוּ כְּבָדָה אֲזַנִּים מְשֻׁמַּע
כִּי לֹא רָאוּ וְלֹא שָׁמְעוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וְר' דָּבִי-בֶר עוֹמֵד וּמְשַׁדְּלֵם בְּנִחַת
מִי צְדִיק-הַדּוֹר דְּבַק בְּאַלְקִים:

דוֹמָה רַבָּם שְׁפַתְיוֹ נְעוֹת וְלֹא נִשְׁמַע קוֹלוֹ:
כִּי מֵה בְּנִיחַתָּם שֶׁל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
אֲנִי שׁוֹאֵל אֶתְכֶם כָּלֹּם אֵינְכֶם יוֹדְעִים

וְהֵם עוֹמְדִים בְּלִי נֶע אַךְ עֵינַם כְּהִתָּה
וְרַךְ עוֹמְדִים וּמְנַעְעִים עֲצָמָם מִמַּחֲשָׁבוֹת רְעוֹת:

שׁוֹב הֵם לֹא יִרְאוּ גַם אֶת רַבָּם

וְר' דָּבִי-בֶר עוֹמֵד רוֹטֵט בְּיַד מִטְּהוּ
וְאֵם נֹאמֵר דוֹר דוֹר וְצְדִיקוֹ חַד בְּדוֹרוֹ

בוּ נִעְזֹר לְקַצֵּב דְּבָרָיו שְׁבַשְׁלִישִׁית:
מִי לְדַעְתְּכֶם צְדִיק תָּמִים בְּדוֹר הַזֶּה:

וְעוֹמְדִים הֵם כְּנוֹזְפִים וְלֹא נִשְׁמַע קוֹלָם
וּמְלִיטִים בְּכַף-יָדָם עֵינֵיהֶם וְכוֹבְשִׁים הָאֲנָחָה:

וְדוֹמָם שְׁחִים רֵאשֵׁיהֶם כְּשֶׁבָלִים בְּרוּחַ הַשָּׂדֶה:
וּמְלִיטִים בְּכַף-יָדָם עֵינֵיהֶם וְכוֹבְשִׁים הָאֲנָחָה:

וְר' דָּבִי-בֶר כְּמוֹהֶם שֶׁח רֵאשׁוֹ שְׁבַלְת בְּשָׂדֶה
וְר' דָּבִי-בֶר כְּמוֹהֶם

וְר' דָּבִי-בֶר כְּמוֹהֶם מְלִיט עֵינֵי בְּכַף-יָדוֹ וְכוֹבֵשׁ הָאֲנָחָה:
נֹאֲלָם הוּא דָם;

וְהַדְּמָתָה דוֹלְקָתָה כְּהַבֵּל-פִּי-שָׂרָף

הוּא מַעֲלִיָּה עַד-עוֹמֵד וְאֵשׁ-עַל-אֵשׁ מֵעַד:
חָבוֹב אֲשֶׁר פּוֹרַח מִיַּד נוֹפֵל וְמָת:

רַק הַמְּלֵאךְ דוֹמָה מְרֵיזֵשׁ אַךְ תָּמִיד הֵן מְהַלְךְ

שׁוֹם בְּשֶׁבִילֵים הָאִישׁ:

וְכַאֲשֶׁר יֵצֵא לוֹ זֶה תוֹק וְהַתְּחוּק ר' דָּב
וּבְנֵינָן וּבְשִׁמְחָה דוֹמָה יֹאמֵר
הַסְּסִדְעוּ תָן

הַזֶּה תְּחוּק הוּא קוֹמְתוֹ וְשׁוֹלַח רֵאשׁ אֶל עַל:
עוֹד אֵין מְזַל לְיִשְׂרָאֵל
וּמֵה תְּכַל:

אחרית-דבר

ופעם במוצש'ק פ' לך לך פאָשר ר' דב-בר המגיד ממז'ריטש' וקהל חסידיו הרבים ותלמידיו לזאת שבת המלכה בצאתה והוא דרש בפרשת השבוע בקשרו כדרך פסוק-אל-פסוק ומאמר-אל מאמר שפסק כל אחד מהמסבים והוא מצרפם ועושים יצירת-מקשה אחת מעשה-פסיפס, רמו בין השאר על ענן הנאלה וכי מן השמים עכבו ונטלו הדבר מפי תלמידיו. והיתה זו טעותו הוא בלבד שלא הסתמך על כל עמך בית ישראל אשר סבלם ומצוקתם עמקים מני-ים אלא סמך על בחירי-תלמידיו בלבד שלא מרבים ביניהם עניים מרדים ממש. ועוד רמו, שפשוטי-העם ובני עניים שהם רב מנינו ורוב קנינו של העם ומהם יצאו צדיקים, יהיו בבונים, אולם פאָשר זאת תהא דרך הצלתם האחרונה, שכן דם יהודים עוד לא אחת ישפך, למרבה הצער הכאב והיסורים, לכפר על כל עוונותינו, וכי אעפ"י כן היתה בכך משום-אתחלתא.

ושיר-נגן חדש שרו ר' דב-בר ותלמידיו וחסידיו בסעדת-מלזה-מלכה ההיא:

אמן ואמן אי - אי - אי אמת ויציב בוא יבוא הגואל אי - אי - אי לבנו תחנה
ולציון נעלה אי - אי - אי נעלה ברנה:

לגט, ברוש

אמן ואמן אי - אי - אי אמת ויציב
בוא יבוא הגואל אי - אי - אי לבנו תחנה
ולציון נעלה אי - אי - אי נעלה ברנה:

אתקינו סעודתא לר' דוב-בר, המגיד ממז'ריטש

אמר ר' לייב בן שרה:

— נסעתי אל רבי המגיד לא בשביל לשמוע תורה מפיו, כי אם כדי לראות כיצד הוא קושר את שרוכי געליו בקדושה וטהרה.

צו זייער אנדענק איז געגרינדעט געווארן דער סטיפענדיעס-פאנד *

מעזשיריטשער יידן האבן ליב געהאט תורה. דאס לערנען לשם שמים. זייער גרעסטע שטרעבונג אין לעבן איז ניט געווען גתעשר ווערן. דאס נאכיאגן זיך נאך רייכטום. נאך אז זייערע קינדער זאלן לערנען און ניט אויסוואקסן חלילה קיין עם-הארצים. און לערנען - האט געהייסן קודם כל אלץ וואס געהער צו יידישקייט.

געווען איז אין שטעטל א פוילישע פאלקס-שולע, אויסגעהאלטן פון דער רעגירונג, ווי אין אלע אנדערע שטעט און שטעטלעך - אבער וועלכע יידישע למדנים קאנען עפעס ארויס פון אונז מיין שולע? - האבן יידן איינגעלייגט וועלטן און ניט גערוט ביז ס'זענען געגרינדעט געווארן 2 שולעס מיט א מאל: א „תרבות“-שולע און א רעליגיעזע „אור-תורה“-שולע. ביידע אפן ריין עברית-לשון. האבן קינדער, מיט דער צייט, טאקע אנגעהויבן רעדן עברית ווי דאס וואלט געווען זייער מאמע-לשון. אין שולע, אין שטוב, אין גאס. געפילט האבן אונדזערע עלטערן בחוש, אז ציוניסטישע-נאציאנאלע דערציאונג און די העברעישע שפראך גרייטן צו זייערע קינדער צו א ני לעבן אין ארץ-ישראל.

געטריי אט די „גייסטיקע צוואה“ פון אונדזערע עלטערן, און כדי איר מקיים זיין ממש, האבן באשלאסן ישראלדיקער און קאנאדער פארבאנדן פון מעזשיריטשער יידן, גרינדן א סטיפענדיעס-פאנד פאר נויטבאדערפטיקע קינדער אין ישראל. געשפענדעט דאס געלט צו דעם צוועק האבן אונדזערע חברים און פריינט אין וויניפעג, מיט דער ביטע, פאראייביקן אזוי-ארום דעם אנדענק פון זייערע פארשטארבענע קרובים.

יאר-אין יאר-אויס ווערן פארטיילט די פראצענטער פון פאנד צווישן די קינדער פון דער „רמו“-שולע אין חולון, ישראל. כמעט אלע קינדער זענען „סאברעס“, א גרויסע טייל פון די מזרח-עדות. זיי האבן קיינמאל ניט געהערט דעם נאמען פון אונדזער שטעטל. בכלל האבן זיי ניט געהאט קיין באגריף וועגן מזרח-איראפעיישן יידנטום - דאך האבן באוויזן די לערער און בפרט אונדזער חבר ה' משה אריון, אריינדרינגען אין זייער באוויסטזיין אידענטיפיצירונג מיטן לעבן (און שרעקליכן טויט) פון מעזשיריטשער יידן. די גרויסע בקיאות פון די קינדער וואס אנטפלעקט זיך פאר אונדז אין זייער שרייבן און מאלן וועגן יידישן לעבן אין מעזשיריטש איז א באווייז אז מיר האבן קיין טעות ניט געהאט אין אונדזער באשלוס אז די קעגנזייטיקע אדאפטאציע איז א דבר בעתו. איז ווערן פארטיילט די סטיפענדיעס ארימע און טאלאנטפולע קינדער יאר-אין יאר-אויס, דערמאנענדיק דערביי בעתן פייערליכן מעמד, די נעמען פון די וואס צו זייער אנדענק איז דער פאנד געגרינדעט געווארן צוזאמען מיט אלע אומגעקומענע מעזשיריטשער קדושים.

תנצב"ה.

מרדכי מאצמאן

* בגלל חוסר מקום לא מובאים בחוברת זו דברים על יתר חברינו הנעדרים; בתכנית ועד הארגון להוציא, לכשירחיב, חוברת מיוחדת לזכרם.

פסח גאלדמאן ז"ל

געבוירן אין מעזשיריטש אין 1898. גע-
היראט מיט פייגע זאוואדניק, אויך א מעזשירי-
טשער אין 1922. די עקאנאמישע לאגע פון יידן
אין יענער צייט, בסך-הכל עטליכע יאר נאך
דער וועלט מלחמה, איז געווען וואקלדיק בפרט
אין די קליינע וואלינער שטעטלעך אונטערן
פוילישן רעזשים — האט פסח גאלדמאן, א ייד
א רעאליסט, זיך אויפגעהויבן אין יאר 1926,
גענומען זיין פרוי פייגע און זיינע צוויי קינדער
וואס זי האט אים געבוירן און פשוט אריבער-
געפארן קיין וויניפעג, קאנאדע. א מענטש דארף
ניט זיצן ווי א ווארם אין כריין. משנה מקום —
משנה מזל.

לאנדסלייט, ער האט, וואס אמת, אויך ווען
ער האט שווער געארבעט, געשטיצט יעדן וואס
האט זיך גענויטיקט אין זיין הילף, אבער ווען
ס'האט זיך געשאפן אין וויניפעג, גלייך ווען
ס'באווסט געווארן וועגן דער שרעקליכער נאך-
צישער שחיטה איבער יידישע קהילות אין איי-
ראפע און וועגן חורבן מעזשיריטש, דער מעזשי-
ריטשער קאמיטעט פאר שיקן הילף אין די לאך-
ערן כדי ארויסהעלפן די שארית-הפליטה —

די ערשטע צייט אין דאס לעבן ניט געווען
לייכט אין דער פרעמד — פרעמדע מענטשן, א
פרעמדע שפראך, פרעמדע זיטן און מנהגים.
אבער פסח האט זיך ניט אונטערגעגעבן. גע-
ארבעט, געלעבט בכבודיק, געשפארט, פארגרע-
סערט זיין פאמיליע. נאך צוויי זין זענען אים
געבוירן געווארן אין וויניפעג.
ווען פסח האט זיך עקאנאמיש באפעסטיקט
האט ער אנגעהויבן זוכן זיינע קרובים, זיינע

פראדל גערשמאן ז"ל

געשטארבן י"א תשרי תשל"א.

געווען פון די ערשטע מעזשיריטשער ווע-
טעראנען אין וויניפעג. א גוטמוטיקע פרוי מיט
א ווארעם יידיש הארץ. געווען טעטיק אין יידי-
שן פרויען-פארבאנד אין וויניפעג און זיך
ווארעם אפגערופן אין אלע ציוניסטישע אקציעס.
אליין געשפענדעט און געווען איבערגעגעבן
דער אקציע פאראייביקן דאס מעזשיריטשער
יידנטום.

פרוי און איבערגעגעבענע קינדער. ער האָט געוואָלט דערלעבן זען זיין יינגסטן זון פאַר-ענדיקן זיין שטודיום אין אוניווערזיטעט — און טאַקע זוכה געווען אים זען אַלס פראַפּעסאָר אין אַן אַנגעזעענעם קאַלעדזש.

אויך אין זיינע לעצטע יאָרן, ווען ער איז שוין ניט געווען ביים בעסטן געזונט, האָט ער געטון וואָס מ'האַט פון אים פאַרלאַנגט פאַר די מעזשיריטשער לאַנדסלייט אין וויניפּעג און אין ישראל און אפילו דערמוטיקט אַנדערע און גערופן זיין אַקטיוו אין דעם שטח, כל זמן שה-נשמה בקרבך.

געשטאַרבן איז ער אין ס' סיוון תשכ"ט (1969). כבוד זיין אַנדענק!

יהושע עפּטל

איז פסח געווען פון די ערשטע וואָס האָבן זיך גלייך אָפּגערופן און זיך "צוגעשטעלט". ביי אים אין שטוב האָט מען געמאַכט פּעקלעך צו שיקן וווּ נאָר ס'גויטיק. זיין שטוב איז געווען אָפּן פאַר אַלעמען. בייטאָג און ביינאַכט. איז געווען פול מיט מענטשן און זאַכן.

פסח איז אויך געווען אַ טראַדיציאָנעלער ייד און אָפּגעהיט מסורה און מצוות. די שול וווּ מיר אַלע מעזשיריטשער דאַוונען איז גע-ווען ביי אים זיין צווייטע היים.

אין זיינע לעצטע יאָרן, ווען ער האָט ניט געאַרבעט און שוין ניט באַדאַרפט אַרבעטן — ער האָט באַצייטנט אָפּגעשפּאַרט אָף דער עלטער — אויך דעמאָלט האָט ער געלעבט בכבודיק אַרומגערינגלט און אָפּגעהיט פון זיין געטרייער

גדליה און ביילע לובאַטע ז"ל

זיך גלייך איינגעאַרדנט און גלייך אַנגעהויבן צוגרייטן די היים פאַר זיין פאַמיליע, וואָס איז צו אים אַריבערגעקומען אין 1920.

גדליה לובאַטע איז געווען אַ שטילער מענטש פון דער נאַטור, אַ געטרייער מאַן און פאַטער, בכלל אַ גוטהאַרציקער מענטש און גע-לעבט זיך אַ שטיל, רוייק פאַמיליען-לעבן. ער איז געווען אַ שמח בחלקו.

ער איז געווען אַ שומר-שבת. קיינמאַל אין

גדליה איז געבוירן אין קילעקיעוו, אוק-ריינע. געלערנט אין חדרים, ווי דער שטייגער אין יענע צייטן אין דער אַלטער היים. חתונה געהאַט אין מעזשיריטש מיט ביילען און ס'זיי געבוירן געוואָרן צוויי טעכטערלעך: ענע און טייבל. גדליה האָט געזען אַז ס'גייט קיין תכ-לית בלייבן אין מעזשיריטש וווּ ס'שווער צו מאַכן אַ לעבן און איז דערווייל אַליין אַריבער-געפאַרן קיין קאַנאַדע. און ווירקלעך, ער האָט

„ווי קאנען מיר פארגעסן די גרויסע אַרימקייט אין דער אלטער היים און זיי לאָזן אזוי ליידן“ — האָבן זיי געטענה'ט.

איך געדענק די זאך זייער גוט. איך בין געווען אַ יונג יינגל ווען דאָס געזאַמלטע געלט פלעג אַנקומען צוויי מאל אַ יאָר, ערב ראש-השנה און ערב פסח, כדי דאָס צעטיילן פאַר אַרימע וואָס גויטיקן זיך אין הילף.

אַ דאַנק די צוויי נאַבעלע פרויען, ביילע לובאַטע און חנה קופער, ע"ה, זענען מיר אַ גוטע אַרגאַניזירטע לאַנדסמאַנשאַפט דאָ אין ווייניפעג וואָס צייכנט זיך אויס אין שאַפן הילף פאַר מדינת ישראל, אָבער מיר טוען אויך פאַר אונדזער לאַנדסמאַנשאַפט און פאַרן פאַראייביקן אונדזערע קדושים. אזוי האָבן מיר זיינער-צייט איבערגעשיקט 4 טויזנט דאָלאַר פאַר אַ צימער אין היכל-וועהלין א.נ. פון קדושי מעזשיריטש. די נאַבעלע ביילע לובאַטע ע"ה איז געווען די ערשטע וואָס האָט זיך באַשטייערט צו דעם צוועק.

דאָס האַרץ, וואָס איז שטענדיק געווען אזוי וואַך צו יענעם ליידן האָט, צום גרויסן ווייניפיק, אין איין טאָג געפלאַצט. אוועקגענומען גע-וואָרן צווישן אַלע נשים צדקניות אין גן-עדן. מיר וועלן איר קיינמאל ניט פאַרגעסן.

יהושע עפעל

זיין לעבן ניט געאַרבעט שבת און יום-טוב. אויך ווען דאָס האָט אים געשטערט אין זיין פרנסה. זיין פאַרגעניגן איז געווען גיין שבת און יום-טוב אין שול אַריין, סיי זומער סיי ווינטער. ער פלעג דאַוונען און לייגן תפילין יעדן טאָג און אַפּגעהיט די מצווה פון מתן-בסתר. האָט זוכה געווען און געהאַט נחת פון קינדער און אייניקלעך.

געשטאַרבן איז ער י"א טבת תשכ"ט — 20.12.1969 — אין וויניפעג. תנצב"ה.

שמעון עפשטיין

✱

ביילע איז געווען אַ פרוי וואָס האָט ניט געלעבט פאַר זיך אַליין, פאַר איר וואַרימע היים און פאַרן ווילטאָג פון איר פאַמיליע בלויז; גלייך ווי זי איז אַנגעקומען מיט אירע צוויי טעכטערלעך אין דער צוגעגרייטער היים פאַר זיי אין וויניפעג, נאַכדעם ווי זי האָט זיך אַ ביסל „אַרומגעזען“, האָט זי זיך פאַרבינדן מיט אַ צווייטער איידעלער פרוי, חנה קופער ע"ה, און צוזאַמען האָבן זיי געגרינדעט די מעזשיריטשער לאַנדסמאַנשאַפט. צוגעצויגן צו זיך אַנדערע פרויען און זיך אַרגאַניזירט מיטן צוועק צו פאַר-זאַרגן די שוואַכע אַרימע און הילפלאָזע, אין געבוירן-שטעטלע מעזשיריטש, וואָס האָבן אין יענער צייט שטאַרק זיך גענויטיקט אין הילף.

ענע לובאַטע-עפשטיין ז"ל

(12.7.1908—30.6.1970)

ענע איז אַנגעקומען קיין קאַנאַדע מיט איר מאַמען און קלענערע שוועסטער, צו איר פאַ-טער וואָס איז שוין געווען דאָרט ווען זי איז געוואָרן בת-מצווה. געלערנט האָט זי, ווי דער שטייגער דעמאָלט אין קאַנאַדע, אין ענגלישע שולן. אָבער זי האָט אויך געשטרעבט לערנען יידיש, כדי זיך באַקענען מיט דער נייער יידי-שער ליטעראַטור און אין 1926 האָט זי אויך פאַרענדיקט די י. ל. פּרץ פּאַלקסשולע אין ווייניפעג. אַ גוט-דערצויגן מיידל, מיט אַ גוט יידיש האַרץ און באַשאַנקען מיט יידישן חן

שמיכל אף די ליפן. געשטיצט אלץ וואס האט געהאט צו טאן מיט יידישן לעבן בכלל און ישראל בפרט.

באזוכענדיק אין ישראל (אקטאבער 1969) האט זי זיך געפרייט זען זיך מיט אירע קרוי-ביים, מיט מעזשיריטשער לאַנדסלייט, באַזוכן דעם „היכל ווהלין“, באַווונדערן דאָס לאַנד-און געהאָפּט קומען נאָך אַ מאָל, און אפילו זיך אַ מאָל דאָ באַזעצן.

זי האט ליב געהאט טראַדיציע. טראַדיציע-יאַנעלע מנהגים ווי ליכט בענטשן יעדן פריי-טיק-צו-נאַכטס, פירן אַ שטרענג-כשרע קיך ווי ס'האָט זיך געפירט איר פרומע, ערליכע מוטער ביילע לאבאטא ע"ה און אַרויסהעלפן. העלפן יעדן איינעם, סיי קרובים סיי פרעמדע. מיט אַלץ. מיט אַ גוט וואָרט און אַ סך מאָל מיט גוט געלט. זיך גרויסמוטיק באַשטייערט פאַרן מע-זשיריטש-צימער אין היכל ווהלין.

סטיפענדיעס אָף איר נאָמען ווערן יעדן יאָר געגעבן פאַר שול קינדער אין י. ל. פּרץ-שולע אין וויניפעג און אין ישראל.

י. סבורא

און צניעות, איז זי געווען באַליבט ביי אַלע-מען, און אַזאַ איז זי פאַרבליבן איר גאַנץ לעבן.

יוני 1935 האָט זי חתונה געהאַט מיט שמעון (סעם) עפשטיין און אין משך פון 35 יאָר האָ-בן זיי געהאַט אַ גליקלעך פאַרהייראַט לעבן, געווען אַ גוטע געטרייע פרוי און מוטער, געווען איבערגעגעבן מיטן גאַנצן האַרצן אירע עלטערן, איר איינציקער שוועסטער טאַראַ אַרענשטיין, אירע שוועסטער-קינדער, פלימעניקעס, פלימע-ניצעס און באַליבט אָף אַלע אירע פריינט און באַקאַנטע.

מיט אַ פּערזענלעכן אינטערעס, מיט האַרץ און נשמה, האָט זי געהאַלפן, צוזאַמען מיט אירע מעזשיריטשער לאַנדסלייט אין וויניפעג, זייערע פריינט און לאַנדסלייט אין ישראל, אַרויסגעבן דעם יזכור-בוך „מוזיריטש הגדול“, גרינדן די גמ"ח-קאַסע, דעם סטיפענדיעס פאַנד, זיך באַ-שטייערן פאַרן „היכל ווהלין“. ישראל איז געווען אַ טייל פון איר לעבן. האָט באַלאַנגט צו חנה סענעש-פּיאַנירן-פרויען פאַראַיין, געשטיצט אַלע ישראל-קאַמפּיינען און תמיד מיט איר האַרציקן

חנה פלאסקער ז"ל

פון אונדזערע אַנגעזעענע לאַנדסלייט אין וויניפעג. אַנגעקומען אַ הער פון מעזשיריטש אין 1929, זיך גלייך אַנגעשלאָסן און געוואָרן אַק-טיוו אין דער מעזשיריטשער לאַנדסמאַנשאַפּט און געווען איבערגעגעבן בלב ונפש. גלייכ-צייטיק איז זי אויך געווען זייער אַן אַקטיווע אין פרויען-מזרחי-פאַרבאַנד אין דער תפארת ישראל-שול.

איבערגעלאָזט נאָך זיך איר מאַן צבי, 8 טעכטער אין וויניפעג, וואַנקערווער, ישראל, ניו-יאָרק, סיאַטל, פאַרטלענד, קליוולאַנד, איי-דעמס, 23 אייניקלעך און 11 אוראייניקלעך — כן ירבו.

געשטאַרבן איז זי י"ט בחשוון תשכ"ו — 2.11.1966.

צו איר ערשטן יאַרצייט זענען איינגעלאָדן געוואָרן אַלע לאַנדסלייט און וואַלינער פריינט

אויף אַן אַנדענקס אַוונט אין הויז פון ה' און פרוי י. עפעל אין וועסט קילדאָנען, וויניפעג און די הכנסה פון אַוונט איז געשפּענדעט געוואָ-רן צו בויען דעם היכל ווהלין אין גבעתיים,

טעט מיטן טעכניאן אין חיפה. זיינע 2 טעכטער בלאזאם און נאטאשא לעבן אין ישראל. זיין ארון איז איבערגעפירט געווארן קיין ישראל און באהאלטן געווארן אויפן הר הזיתים, ירושלים, ווו ער האט זיך געקויפט ביי זיין לעבן אן אחוות-קבר.

מיט דער האפנונג אז דאס וועט זיין א דענק-מאל פאר אלע וואלינער קדושים, וואס די פארשטארבענע חנה פלאסקער האט אזוי גע-שעצט און געליבט, און א גר-תמיד וועט דארטן ברענען צו זייער אייביקן אנדענק.

מרדכי מאצמאן

יעקב קופערבאנד ז"ל

אברהם און אידא קלאנאו ז"ל

אברהם י. קלאנאו — געשטארבן ג' תמוז תשל"ב אין וויניפעג.
אידא קלאנאו — געשטארבן י"ד אייר תשכ"ג אין וויניפעג.
געווען שווער און שוויגער פון מיכעלע פלאסקער.

הגם זיי שטאמען ניט פון מעזשיריטש, הא-בן זיך אידא און אברהם קלאנאו באטייליקט אין אלע אקציעס פון מעזשיריטשער לאנדס-מאנשאפט אין וויניפעג, מיטגעריסן פון אידעאל פאראייביקן דעם אנדענק פון מעזשיריטשער אומגעקומען יידנטום און געווען אקטיוו אין געזעלשאפטלעכער-ציוניסטישער טעטיקייט.

געשטארבן י"ט שבט תשל"ג (22.1.1973) אין אנהיים, קאליפארניע. שטודירט אין ישי-בה"י וויניווערסיטי, קאלאמביא-יוניווערסיטי, און אין מעדיצינישן פאקולטעט אין שיקאגא. פאר-דעם האט ער געלערנט אויך פעדאגאגיע. פראק-טיצירט אין ניו-יארק און אין שיקאגא. ארטא-פעד הארצט-מיטגליד אין קוק-קאונטי-שפיטאל, שיקאגא, און שפעטער הויפט-הארצט אין קינ-דער-אינוואלידן-האספיל אין לואיסוויל, קענ-טאקי. געעפנט אויך אן ארטאפעד-קליניק אין אנהיים און געווען דארט טעטיק ביז זיין פריצייטיקן טויט.

געווען א ווארימער רעליגיעזער ציוניסט. באזוכט אין ישראל. ס'איז געווען זיין פלאן און פארשלאג פאראייניקן דעם מעדיצינישן פאקול-

יד לבנים

ברוך גאלדמאן הי"ד

גענומען אין געיעג נאך באנדערראוועס און אג' דערע אוקריינישע יידן-רוצחים.

בעת דער רעפאטריאציע פון פוילישע ביר- גער, זענען די גאלדמאנס אריבער קיין פוילן און ברוך איז עולה געווען קיין ישראל מיט א יוגנט-גרופע מיט דער מעפילים-שיף „דב הוז" און אגגענומען געווארן אין קיבוץ כפר-סאלד. אין 1946 האט ער, צוזאמען מיט אהרן אוטניק (וואס איז עולה געווען צוזאמען מיט מיר), פארלאזט דעם קיבוץ און זיך איינגע- ארדנט, מיט דער הילף פון אונדזערע מעזשי- ריטשער חברים אין ישראל, בפרט דאשא ברויט- מאן און חוה גיסיס, אין קרית-חיים נעבן חי- פה, געלערנט בוי-פאכן — און אגגעהויבן מא- כן א לעבן. כ'האב זיך זייער געפרייט ווען כ'האב זיי באזוכט און זיי געטראפן אין א שיי- גער, גוט איינגעריכטעטער וויינינג — און צו- פרידן ביז גאר.

אבער ס'האט לאנג ניט געדויערט און די צוויי יוגנטליכע האבן זיך מאביליזירט אין צה"ל (חטיבת כרמלי). זיי זענען געשיקט גע- ווארן אין צפונדיקן פראנט, נעבן נהריה (משמ- רת יחיעם). זיי זענען געווען גליקליך וואס זיי גייען באשיצן די מולדת און איר באפרייען פון די דעמאלטיקע אראבישע באנדעס. אבער ברוך האט ליידער ניט דערלעבט זען די באפריינג פון אונדזער לאנד: בעת א קאמף מיט אן ארא- בישע באנדע האט ברוך געזאלט ווארפן אף זיי א האנט-גראנאט, אבער דער גראנאט האט זיך פארטשעפעט אין זיין ארבל — און ער איז געפאלן טויט.

דאס איז געווען דער גורל פון א מעזשירי- טשער יינגל, א יתום וואס איז לעבן געבליבן פון די נאצישע נעגל און געפאלן פארן אויפ- לעבן פון ישראל.

לאמיר אים שטענדיק געדענקען.

אסתר זינמאן

געבוירן אין מעזשיריטש אין אוגוסט 1927. פון קינדווייזאן געלעבט ווי א יתום צוזאמען מיט נאך קינדער און א שטיף-מאמע. פון זיינע פריסטע יארן האט ער געארבעט שווער אין זיין טאטנס (מענדל) אוילניצע.

מענדל גאלדמאן איז געלונגען בעת דער ערשטער נאצישער שחיטה אין מעזשיריטש, זיך באהאלטן מיט אלע זיינע קינדער, אבער פון דער צווייטער שחיטה האט ער זיך גערא- טעוועט בלויז מיט 3 זין (אן די טעכטער), ברוך, דער עלטסטער, איז דעמאלט אלט געווען 11 יאר. ביז 1944 האבן זיי זיך באהאלטן אין וועלדער, אין הונגער און קעלט, בארוועס און נאקעט. נאכן יג האבן זיי זיך צוריקגעקערט קיין מעזשיריטש. דאס שטעטל איז געווען וויסט, אויסער די גאס פון „הויף" און קופערשמידס אוילניצע, וואס דארט זענען געבליבן די היי- זער, וועלכע די סאוועטן האבן רעקוויזירט. דער טאטע מענדל האט אגגעהויבן ארבעטן ביי זיין פאך און ברוך — אלס מילנער ביי זשענקע לאמאקין. ער האט שנעל געלערנט דעם פאך און מ'האט אים ליב געחאט. ער האט אויך אנטהיל

בנו היקר צביקה יזרעאלי הי"ד

בפעולות בקלקיליה, בעקבותיהן זכה לצל"ש מטעם אלוף פיקוד המרכז על מעשהו המופתי, כאשר ראה כי נוסף לאש האויב עלולים התותחים שלנו לסעות ולפגוע גם באנשי החסימה, "תפס פיקוד" וטיווח את התותחים באמצעות מכשיר הקשר.

הוא השתתף בהרבה פעולות תגמול ועבר חוויות קשות של נשיאת גופות חבריו, שנפלו חלל, על גבו, לאחר קרב.

ועם זאת מעולם לא נפלה רוחו בקרב. אולם במלחמת סיני הקצרה נלכדה יחידתו במעבר המיתלה ואש הומטרה עליה מכל עבר. קשה היה למצוא מחסה ומסתור מאש ופגזים ואי־אפשר היה להגיש עזרה. צביקה נפגע, אך המשיך ללחום עד כלות כוחותיו — ושוב נפגע ונפל. חברו שנפל פצוע לידו עוד הספיק לשמוע דבריו האחרונים. בקראו להמשיך בקרב ולמסור ד"ש בבית.

איך נפל גיבורנו, בלי שתוגש לו עזרה!

צביקה היה בן מסור לבית ולמשפחה. תמיד ניסה לעזור לזולת. הכפר והמשק זדו לו יקרים מכל. בכל מכתב ומכתב ביקש להודיע לו על הנעשה בבית ובכפר בפרטי פרטים וביקש למסור ד"ש לקשישים וצעירים, שאת שמותיהם פירט. חבריו הרגישו אצלנו בבית כבביתם הם. כשהודמן עם חבריו ליחידה הביתה ואני קיבלתי אותם בכבוד רב ובאהבה, כי ידעתי שזה רצונו, היה מאושר, ואחר־כך היה מספר: "אמא, החב־רה היו כל כך מבסוטים..." וכל כולו קרן מאושר.

מעולם לא התלונן על קשיים או על מחסור כלשהו ותמיד היה שמח בחלקו.

ולנו נשאר לחיות עם כל הזכרונות, לספר בשבחו ומעלותיו הטובות ולהמשיך ולחיות לאורו.

אמא

צביקה גדל בקושי רב. כוח רב היה דרוש כדי לשמור על בריאותו. דומה, כל המחלות אשר רווחו בישוב בכל שנות ילדותו ונעוריו לא פסחו עליו.

בעקבות זאת הפך לילד ולנער מפונק. אך הצלחנו להוציאו מכל צרותיו ומחלותיו בשלום.

ופתאום קם גיבור בישראל. התגייס לצבא יחד עם חבריו, בני גילו, אך הוא בחר ללכת ליחידה מבצעית מיוחדת. כאשר הערתי לו על חרדתי לו, וכי בשבילי, אמא, לא היה צריך לבחור בתפקיד כה מסוכן, היתה תשובתו: "אני אוהב אותך, אמא, אך אינני אוהב להתחבא מאחורי סינורה של אמא. אינני רוצה להיות חייל לחצאין. בני ההתיש־בות העובדת צריכים להיות חיילים מאה אחוה. לשמש דוגמה לאחרים ולמלא גם את כל המ־שימות הקשות. אל להם לחפש גיזבים!" ובמסגרת פעילותו ביחידה היו חייו תמיד נתונים בסכנה, בצניחות, בסיוורים וכו'. כמה פעמים היה צביקה "מעבר מזה" ועמד פנים־אל־פנים עם מר המוות!

יומן הקרבות

זמן מה שרר שקט בגבולות ישראל, עד אשר חודרות יחידות מצריות לגיורת ניצנה ומתבצרות בה. על מחלקתו של צביקה הוטל לחדור לעורף האויב ולהביס את הגדוד המצרי. הקרב היה קשה, אך כוחותינו חוזרים עטורי נצחון. נפגעי האויב רבים, נשק וציוד נלקחו שלל.

אולם המצרים עדיין מתנכלים לחיילי צה"ל, ושוב נשלחת פלוגתו של צביקה לפעול פעמיים בתוך שטח האויב.

ימי החגים הולכים וקרבים והאויב שולח את קבוצות ההרג שלו "פידאיון" לזרוע מוות ובה"ל בישראל. בפרוס ראש-השנה הוטל על צה"ל לחסל את מבצר יחידות הפידאיון ושוב הגיע תור המשטרות. יחידתו של צביקה צורפה אל הכוח הפורץ לתוך משטרת אר-רחווה הנמצאת בשטח ירדן, בכביש חברון—באר-שבע. מפקדו של צביקה נפצע, אולם הפעולה בוצעה והכוח חזר לבסיסו. לא חלפו שבועיים, וצה"ל יצא לפעולה נוספת, הפעם לתקוף את משטרת גרנדאל אשר בהרי אדום. הפעם הוטל על יחידתו של צביקה להיות כוח-רתק לכוח הפורץ, להרוס ולהכות באויב בטרם יכנסו החבלנים לתפקידם. לא חלף שבוע וחצי, וצה"ל נשלח לתקוף את מבצר-המשטרה בחוסאן, כתגמול על רצח מש-תתפי הכינוס לידיעת הארץ שסיירו בקיבוץ רמת-רחל. על יחידתו של צביקה הוטל הפעם תפקיד "סבלות" — לשאת את חומר-הנפץ להפ-לת המשטרה. גם פעולה זו בוצעה בהצלחה מלאה.

אולם האויב מוסיף לשלוח יחידות מרצחים, הפוגעות באזרחים העובדים בפרדסים. צה"ל יצא לפעולת-התגמול הגדולה ביותר שלו עד כה — כיבוש המבצר בקלקיליה. צביקה נמנה הפעם עם אנשי החסימה ליד משלטי עזון, בכביש שכס—קלקיליה. הקרב היה מר וקשה; מחצית הכוח נפגע ועמו גם מפקד-המחלקה. צביקה נוטל את הפיקוד לידי, מחלץ את המחלקה מהרג, מתחבר עם חברו, מפקד-מחלקה אחרת ויחדיו הם נלחמים עד הגיע הכוח המחלץ אותם מקרב אכזרי זה, שבו נפלו 18 חיילי צה"ל.

צביקה התגיס לצה"ל ב-10 באוגוסט 1954. הוא התנדב וצורף אל יחידת הצנחנים. כעבור שבוע הוא מקבל חופשה ומנסה לשדל את חבריו ללכת בדרכו: "אם אנחנו לא נהיה ביחידה זו, מי יתפוס מקומנו?"

הוא עבר לקורס מ"כים. בתוך הקורס עצמו עובר צביקה את טבילת-האש הראשונה, בפעולה נגד קיני פידאיון בעזה. בקרב זה נפלו לידו מפקדו ושלושה מחבריו לנשק. המום ונרגש חוזר צביקה ונושא על גבו חבר פצוע ומביאו לגבולות ישראל.

הימים חולפים, האימונים השגרתיים נמשכים וצביקה מסיים את הקורס ומוסמך לשמש מפקד כיתה ביחידת סיירים.

והנה שוב פורע צה"ל חוב, והפעם נגד מפקדת האויב בחן-יונס. צביקה נמנה עם הכוח הפורץ למוצבי האויב. הפעם היה כבר פחות רגיש; הן מאחוריו יש עבר של קרב אחד! המבצר הענקי נהרס כולו. ושוב חוזרים למסלול האי-מונים הקשים, למען ייטיבו הילחם בשעת פקודה.

לא עובר זמן רב וצה"ל פורע חוב נוסף, הפעם נגד בסיס מצרי המתנכל לדרכי הנגב. לאחר מסע רגלי מייגע פורץ צביקה בראש אנשיו למוצב האויב בכונתילה. לאחר קרב מזרז כוב-שים את המוצב, לוקחים שבויים ומביאים שלל רב עמם. לאחר חופשה קצרה חוזרים שוב למסלול האימונים. אך צו-השעה פוקד לגמול גם לסורים על שחטפו חיילי צה"ל. צביקה יוצא עם חבריו לפעולה, ולוקחים בשבי 2 קצי-נים ו-3 חיילים סוריים בשטח הררי קשה ללחי-מה.

לאחר תקופת אימונים נוספת מקבל צביקה חופשת שבת. אך בטרם הספיק לפשוט את מדיו בא רץ להודיע כי עליו לחזור מיד ליחי-דתו. הוא ידע: שוב פעולה; והפעם — הבטחת הדיג בכנרת. למחרת עם לילה מסתער צביקה בראש חבריו על המוצבים הסוריים, הורסים אותם ולוקחים בשבי חיילים וקצינים סוריים וכן שלל רב.

אחר והשיגו את חבריהם. עתה המטרה לפנייהם. חבריהם אשר בא-נחל הגיעו עד למוצבי המית-לה והאויב פתח באש קטלנית. הכוח התפרש, תפש עמדות וקרב-דמים ניטש על הגבעות. כיתתו של צביקה, שהיתה קיצונית, ירדה לוואדי לתפוס מחסה. האויב הבחין בהם וכיוון את אשו לשם. צביקה נפגע בכדור במותן, אולם המשיך לרוץ ולפקד על אנשיו. תוך כדי ריצה נפגע גם ברגלו, ובמאמצים רבים הגיע לוואדי, שם תפס מחסה. בהיותו במחסה נורו אליו עוד צורות רבים וכדור פגע בחזהו, בקרבת הלב. דבריו האחרונים לחבר שהיה על ידו, היו: "מסור שלום בבית... וגם לחברה... אמור להם שימשיכו"...

אורי

בשובו מקרב זה לחופשה, תיאר צביקה את מהלך הקרב ושאל את עצמו: "האם אני נמצא באמת כאן?" כי אכן, הכדורים חלפו מעל לראשו ונתזים פגעו בגופו, אך לא יכלו לו. לא חלפו שלושה שבועות, וצה"ל מגייס כוחותיו למגר את הצבא המצרי, העומד לעלות על ארצנו. צביקה נמצא הפעם בוחל הראשון שפרץ אל מרחבי חצי-האי סיני, בתפקיד מקלען ראשי. כוחותינו פורצים קדימה, כונתילה נכבשת והכוח נע לשחרר הצנחנים המבודדים, החונים בקרבת א-נחל. הקרב הפעם עקוב מדם; צביקה פורץ עם מחלקתו קדימה, במגמה לכבוש את המוצב א-תמד. לפתע עלה הוחל, שבו נסע, על מוקש ממש בשער המוצב. הרכב ניזוק ואנשיו הועפו, אולם לא אונה להם כל רע. הם עלו לוחל

מצבה על קברו של חייל צה"ל

מכתבי ניצולים מיד לאחר השואה

הרינו מביאים קטעים אחדים מתוך מכתבים שקבלנו מחברינו בני עירנו, שארית הפליטה, מיד לאחר התבוסה הנאצית ואחרי כן. קצר המצע מהשתרע ולא נוכל לצטט כאן מתוך עשרות המכתבים שקבלנו, אז, אלא מתוך אחדים מהם בלבד – זכר לצער והתרגשות ראשונים.

גענוי וועגן אייער לעבן, וועגן אלעמען... א
הארציקן גרוס אלע בני-עיר...

אסתר זינמאן

ראיוונק, 10.9.1944

טייערע שוועגערן, שוואגער, שוועסטער
ברודער,

...כ'האב זיך פארנומען א סך צו שרייבן.
און ס'דא וואס צו שרייבן, ווי אין אקדמות
שטייט: דיו כל ימי א.א.וו. וואלט מען ניט גע-
קאנט באשרייבן דעם יידישן וויי-געשריי. דעם
געשריי פון דער שארית הפליטה... פון זייערע
דערציילונגען און ווי כ'האב געהערט פון עט-
ליכע באקאנטע ערלים, וועגן די איבערלעבענישן
פון די קדושים וועלכע האבן געוואוסט אז אט
באלד פירט מען זיי צו דער שחיטה... ווי אן ערל
פון סעניאוו האט מיר היינט דערציילט, אז
מיין מוטער איז געווען אנגעטון אין איר שוואר-
צער, זיידענער קלייד, וואס זי פלעגט אנטון
פון יאר-צו-יאר ערב יום-כיפור און גיין אין
שול אריין צו כל-נדרי. אויך מיין פאטער האט
זיך אנגעטון די שבת'דיקע קאפאטע, זיך ארומ-
געוויקלט אין טלית, און מ'האט געווארט אויפן
אורטייל... נאכן אפזאגן וידוי האבן זיי גע-
זאגט צו די גולנים: „מיר זענען גרייט... גאט
רופט צו זיך... נאך ביטער איז אונדזער גורל
וואס אזעלכע מערדער ווי איר זענט די שלי-
חים...“

מזשיריטש, 13.8.1944

ליבער יעקב, שלום רב.

דיין בריוו פון 4טן ד.ת. האב איך היינט
דערהאלטן... ליידער בין איך די איינציקע וואס
ס'קאן דיר ענטפערן. ווי שרעקלעך איז שרייבן
די ערשטע בריוו און אנזאגן די שרעקלעכע
בשורה... אבער געוויס ווייסט איר שוין אלץ.
אזא שרעקלעכער אומגליק איז נאך אויף דער
וועלט ניט געהערט געווארן... פון יעדער שטאט
און שטעטל זענען געבליבן ניט מער ווי 5 ביז
20 יידן. ניט מער... ווען ניט די אוקריינישע
מיטהעלפערס וואלטן די נאציס אפילו 50%
ניט געקאנט אומברענגען... פון אונדזערע מע-
זשיריטשער זענען געבליבן ס'ה 20 מענטשן...
איך בין געבליבן מיט מיין קליין יענקעלע...
די גיהנם-יסורים וואס מיר האבן אדורכגעלעבט
איז ניט צו באשרייבן... אך, ווי שווער און ביי-
טער איז זיין עלנט-אליין און טרעטן אויף
דער פארבלוטטיקטער ערד פון אונדזערע ליבע
— און זען די מערדער פאר די אויגן...

איך זוך ברידער, שוועסטער, פריינט —
אבער קיינער איז ניטא. דאך ווייס איך, א
שטיקל טרייסט, אז פון אונדזער יוגנט איז
עפעס געבליבן ערגעץ-טיפ אין רוסלאנד. איך
אינטערעסיר זיך מיטן גורל פון אלע אנטלאג-
פענע און איך האב שוין ידיעות וועגן גאר-
שטיין, קאנטאר בוזיע, יוסף זילבערשטיין, בור-
זיע בירל און אנדערע...

אך, ווי כוואלט געוואלט זיין מיט אייך צו-
זאמען. וועל איך נאך דאס דערלעבן? ... שרייבט

לאמיר דאך בעטן אף א גוט קוויטל פאר זיך
און פאר כלל ישראל.

אייער

יעקב פאלישוק

סיוואן (אויפן דניעפער)

26טער יוני 1945

טייערע חברים מאצמאן, פיקסמאן, פאדי-
סאק, און אלע אנדערע פריינט און בני-עיר,
גרויס איז אונדזער פרייד וואס דער קריג
האט זיך געענדיקט מיטן נצחון איבער דער
היטלעריסטישער חיה, הגם מיר יידן האבן זיך
ניט וואס צו פרייען, ווי אלע אנדערע... אונ-
דזער שטעטל מעזשיריטש איז געבליבן איין
גרויסע חורבה. ברידער-קברים. די 18-20
מענטשן וואס זענען געבליבן לעבן זענען ניט
מער ווי „בלאנדזשענדע נשמות“. ס'זענען נאך
איבערגעבליבן די וואס זענען עוואקואירט גע-
ווארן קיין מזרח-סס"ר און די מאביליזירטע
אין דער רויטער ארמיי, די מערהייט יוגנטליכע.
מיט א טייל פון זיי שטיי איך שוין אין בריוו-
פארבינדונג און פון אנדערע האב איך שוין
אפגענומען גריסן. כ'האף אז מיט דער צייט
וועלן מיר זיך אלע טרעפן צוזאמען, ווייל דאס
איז אונדזער ציל און אידעאל...

...אין בריוו-אויסטויש שטיי איך ביז איצט
מיט פאלגנדע חברים: חנא גלובאנד, זשעניע
גיכערמאן, אברהם ניסנהאלץ, משה פערלצווייג,
לאליק רובינשטיין, יאסל זילבערשטיין, שמואליק
קאפלאן, יאשא ראזנדארן. אלע זענען דעם מא-
נאט ארויסגעפארן קיין פוילן. פון מעזשיריטש,
מיט: אסתר זינמאן, אסתר כיטערמאן, ביילע
רויטבארד, ניוניע גאלדפארב. „לעבעדיקע“
גרוסן האב איך דערהאלטן פון גרישא גיכער-
מאן, איציק גיבער, מאיר פערלצווייג, זעליג
פאדיסוק, דוד כץ, בויע זינמאן, יענקל פרימאק,
בעלא פערשמאן, מיכא, שואליק, בויע קאנטאר,
זידל כץ, אליק ראטנבערג און אנדערע. איך
שיק אייך דא אדרעסן פון חברים.

...אומעטום הערסטו די זעלבע געשיכטעס.
אין גאנץ ראוונער געגנט זענען געבליבן אפשר
שתי מאות מענטשן... איצט זענען אנגעקומען
פון רוסלאנד אפשר א שלוש מאות... אלע קומען
זיך צענויף אין ראוונע. אין גאנץ ראוונע זענען
געבליבן אפשר 50 הייזער... חרוב ונחרב האט
אלץ באדארפט ווערן מיט די גויישע מערדער
צוזאמען... ימח שמם וזכרם. ווו איך גיי און
שטיי זע איך נאך מיינע ליבע הרוגים... מיינ
ריבהלען, מיינ חנהלען, וועלכע מ'האט געהרגט
אין ראוונע. פריער אויסגעשטאכן די אויגן,
צעשניטן אויף שטיקער און ארויסגעפירט דעם
קערפער אויפן וועג וואס פירט קיין קאסטא-
פאל... יא, איר וועט מיר מוחל זיין... ווו דו
גייסט און שטייסט רעדט מען נאך וועגן שחי-
טות... כ'גיי ארום עלנט... איך בין געווען די
גאנצע צייט עם בני היקר איצעלע... געווסט,
און דאך זיך ניט פארגעשטעלט אזעלכעס... כ'מוז
אזעק פון ראוונע! דאס הארץ קאן דא פלאצן.
אויך בני היקר וואס געפונט זיך נאך אין רוס-
לאנד ווייסט ניט פון דער גרויסער טראגעדיע...
כ'ווארט אויף אים, און דעמאלט, ביי דער ער-
שטער געלעגנהייט, אנטלויפן. צו אייך... ווען
ניט דער געדאנק וואלט איך ניט אויסגעהאלטן...
אלץ דא רופט: גקמה! אבער כ'קאן גארניט-
ניט טון, אויסער אפוקמען מיט קלות און
חרמות... פון בערלין ביז מעזשיריטש...

...אויך גיסי משה געפונט זיך אין ראוונע.
פארוואס שרייבט איר אזוי ווייניק? מענטשן
קריגן בריוו פון ארץ-ישראל און האבן עפעס
געמיינזאמעס... מיר האבן צו אייך געשריבן
אויך פון רוסיש אזיען, אח לצרה יולד... ווו זענט
איר, ברידער? א גאנצן טאג ארבעט איך און
ביינאכט קלער איך פון די לעבעדיקע מיט די
טויטע. אלץ מישט זיך אויס... פון מעזשיריטש
וויל איך מער ניט הערן. א שאד וואס די שטוב
איז געבליבן... איכה ישבה בדד... בכה תבכה
בלילה ואין מנחם... וועלן מיר נאך א מאל צוריק
אויפשטעלן דעם יידישן שטאם? כ'גלויב ניט אז
איך וועל נאך קאנען א מאל נעמען אנטהייל אין
אזא אקציע... איצט איז ערב הושענא רבא.

די אוקריינישע באַנדעס האָבן אָנגעמאַכט אַ גרויסן חורבן. איך בין געבליבן איינער אליין, אָן קיינעם. דער זעלבער גורל האָט גע- טראָפן פיל אַנדערע. די סאָויעטישע מאַכט שאַפט פאַר אונדז מעגלעכקייטן צום לעבן. דאָס לעבן איז גאַנץ קולטורעל. אַ גרוס אַלעמען. שרייב אָפּט.

דיין

ל. רובינשטיין

קפריסין,

קמפ 4066, בלוק D-28,

15.7.1947

שלום רב לך מרדכי יקירי,

בודאי תסלח לי על השגיאות בעברית במכתבי זה... אני מבקש אותך שתענה לי על כל מכתב שלי... מה שנוגע לדרכי מאיטליה כבר תארתי עוד במכתבי הראשון. נסענו באניה „התקוה“ עשרה ימים, אך תקוותנו היתה שנגיע למולדת. מאה אחוז. אך, כנראה עוד לא בא הזמן להניח את התרמיל ומקל הנדודים... אולם אנחנו, שארית הפליטה, כבר התרגלנו לכל. העי- קר לחיות. במחנה הגרמני אכלתי במשך שנה וחצי קליפות מלוכלכות של תפוחי-אדמה...

מה שנוגע לקשר במשפחתי כתבתי למל- כה וגם לאמי ולמנדל בגרמניה אך עוד לא קי- בלתי שום תשובה. מברוך גולדמן בקרית-חיים קיבלתי שני מכתבים. הוא כותב לי שאחיו יוסף נמצא כבר בעטלית והוא כבר עומד לצאת משם. לחופש... אני נמצא כאן יחד עם משה קמיניק. אני מנצל את הזמן ללימודי עברית, ידיעת הארץ וגם מתעסקים בספורט — ומתגע- געים למולדת... האמת היא שכבר אין סבלנות לחכות. עומדים על הסף ולא נותנים להיכנס הביתה...

כתוב על הכל. רוצים לדעת הכל. דרישת- שלום למאיר ולכל אנשי מזיריץ. להתראות, להתראות, להתראות!

שלכם

חיים שטערנשיים

...ליבער ח' מאַצמאַן, ליידער ווייס איך גאַרניט פון דיין פאַמיליע. מיט יענקל גיסס האָב איך צוזאַמען פאַרלאָזט מעזשיריטש דעם 27טן יוני 1941... כ'באַגריס דיר צו דיין חתונה און ווונש אייך אַ גליקלעך צוזאַמענלעבן...

ח' פיקסמאַן, פון דייע געציילטע עטליכע ווערטער לייען איך אַרויס טיפע פריינדשאַפט. ביסט גערעכט אַז אין אומגליקס-פאַלן דאַרף מען זיך האַלטן חבר'יש... אויך דעם ח' פאַדיסאַק וויל איך זאָגן: לויט אַ רוסיש שפּריכוואָרט איז בע- סער איין אַלטער חבר איידער צוויי גייע... יא, מיר אַלע זענען אחים לצרה. אונדזערע אַלעמענס פאַמיליעס זענען צוזאַמען אומגעקומען... צו דיין זעליגן האָב איך זיך געווענדעט גלייך נאָכן דערהאַלטן דיין פ"ק.

...פון זיך פערזענליך איז אַ סך צו שרייבן. אפשר אַ צווייט מאָל. אַ מענטש איז באמת שטאַרקער פון אייזן. איצט אַרבעט איך אַלס פלאַנאַווניק אין אַ פאַבריק. צוזאַמען מיט מיר געפונט זיך מיין ברודער שאולקע מיט זיין פרוי און קינד. איך דאַנק אייך פאַר אייער מתנה וואָס איר האָט מיר געשיקט. דאָס מאַכט מיר פילן אַז איך בין ניט איינזאַם...

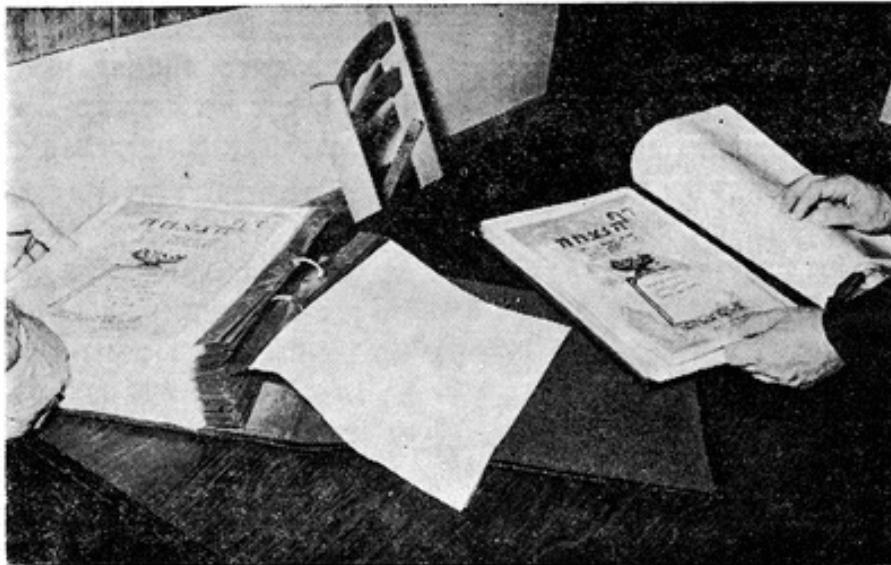
רחל מאריאליס פ"ק האָב איך דערהאַלטן און איר געענטפערט. וועגן איר שוועסטער, ברודער, פאַמיליעס איז גאַרניט ניט באַוווסט... זייט אַלע געזונט. אויף ווידערזען,

אייער פרידל

נאַרקי, 21.1.1946

טייערער חבר מרדכי,

כ'בין דיר זייער דאַנקבאַר פאַר דיין פ"ק. דו ביסט באמת אַ חבר! אָבער פאַרוואָס שרייב- סטו אַזוי ווייניק און נאָר איינמאַל? מיר אינ- טערעסירט אַלץ וואָס ס'טוט זיך ביי אייך. איך לעב גוט, נויטיג זיך ניט אין גאַרניט. איך אַר- בעט און בין צופרידן. באַקום בריוו פון מעזשי- ריטש און מעזשיריטשער. אַ גרוס אברהם קראַנצבערג און אַלע אונדזערע בני-עיר.

דפי הנצחה כחיכל יהדות ווהליון

יוצאי מז'יריטש שנפטרו ז"ל

יום הפטירה:		יום הפטירה:		יום הפטירה:	
כ"ח ניסן תשכ"ו	גייסיס יעקב	כ"ז ניסן תשכ"ז	אויטניק לייב	כ"ז ניסן תשכ"ז	אויטניק אהרן
	גרבר שרה	כ"ט ניסן תשל"ל	אסף יחזקאל	ו' אייר תשכ"ב	
	ויגד חנה	כ"ב שבט תשכ"ה	ברי'עקיבא בן-ציון	כ"ב שבט תשכ"ה	ברנשטיין פסח
	זילברשטיין חנה, קנדה	תשל"ב	ברויטמן גדליה	ט' חשוון תשכ"ט	ברובשטיין שלמה
כ"א אדר תשכ"ט	זבודניק דבורה		גופמן טובה		גוטניק-קמיניק רות
	זמלמיל גיסיה		גילברג-שפיגלמן חוה		גילברג-שפיגלמן חוה
ז' אלול תשי"ט	זבדי שרגא	תשל"ג	גליקשטיין אליק		גוז מוצי, קנדה
	זילברשטיין ברוך, קנדה	כ"א אב תשכ"ד	גלמן צבי, ארגנטינה		גלדשטיין-ברקאי שושנה
	זילברשטיין ישראל, קנדה	ט"ז סיון תשל"ג	גלדשטיין יוסף		גלדשטיין יוסף
א' תמוז תש"ח	זילברשטיין גולדה	ט"ו בטבת תשל"ג	גליקמן משה		גורפינקל הירש-לייב, קנדה
	חיטרמן-קנטור אסתר	ה' בסיון תשכ"ו	גורפינקל סטיסיה, קנדה		ז' אדר תשי"א
ד' טבת תשכ"ח	טויביס אהרן	ה' בסיון תשל"ל	גורשטיין פרידל		כ"ז שבט תשכ"ז
ה' שבט תשל"ג	יורעאלי נחמן	כ"ג בתשרי תש"ו			
י"ח שבט תשל"א	כסמי שאול	י"א טבת תשל"ל			
תש"ך	כסמי טובה	כ"ג בתשרי תש"ו			
תשכ"ט	כסמי דוד	י"א טבת תשל"ל			
תשכ"ד	כסמי דוב	קנדה כ"ז אייר תש"ד			
תשכ"ב		ז' אדר תשי"א			

י"ז ניסן תשי"ב	פודיסוק ינטה	י"א אדר תשכ"ח	כספי-כץ משה
ו' אלול תשל"ג	פרדמן יעקב	י"ח תמוז תשכ"ו	כרמי יצחק
ג' אלול תשכ"ב	פטליס חיה		כהן ישראל
	פרדמן הלל, קנדה	כ"ד סיון תשכ"ט	מצמן צבי
ט' אב תשכ"ג	קוצ'ר יוסף	כ"ג אב תשל"ב	מצמן מאיר
30 ביולי 1965	קופרשמיד בנימין	תש"ך	מאירזון הגיה, קנדה
	קופרבנד ברל, קנדה	א' אלול תשכ"ו	מאירזון זלמן, קנדה
י' כסלו תשכ"ו	קיפניס מלכה	כ"א שבט תשכ"ט	סולומיאניק בודיס
	רוטנברג-אוסטרובסקי שושנה א' תמוז תשכ"ז	י"ג ניסן תשכ"ב	סנקאץ אמרים
			עפשטיין גרשון, קנדה
י"ז חשון תשכ"ז	שלייפר גדליה		פרלצויג משה, מוסקבה
י"ז שבט תשכ"ח	שלייפר יחה	4 ביוני 1973	פרסמן גדליה
כ"ז אלול תשכ"ד	שטרן רחל		פולישוק יעקב
ח' טבת תשכ"ד	שטרנשווס פסיה	תשכ"ז	

פייגע גאלדמאן ז"ל

וואָס האָט געשפענדעט פאר אונדזער סטיפענד-יעס-פאָנד א. נ. פון איר זעליגן מאן פסח גאלדמאן ז"ל, און דערמיט איז אויך געווען, פאקטיש, די ערשטע גרינדערן פון פאָנד. דאָס איז ניט געווען קיין צופאל: פייגע איז אויך געווען פון די ערשטע וואָס האָבן זיך מאַכט-ליזירט שיקן ממשות'דיקע הילף אונדזערע בני-עיר, שרידים פון נאציסן גיהנם און ביי איר אין שטוב איז איינגעשטאנען די אכסניה פון שנעלער הילף פאר די געליטענע.

וועגן פייגע גאלדמאן, די אקטיווע טוערן איז א סך צו שרייבן, אָבער שוין דאָס אויבן-דערמאָנטע זאָגט א סך — וכל המוסף גורע. ס'איז אוועקגענומען געוואָרן פון אונדז, א טייערע, הארציקע שוועסטער, וואָס וועט שטענ-דיק לעבן אין אונדזער זכרון.

מ. מאצמאן

ביים שליסן דעם פנקס אין דרוק איז אָנגעקומען די טרויעריקע בשורה אז פייגע

גאלדמאן, די נאָבעלע פרוי און אקטיווע מיט-גלידערן פון מעזשיריטשער סאָסייעטי אין ווי-ניפעג איז מער ניטאָ מיט אונדז.

פייגע גאלדמאן ז"ל איז געווען די ערשטע

יום לפני פטירתו, ח"י כסל"ו תקל"ג, אמר המגיד לתלמידיו ולמקורביו:
— בני, תהא אחדות שורה ביניכם. בכוחה תתגברו על הכל, תעלו במדרגות ולא תרדו חס ושלום.
רמו לדבר הכתוב: והוא באחד ומי ישיבנו.
לאחר הדיבור הזה צלל המגיד לתוך דממה ארוכה. עיניו נעצמו. נראה היה כמנמנם. לחדר נכנס רבי
זוסיא. הוא צעד על בהונות רגליו. המגיד הקיץ מנמנומו. שאל:
— מי בא?

— זוסיא בא! — ענה רבי שניאור זלמן.
רמו המגיד בידו הגרומה, שזזה ברפיון, כענף שבור ברוח קלה, כלפי זוסיא. נגש ר' זוסיא סמוך למיטה.
נטל המגיד את ידו הימנית של ר' זוסיא והטיל עליה את כפו השמאלית ולחש בקול דק, אך צלול:
— שלי היית זוסיא בעולם הזה וגם שם תהיה עמי במחיצתי.
ולפי שבדברו על אחדות זוסיא הרים המגיד את ראשו מעל הכר ושכיבתו נעשתה מיושבת כל שהיא,
כדי לחבר במישרים את מבטו עם עיני זוסיא, צנח הראש על הכר כמו מאליו באפס-כוח בסיום מליו,
ואילו מבטו, דומה, עדיין היה נעוץ בפני זוסיא. משל המבט, שנפרש לעצמו והנהו כעת נושא את
עצמו, מרפרף בתוך החלל ונצמד בנשיקין אל זוסיא.
— ואיפה מנחם מנדל? — שאל המגיד לאחר שהקיץ שוב מנמנום ממושך. הקול היה כעת חלוש
יותר וצלול פחות.

— מנחם מנדל מויטבסק איננו כאן — ענה רבי שניאור זלמן.
— ור' יהודה לייב הכהן כאן? — שאל המגיד ויגיעתו היתירה בבטאו את המלים נתנה את אותותיה
בקולו הפוחת והולך ונשמע לרגע קטן כמעט-חרחור של גוסס.
— ר' יהודה לייב הכהן כאן — ענה ר' שניאור זלמן.

ר' יהודה לייב הכהן ניגש סמוך למיטה. שוב הרים המגיד את ראשו מעל הכר והזיז את ידו למרבה
הפליאה בתנופה קלה. נטל את ידו הימנית של ר' יהודה לייב הכהן ולטפה בכפו השמאלית. שפתותיו
מללו ברורות ובקול צלול ובוטח:

— יהודה לייב, כוהן אתה, שפתי כוהן ישמרו דעת. עמי תהיה במחיצתי.
כעת הפנה המגיד את מבטו אל רבי שניאור זלמן ואמר:
— שניאור זלמן, הב לי את ידך. אתה תהיה לבדך. אתה לך לעצמך. יש לך דרך משלך. אתה תצטרך
לסייעתא דשמיא מאד-מאד. אני אתגעגע אליך מאד-מאד. ואם ירצה השם אוציאך מכל הצרות.
לאחר שנפטור בדברי ריצוי מכל יתר תלמידיו שאל:

— היכן אברהם? היכן אתה, אברהם בני? איני רואה את אברהם בני.
ר' אברהם בנו, המכונה המלאך, לא היה שרוי תמיד, בדומה לכל תלמידי המגיד, סמוך למיטת אביו.
גם בימי חליו האחרונים של אביו היה המלאך יושב סגור בחדרו. הוא הבן לא היה בן עלמא הדין:
ממילא הוא שרוי תמיד במעגל קרניה של שמש המות. הפטירה לא נראתה לו שער לעולם הבא.
כלום יש עולם אחר מלבד עולם הבא? וכשנקרא הפעם אל אביו צעד לאט, כמו לא-קרוא-כלל.
עיניו היו עצומות גם בהילוכו. הרגל רב-שנים להלך בעינים עצומות נתן להילוכו מראה של רחף,
כשל בן-כנף. הוא היה מרוכז תמיד לא רק במחשבתו, אף בקשבו, כאילו הקשיב למשק כנפים מעל
לראשו. משק כנפיו של מלאך המות בחדר הגוסס לא שינה את הילוכו הזקוף כלפי מעלה אף כחוט
השערה.

בנו "המלאך" ניגש סמוך למיטה.
— אברהם — דבר המגיד בקול מאושש וצלול — איני מצוה לך כלום. אתה לא תזוז מדרכך בקדש.
אך אחת אבקש ממך, בני, דבר אל האנשים. פתח פיך ויאירו דבריך. כבר שתקת הרבה. דבר מעט.
המגיד לא גרע את מבטו מעל בנו שעה ארוכה, כמצפה לתשובתו.
המלאך שתק.

לאחר מכן נאחזו עפעפי המגיד בקורי-תרדמה. שפתיו לא היו מרחישות עוד בעלמא הדין.

*PXW
(Mezhirech'ye)

75-3249

1976
SUSAN
MAY